

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIX 3 • 2023 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
05
9 771336 629708

ŠTÁTNA KATOLÍCKA AKCIA NA ZÁHORÍ

PACEM IN TERRIS PO VYDANÍ PREHLÁSENIA QUIDAM EPISCOPI

ÚKRYT NA JAMÁCH NAD BRATISLAVOU

CIRKVI A NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ ZA „ŽELEZNOU OPONOU“.

Druhá časť: 1956 – 1968

Medzinárodná vedecká konferencia

Organizátor:	Ústav pamäti národa
Spoluorganizátori:	Ústav národnej pamäte (Poľsko); Ústav pre štúdium totalitných režimov (Česká republika); Výbor národnej pamäte (Maďarsko)
Miesto:	Bratislava
Termín:	24. – 25. september 2024

Rok 1956 predstavuje v dejinách stredovýchodnej Európy významný historický medzník. Porážka maďarského povstania a nepokojov v Poľsku, ako aj tvrdé represálie, ktoré nasledovali, ukončili fázu otvoreného odporu voči komunistickým režimom v štátoch sovietskeho bloku. Postupne sa začal meniť aj postoj Západu. Ten síce z pozícií antikomunizmu odsudzoval tvrdé represálie, akceptoval však bipolárne rozdelenie sveta a aktuálnu sféru sovietskeho vplyvu. Meniaci sa medzinárodná situácia, najmä nová sovietska politika mierovej koexistencie, ktorá sa od roku 1956 začala postupne presadzovať, signalizovala, že ideologicky znepriatelené bloky sa pripravovali na dlhodobé spolužitie. Postupné uvoľňovanie medzinárodnopolitického napätia vyústilo koncom 60. rokov do politiky détente.

V rovnakom čase sa končí pontifikát Pia XII., ktorý odmietal priamy dialóg s komunistickými vládami, a začína sa éra pápežov Jána XXIII. a Pavla VI. Jedným z globálnych dôsledkov postojov týchto pápežov bol aj dialóg s marxizmom, Druhý vatikánsky koncil a napokon vatikánska východná politika a začiatok priamych rokovaní s komunistickými vládami v 60. rokoch.

V tejto zmenenej situácii sa čiastočne mení aj prístup komunistických režimov k otázkam vierovyznania. Po období tvrdých represíí, likvidácii cirkevných štruktúr a rehoľných spoločenstiev, a celkovom uplatnení mocenského monopolu nad cirkvami nastáva obdobie konsolidácie a upevňovania moci formou sústavnej kontroly a dohľadu nad cirkvami. V čoraz väčšej miere sa uplatňuje infiltrácia kléru, metódy zastrašovania a získavania na spoluprácu. Komunistické režimy cielene zakladajú kolaborantské organizácie tzv. vlasteneckých kňazov s úmyslom rozbiť cirkvi zvnútra. Na druhej strane sa rozvíjajú aj aktivity tzv. tajnej cirkvi, ktorej pôsobenie v danom období nie je dostatočne zmapované. Významnou udalosťou v živote katolíckej cirkvi a veriacich sa javí Druhý vatikánsky koncil, na ktorom sa zúčastnili aj biskupské delegácie zo štátov sovietskeho bloku, pričom postoj komunistických režimov voči Druhému vatikánskému koncilu vo všeobecnosti je predmetom širokého bádateľského záujmu. Dôležitou súčasťou dejín studenej vojny v danom období je aj pôsobenie exilových organizácií zo stredovýchodnej Európy, ktoré komunistické režimy vnímali ako ideologického protivníka.

Organizátori konferencie chcú analyzovať v širších súvislostiach situáciu cirkví a náboženských spoločenstiev v európskych krajinách východného bloku v rokoch 1956 – 1968. Cieľom konferencie bude špecifikovať podobnosti a rozdiely medzi ich aktivitami, štátnou politikou voči cirkvám, situáciou stúpcov a organizácií jednotlivých cirkví doma a v diaspóre. Zameria sa aj na analýzu mocenských mechanizmov a modifikácií represívnej politiky komunistických režimov v zápase proti cirkvám v štátoch, ktorých ideologickým predpokladom bol boj s náboženstvom.

Konferencia sa bude venovať nasledovným témam:

- analýza mocenských mechanizmov komunistických režimov v zápase proti cirkvám a náboženským spoločenstvám;
- represívne metódy komunistických režimov voči cirkvám;
- politické tajné polície a ich podiel na perzekúcii cirkví;
- politika Svätej stolice a Svetovej rady cirkví k štátom a národom za železnou oponou;
- fenomén formovania a pôsobenia tzv. tajnej cirkvi;
- protestantské cirkvi a menšie konfesijné spoločenstvá v zápase s komunizmom;
- Rím ako jedno z centier protikomunistického exilu.

Výstupom vedeckej konferencie bude recenzovaná kolektívna monografia.

Príhlášky s názvom príspevku, krátkym abstraktom a stručným profesijným životopisom posielajte do 31. mája 2024 na adresu katrebova@upn.gov.sk. Organizátori podujatia si vyhradzuju právo výberu účastníkov. Účastníkom budú hradiť náklady na ubytovanie počas konferencie.

Milan Katuninec
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

o politike sa hovorí, že je umením možného a usporiadaným regulovaním konfliktov. Keďže v pluralitnej spoločnosti, kde sa stretávajú rôzne názory, hodnoty a záujmy, sú konflikty nevyhnutné, politické úsilie dospieť k riešeniu či postupnému urovnaniu konfliktov môže mať i vysokú etickú kvalitu. Ak politika nedelí ľudí na „nás, ktorí stojíme na správnej strane“ a tých druhých, ktorí sú našimi nepriateľmi“ ani snaha získať a vykonávať moc nemusí mať len negatívnu podobu. Neustále sa však môžeme presviedčať, že túžba po nekontrolovanej neobmedzenej moci má veľkú príťažlivosť a často sa obracia proti samotnému človeku. Celé ľudské dejiny sú sprevádzané sebeckosťou, intoleranciou, pocitom nadradenosti a aroganciou, preto musí byť politika podrobovaná znovu a znovu dôkladnému skúmaniu a kontrole. K tomu nás vyzývajú najmä skúsenosti s obdobím totalitných režimov v európskych dejinách 20. storočia ideologicky ovplyvňujúcich celú spoločnosť a zasahujúcich i do sféry osobného života občanov. História sa nepohybuje len jedným smerom, síce sa ani neopakuje, ale moc je stále určujúcim prvkom v medzinárodných, ako i vnútroštátnych vzťahoch a okrem nových možností a nástrojov sa jej ponúkajú aj niektoré paralely z nie tak dávnej minulosti. Odolnosť krehkej demokracie je neustále preverovaná a možno súhlasiť s názorom, že závisí aj od toho, či naša „historická pamäť“ vytesní obeť koncentračných táborov a gulagov, či traumy z fašizmu, nacizmu a komunizmu necháme upadnúť do zabudnutia, či budeme ľahostajní voči nárastu extrémistických nálad v Európe, či v naivnej predstave, že „stojíme na tej správnej strane“, nedevalvujeme význam slov, nestratíme zmysel pre mieru a nepodľahneme politickým manipulátorom rozdeľujúcim spoločnosť na „my a oni“. Legitimitu demokratických systémov budú neustále konfrontovať rôzne krízy a snahy oslabiť alebo dokonca zničiť právny štát, ktorý je protikladom zvole a despotickej spôsobe vládnutia. Aj preto k ťažiskovým úlohám Ústavu pamäti národa patrí oboznamovanie odbornej a laickej verejnosti s výsledkami výskumu, ktorý sa zaoberá obdobím neslobody.

ŠTÚDIE

3 PATRIK DUBOVSKÝ

**Spor o legitimitu Združenia katolíckych duchovných
Pacem in terris na Slovensku po vydaní prehlásenia
*Quidam episcopi***

30 MARTIN GAREK

**Vzbura v Borskom Svätom Mikuláši v kontexte
štátnej Katolíckej akcie na Záhori**

DOKUMENTY

52 SILVIA KOPČÁNI

**Perzekúcie roľníckeho stavu v prvých rokoch
kolektivizácie (na príklade trestného stíhania
roľníka Vendelína Branišu)**

MATERIALY

63 ZDENĚK BAUER – MICHAL PETRAKOVIČ

**Úkryt Na jamách nad Bratislavou. Ako bol pred
deportáciou zachránený budúci československo-
-izraelský filmár Peter Freistadt**

81 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

3 • 2023
ročník XIX
vychádza 4 x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 21
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Výkonná redaktorka
Mgr. Ivana Černáková

REDAKČNÁ RADA

Predseda

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Podpredseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.

Martin Gabčo, PhD.

Mgr. Martin Halmo

PhDr. Jan Kalous, Ph.D.

prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Mgr. Juraj Marušák, PhD.

Mgr. Peter Mikle

Jerguš Sivoš, PhD.

Dr. hab. Miroslav Szumiło

prof. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Agáta Šustová Drelková, PhD.

PhDr. Prokop Tomek, Ph.D.

Pavel Vaněk, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Ivana Černáková

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.

Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Pápež Ján Pavol II. a kardinál František Tomášek
(Zdroj: Archív ÚPN)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2023
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
10. júna 2024

SPOR O LEGITIMITU ZDRUŽENIA KATOLÍCKYCH DUCHOVNÝCH PACEM IN TERRIS NA SLOVENSKU PO VYDANÍ PREHLÁSENIA *QUIDAM EPISCOPI*

PATRIK DUBOVSKÝ

Pochopte, nemôžem sa zúčastniť osláv Februára,
som pražský prímas a kardinál Svätej rímskej cirkvi.
kardinál František Tomášek, február 1978

S tými „sviňami“ zo štátnej správy nie je možné vôbec hovoriť.
biskup Július Gábriš, apríl 1983

*Venované kňazovi – robotníkovi,
arcibiskupovi Alojzovi Tkáčovi (1934 – 2023),
kritikovi Združenia katolíckych duchovných Pacem in terris SSR*

Snahy režimu o sofistikované ovládnutie duchovenstva na Slovensku datujeme od začiatku 50. rokov, keď popri už známych represáliách voči cirkvi komunisti do svojich praktík zahrnuli a realizovali rozklad a ovládnutie cirkevnej štruktúry takpovediac zvnútra, teda prostredníctvom jej vlastných kňazov a biskupov, navonok v nimi založenej a riadenej kňazskej spoločensko-politickej organizácii.

Využitím povojnových sloganov o budovaní mieru a nátlakom na tých, ktorí by túto paradigmu nepochopili či odmietali, vytvárali spoločenskú atmosféru, ktorej akoby prirodzeným vyústením malo byť dobrovoľné angažovanie sa kňazov za mier, a teda automaticky za podporu štátnej politiky riadenej Komunistickou stranou Československa (KSČ).

Na takéto ovládnutie, poníženie a deformovanie cirkevného života, v istej symbióze „pokrokových kňazov“ a perfídne vystupujúcich komunistických ideológov politiky „cirkvi intra muros“ a „nezneužívania náboženstva na politické ciele“, vzniklo v roku 1951 Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD). Toto v obrodnom procese v roku 1968 síce zaniklo, no po okupácii ho nahradilo, či od roku 1971 naň nadviazalo Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris (ZKD PIT, v texte aj: združenie).

Tomu sa desaťročie v podstate darilo zastrašovať a manipulovať kňazský stav a vydierať ho tlakom na členstvo v tomto združení. Zlom nastal po tom, keď Vatikán vydal prehlásenie, ktorému sa vžil názov *Quidam episcopi*. Ním bolo ZKD PIT pápežom zakázané, čo malo za následok dlhotrvajúci spor o jeho cirkevno-právnu i morálnu legitimitu.

V praktickom náboženskom živote nastal pokles počtu členov ZKD PIT a jeho reputácie, diskreditácia jeho vedenia, často prepojeného s ŠtB a na hranici schizmatickosti sa prejavil odpor a neposlušnosť jeho vedenia voči prehláseniu, a teda i voči samotnému pápežovi.

Štúdia nemá za cieľ predstaviť históriu činnosti ZKD PIT, a to ani po

vydaní prehlásenia, ale kriticky poukázať na spomenutú delikátnu a bezprecedentnú situáciu, v ktorej sa toto prorežimové združenie katolíckych kňazov ocitlo po decéniu svojej diskutabilnej činnosti. Situáciu, v ktorej sa mohlo postaviť za pápeža, a tak sa vnútorne oslobodiť od ponížujúceho zneužívania a vydierania režimom – hoci i za cenu prenasledovania. Alebo

si zvolit' oportunizmus a kolaborantstvo, a tak vyvolávať schizmu, riskovať exkomunikáciu, ako aj odmietnutie úprimnými kňazmi a veriacimi.

Uvedomujeme si, že téma ZKD PIT je historicky zložitá a pre cirkev chýlostivá. Činnosťou i kritickým posúdením tohto združenia sa zaoberalo viacero historikov, práce ktorých by iste obohatili štúdiu.¹ Autor sa rozhodol pre parciálny prístup, a to poukázanie na problematický fenomén legitimacy združenia PIT, potom čo ono i na Slovensku narazilo na fatálny zákaz pápežom. Pramenne na objasnenie tejto situácie autor využil a uprednostnil archívny fond Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS, sekretariát, predsedníctvo) a archívny fond Sekretariátu pre veci cirkevné, uložené v Slovenskom národnom archíve (SNA), ako aj edície prameňov, samizdatov, memoárovú a odbornú literatúru, citovaný rukopis a archívne dokumenty Archívu Ústavu pamäti národa (A ÚPN).

ÚVOD

Normalizačnú politiku štátu v cirkevnej oblasti do istej miery pomáhala vykonávať dobrovoľná iniciatíva kňazov, ktorí pred rokom 1968 aktívne pôsobili v spomenutom MHKD, niektorí mali morálne poklesky, túžili po rôznych privilégiách, boli previazaní s režimom svojou spolupracou s ŠtB, pragmaticky či naivne sa chceli dostať k prostriedkom na domnelú podporu náboženského života alebo boli viac

Kňaz Gejza Navrátil, predseda slovenského ZKD PIT (Zdroj: Dominikánsky knižný inštitút)

či menej zastrášaní.² K normalizačnému oživeniu „mierových kňazov“ na Slovensku a teda k ZKD PIT patrili najmä Štefan Záreczký, Zoltán Belák, Štefan Onderko, Ladislav Škoda, Ján Čížik, Ján Zabák, Elemír Filo, Alexander Horák, František Haspra, Mikuláš Višňovský, Alexander Brázda, Jozef Lukačovič, Jozef Vrabec, Jozef Krajčí, Gejza Navrátil, Milan Medek a ďalší.³ V tomto prípade, keď išlo o kňazov, je pokračovanie existencie takejto iniciatívy o to zarážajúcejšie, že sa znova rozvíjala po časovo veľmi čerstvých zločinoch okupantských armád, ktorých obeťami sa v Československu len do konca roka 1968 stalo vyše sto nevinných obetí na občanoch a po násilnom etablovaní sa brežnevovského

Gejza Navrátil ako mladý kňaz, spolupracovník ŠtB, 1962 (Zdroj: Archív ÚPN)

režimu, ktorého súčasťou bolo potláčanie náboženstva a korumpovanie predstaviteľov cirkvi.

Táto nová organizácia pod pláštikom podpory mieru vo svete mala spĺňať predošlé ciele MHKD a byť nástrojom proti cirkevnej hierarchii vernej pápežovi. V plánoch režimu mala za úlohu rozdeliť duchovenstvo a zneužívať jeho prejavy na podporu politiky komunistického režimu. Jej osnovatelia zvolili príbuzný názov a to Združenie katolíckych duchovných a v jeho názve zneužili titul encykliky pápeža Jána XXIII. „Pacem in Terris“. V normalizačných podmienkach rozhodli o pevnej členskej základni tohto združenia.

Po okupácii a najmä po založení PIT si tajný biskup Ján Korec vážne uvedomoval, že združenie bude predstavovať, ako to napísal František Mikloško, „rozdeľujúci klin v cirkvi

- 1 Ide najmä o vedecké publikácie, štúdie a články ako: VAŠKO, Václav. *Pátá kolona v církvi*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 1996. HALKO, Jozef. *Komunizmus a Cirkev (Mierové hnutie katolíckych duchovných a Združenie katolíckych duchovných „Pacem in Terris“)*. RAN, 2005; ZBRANEK, Tomáš Benedikt. *Sdružení katolíckych duchovných Pacem in terris*. Diplomová práca. Brno: Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, 2007; ŠAJGALÍK, Pavol. *Das Leben der Kirche im Kommunismus. Überlebenskunst oder Verrat? Die Friedenspriesterreinigung „Pacem in terris“ 1971-1989*. Dizertačná práca. Viedeň: Katolícko-teologická fakulta Viedenskej univerzity, 2014; CUHRA, Jaroslav. *Dekret Quidam episcopi a zánik Sdružení katolíckého duchovenstva Pacem in terris*. In: SKŘIVAN, Aleš, PELIKÁN, Jan, eds. *Pocita docentu Vladimíru Nálevkovi: K šedesátým narozeninám*. Praha: Karolinum, 2001; ako aj periodikum *Hlasy z Ríma*, v ktorom sa téma ZKD PIT taktiež pravidelne objavovala.
- 2 Mnohým sa nemožno čudovať. Zastráňovanie viedlo k niektorým fatálnym útokom na kňazov, z ktorých niekoľkí boli násilne usmrtení. Len od roku 1965 to boli kňazi: Emanuel Jozef Cubínek (†1965), Ľudovít Alojz Senáši (†1974), Jaroslav Rusnák (†1977), Milan Gono (†1979), Přemysl Coufal (†1981), Alojz Schmiester (†1983), Štefan Polák (†1987) a Ján Bernolák (†1990). Pozri tiež poznámku č. 8.
- 3 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava), BA-OB-6. PIT, zoznam osôb v zväzku.

v Československu“. Znovu tu boli tie isté tváre, podobné metódy, podobná servilnosť, oportunizmus a kolaborácia. 15. septembra 1970 na pôde Ministerstva kultúry v Prahe prijali členov prípravného výboru obnoveného hnutia pokrokových kňazov, spoluzakladateľov ZKD PIT.⁴

V júni 1970 k tomuto plánu prebehlo prvé stretnutie ministra kultúry SSR Miroslava Válka s asi 120 katolíckymi kňazmi zo Slovenska, v septembri 1970 potom spomenuté prvé celoštátne stretnutie kňazov – sympatizantov budúceho ZKD PIT v Prahe. Proces sa dial pod taktovkou Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ), ktorý rozhodol, že obe národné konferencie sa uskutočnia 31. augusta 1971. Režim považoval ZKD za partnera, obchádzal a dehonestoval existujúcu cirkevnú hierarchiu. ZKD malo aj svoje federálne orgány, na čele slovenského bol vtedajší dekan Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty (CMBF) v Bratislave Mikuláš Višňovský.⁵ Združenie tak bolo pod priamym vplyvom štátnych orgánov, najmä Sekretariátu vlády pre veci cirkevné, krajských a okresných cirkevných tajomníkov, ale i štátnej bezpečnosti a jej tajných spolupracovníkov.

Korec to neskôr sumarizoval nasledovne: „Neskôr potom v PIT oficiálne od 2. novembra 1970 znovu prišli v cirkvi k moci kolaboranti, chránení okupantami a slúžili režimu G. Husáka. Združenie PIT sa postavilo do služieb tejto politiky a režim potreboval takúto organizáciu.“⁶

Títo tzv. mieroví kňazi to však videli inak alebo chceli, či museli. Tvrdili, že: „angažovaná mierová činnosť MHKD údajne viedla

Tajný biskup Ján Korec, kritik Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva a väzeň za vieru, 1960 (Zdroj: Archív ÚPN)

k vybudovaniu mosta vzájomného porozumenia k tým, ktorí mali iné ideologické presvedčenie“, čo údajne zlepšovalo vzťahy medzi cirkvou a štátom. Ich proklamácie, že v roku 1949 „duchovní za podpory biskupov hľadali cestu pre dušpastiersku činnosť“ podľa Korca vyznievalo prinajmenšom zavádzajúco, lebo práve títo mieroví kňazi v čase svojej „pokrokovosti“ v júni 1949 podliehali exkomunikácii zo strany biskupov.⁷

PROTICIRKEVNÝ CHARAKTER ŠTATÚTU ZKD PIT SSR

Dokumentom, ktorý vytrhával sympatizantov a členov združenia z hierarchickej kultúry, bol Štatút ZKD PIT SSR. Tento definoval názov združenia, jeho poslanie, sídlo a pôsobnosť, tiež úlohy združenia, členstvo

a jeho povinnosti a práva, zásady činnosti a organizačnú štruktúru združenia. V samostatnom článku boli definované „ústredné organizácie“, ako zjazd, ústredný výbor a jeho predsedníctvo, sekretariát a pracovné komisie (organizačná, záujmová a zahraničná, ideová a tlačová), a tiež napríklad vyznamenania udeľované združením, prijímanie uznesení a ich kontrola. V ďalšom článku boli definované regionálne orgány, ako krajská konferencia, výbor a predsedníctvo, podobne okresné štruktúry združenia.⁸ Ak by nezainteresovaný čitateľ nevedel, že malo ísť o organizáciu katolíckych kňazov, zrejme by mu napadlo, že ide o štatút nejakej politickej strany alebo jej podriadenej organizácie. Perfídnosť pokračovania politiky MHKD v činnosti ZKD PIT, a to po okupácii a počas normalizácie aj v znení tohto štatútu, ale najmä v lénnom postavení jeho členov voči orgánom KSČ dosahovala úroveň silne prekračujúcu Modus vivendi a u členov a sympatizantov združenia z radov kňazov hlbokú ponížujúcu servilnosť a zradu ideálov a úloh kňaza.

Plný názov združenia totiž zahŕňal nie univerzalistickú pozíciu kňazov vo svete, ale referoval k ideologickému poňatiu vtedajšieho totalitného štátu, a tak plný názov združenia bol: ZKD PIT SSR. Aktívna činnosť v združení bola síce dobrovoľná, ale mnohokrát sa odmietanie účasti na podujatiach združenia, často formálnych, pokladalo za prejav nelojality k štátu, čo bývalo príčinou postihu obyčajných kňazov.⁹ Katolícki duchovní sa v združení mali „angažovať na budovaní socialistickej vlasti a hlásiť sa k programu Národného

4 KOREC, Ján Chryzostom. *Dni a roky po barbarskej noci 1950. Otázky a odpovede*. Bratislava: Lúč, 2009, s. 94.

5 Kolektív. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 295 – 296.

6 KOREC, J. Ch. *Dni a roky po barbarskej noci 1950*, s. 94.

7 KOREC, Ján Chryzostom. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*. 1989, s. 6, 7, 15.

8 ŠIMULČÍK, Ján. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris. Výber zo samizdatových dokumentov 1969 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, s. 17 – 27.

9 Jedným takýmto príkladom je odmietnutie ZKD PIT kňazom Štefanom Polákom, ktoré vyvolalo tlak ŠtB na tohto kňaza. Ten bol neskôr nájdený brutálne usmrtený na svojej fare v Borovciach 8. 10. 1987.

frontu (NF)“. Toho NF, v ktorom komunisti znásilnili systém politických strán a na čele ktorého bola KSČ, ktorá mala za svoj legitímny cieľ potlačiť cirkev. Pri rozvoji „*hmotných a duchovných potrieb socialistickej spoločnosti*“ a „*v súlade s programom NF*“ mali kňazi dokonca pôsobiť aj na veriacich, a to tak, že kňazi mali dbať o to, aby „*náboženstvo a city veriacich neboli zneužitú k poškodzovaniu záujmov socialistického štátu*“. Výsledkom toho pomätenia pojmov z kresťanského a sekulárneho sveta boli formulácie typu: občianska láska, úcta k celospoločenským hodnotám, duchovné potreby socialistickej spoločnosti, teológia mieru.¹⁰

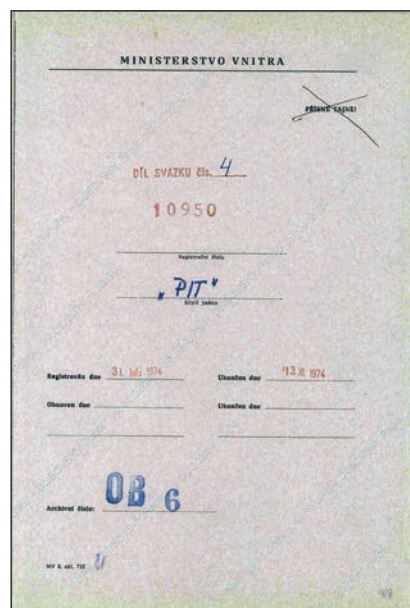
Ďalej sa títo kňazi, inak podriadení svojmu biskupovi a pápežovi, mali angažovať v „*oblasti mierovej činnosti, na upevňovaní mieru [...] pre vytvorenie sociálnej spravodlivosti*“, čo by nebolo nič zlé, ak by to nebolo v krajine, ktorej totalitná ideológia a prax používali úplne opačné spôsoby, a to na potlačanie a likvidáciu svojich oponentov a kritikov socialistickej zákonnosti a hlbokaj a faktickej sociálnej nespravodlivosti v ČSSR a SSR. Ad absurdum boli vyšpecifikované zásady združenia v štatúte, ako: „*podpora budovateľského a mierového programu našej vlády*“, tej vlády totality KSČ, ktorá bezostyšne zastrašovala veriacich, oberala ich o ich prirodzené náboženské práva, brzdila a znemožňovala obnovu hierarchickej štruktúry a kňazského stavu a mnohých kňazov a veriacich kriminalizovala a väznila.

Do štatútu združenia sa dokonca dostala aj „*podpora mierových snáh ZSSR a ostatných socialistických krajín v boji za svetový mier*“, ktoré jedine podľa štatútu mali byť zárukou „svetového mieru“, tiež v spolupráci s podobnými organizáciami v socialistických

krajinách za „*odstránenie príčin vojen a boja za mier*“.

Zmienky v štatúte o pomoci združenia pri zabezpečovaní rekreačnej a kúpeľnej starostlivosti, organizovaní tematických zájazdov členov združenia a nadväzovania stykov s mierovými hnutiami, zabezpečovaní pastoračných povinností a osobných záujmov kňazov tak stáli počas normalizácie v prikom rozpore s reálnym životom väčšiny kňazov ich molestovaním cirkevnými tajomníkmi či útokmi Štátnej bezpečnosti, keď napríklad na Slovensku v rokoch 1965 až 1990 násilne zahynulo minimálne osem kňazov a jedna rehoľná sestra.¹¹

Snahou o odtŕhanie kňazov v združení od hierarchie bola navonok ústretová zásada v štatúte, že „*organizačná komisia zabezpečuje stály kontakt slovenského ústredného výboru (ÚV) združenia [...] podľa potreby aj so Zborom ordinárov SSR [správne Zbor ordinárov Slovenska – ZOS, pozn. autora] [...] a so štátnymi orgánmi*“. Išlo o minimálne proklamovanú deformáciu hierarchickej podriadenosti kňazov biskupom (členom, členovi ZOS), ktorú kňazi sľubovali pri vysviacke. Tu sa garde obracalo a kňazi v združení a jeho organizačnej komisii blahosklonne „podľa potreby“ deklarovali „kontakt“ so ZOS. Štruktúra ZKD PIT územne totiž nekorelovala s diecéznou štruktúrou, ale s krajmi a okresmi SSR a samotné združenie bolo podporované KSČ, ktorá de facto dovoľovala jeho existenciu.¹² Združenie hneď od svojho vzniku sledovala ŠtB a v rokoch 1971 – 1974 naň založila objektový zväzok s krycím menom „PIT“. Počas spomenutého obdobia sa v ňom zhromaždili informácie o vyše deväťdesiatich osobách z cirkevného života i zo ZKD

Objektový zväzok Štátnej bezpečnosti na ZKD PIT (Zdroj: Archív ÚPN)

PIT i skrytej cirkvi. Na vyše 150 stranách šlo najmä o správy tajných spolupracovníkov, záznamy a oficiálne dokumenty ZKD PIT, ako Konceptia ideovej náplne „PIT“, rokovací poriadok PIT, Zoznam členov predsedníctva ZKD PIT, poznatky k založeniu PIT na Slovensku, ale i spravodajské informácie, ako napríklad Nekonanie ustanovujúcej konferencie PIT alebo závadový list neznámeho dekana.¹³

Jedinou vážnejšou spornou otázkou pri konštruovaní štatútu ZKD bol charakter politicko-spoločenského podriadenia združenia komunistickej moci. Českí komunisti navrhovali, aby sa združenie stalo jedným z členov Národného frontu, kým slovenskí, pravdepodobne aj pod vplyvom zakladajúcich duchovných, sa chceli vyhnúť zneužitiu na zasahovanie do cirkevnej politiky štátu, ak by bolo pod priamou ingerenciou NF, a preto navrhli, aby združenie malo „voľný charakter“ a „*MK SSR by naň v plnej miere*

10 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 18.

11 LETZ, Róbert. Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť páter Emanuel Jozef Cubínek OFM. *Pamäť národa*, roč. 12, č. 1, s. 84.

12 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 9.

13 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-OB-6. PIT, zoznam dokumentov v zväzku.

uplatňovalo svoj vplyv“.¹⁴ O inom modeli nechcel režim ani počuť, komunisti sa všeobecne obávali, že podriadenie sa združenia biskupom by znamenalo jeho premenu na nástroj Vatikánu proti ČSSR alebo jeho likvidáciu. Prezident Gustáv Husák dokonca mal žiadať ochranu aktivistov ZKD PIT proti ich nepriateľom.¹⁵

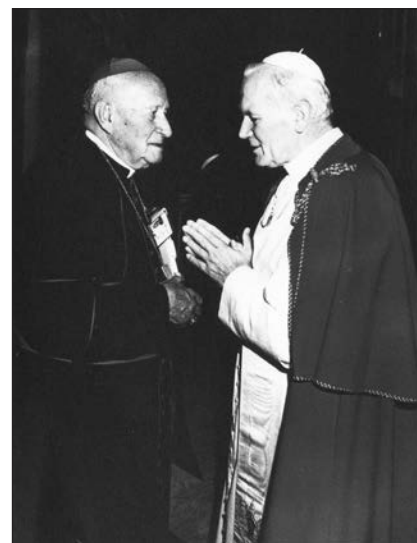
OPORTUNIZMUS A POKRYTECTVO ZKD PIT VERZUS REALITA NORMALIZOVANEJ CIRKVI

Jediný týždenník katolíckej cirkvi na Slovensku *Katolícke noviny* sa skoro po okupácii stal servilnou a zdeformovanou tribúnou filozofie ZKD PIT a niekedy aj „budovateľských úspechov socializmu“ či „zdravíc“ komunistickým potentátom. To aj akosi prirodzene odrážalo onen „dialóg s ľuďmi“, o čom sa tiež zmieňoval štatút združenia, keď hovoril o „formovaní vlastenecko-občianskeho profilu kňazov a veriacich v socialistickej spoločnosti“. Ideová a tlačová komisia síce mala „oboznamovať duchovných s pokoncilovým životom cirkvi“, ale štatút dodáva, že „združenie bude výrazne podporovať a prejavovať svoju angažovanosť v duchu programu Národného frontu“.¹⁶ Čitateľ, analytik či historik sa môže opýtať, či malo ísť o zlúčenie nezlučiteľných vecí (závery II. Vatikánskeho koncilu a programu NF v ČSSR). Na druhej strane možno len hádať, koľkí členovia združenia zachraňovali v cirkvi, čo sa dalo, a pritom ohýbali svoju morálku a rolu kňaza ako starý hrdzavý drôt. Koľkí chceli mať pokoj od štátu a koľkí realizovali svoje egá, ambície, prekryvali svoje poklesky

alebo spoluprácu s režimom, či využívali články štatútu o rekreačnej, kúpeľnej a (zahraničnej) tematicko-zájazdovej starostlivosti a činnosti.¹⁷

Istým lajtmotívom združenia bolo „služiť a pomáhať“ (článok II štatútu: Úlohy združenia). Proklamácia mala byť: kňazom, cirkvi, veriacim. Odpoveď, či sa to združeniu darilo, alebo smer týchto snáh bol opačný, teda k tomu, kto cirkev považoval za stredoveké tmárstvo a náboženstvo za ópium ľudstva, dala už dostatočne historiografia.

Komunistický prevrat v Československu v roku 1948, tzv. Víťazný február znamenal začiatok politického a faktického prenasledovania a likvidácie cirkví a náboženského života v ČSR. Vznik spomenutého MHKD v čase už otvoreného útlaku cirkví tak predstavoval absurdnú situáciu – „mieroví kňazi“ podporovali politiku likvidácie diela, ktoré mali sami rozvíjať. Podobný jav sa začal vytvárať po utužovaní proticirkevnej politiky v čase tzv. normalizácie začiatkom 70. rokov a zasa v ňom figurovala prerožimová kňazská organizácia, tentoraz ZKD PIT. Jej postoje ilustrujú mnohé epizódy, ako napríklad zasadnutie združenia v aule rímsko-katolíckej CMBF 24. februára 1972 práve pri príležitosti „Víťazného februára“, kde referovali činovníci združenia Jozef Vrablec, Zoltán Belák či Michal Krovina. Predseda krajskeho výboru združenia Jozef Vrablec na zasadnutí tohto výboru v marci 1973 opísal „našu štvrtstoročnú prácu od (onoho) februára 1948“ ako prácu pre socializmus a „spoločné dobro“.¹⁸ V polovici februára 1975 popredný predstaviteľ združenia A. Horák píše

Pražský prímás František Tomášek (vľavo) a pápež Ján Pavol II., dvaja promotéri dekrétu Quidam episcopi v Československu (Zdroj: Archív ÚPN)

v *Katolíckych novinách*, že „naším Februárom sme sa raz navždy odtrhli od závislosti na [...] kapitalistickom svete kríz, zvrátov a sklamaní“.¹⁹ Vo februári 1978 pozývali funkcionári ZKD PIT samotného kardinála F. Tomáška na „oslavy Února (Februára)“ a jeho odpoveď vyznieva priam zúfalo a tragikomicky: „Pochopte, nemôžem sa zúčastniť osláv Februára, som pražský prímás a kardinál Svätej rímskej cirkvi.“²⁰

Prvé prejavy nespokojnosti a kritiky proklamácií a krokov združenia sa na Slovensku začali objavovať už v prvej polovici 70. rokov. Košický kňaz Alojz Tkáč na zasadnutí ZKD PIT 23. októbra 1974 pripomenul zákony, ktoré sa týkali náboženského života v ČSSR. Začal Všeobecnou deklaráciou o ľudských právach OSN z roku 1945 (autor ju vo svojom príspevku nazýva

14 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej ÚV KSS), predsedníctvo, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1613. Stanovisko ideologického oddelenia ÚV KSS k návrhu obnovenia činnosti lojálnych katolíckych duchovných, 16. 12. 1970.

15 HALKO, Jozef. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2008, s. 236, pozn. 1015.

16 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 24.

17 Jedným z dôkazov je obsah zväzkov Štb na kňazov, vedených v kategóriách tajných spolupracovníkov ŠtB, či naopak v kategóriách tzv. prevetrovaných alebo nepriateľských osôb (PO, NO).

18 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 73, 74.

19 HALKO, Jozef. *V mene „mieru“ proti cirkvi*. Rukopis, s. 13, nedatované.

20 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 78.

Deklaráciou o ľudských právach) a jej článkom č. 18, ktorý chráni náboženskú slobodu. Pokračoval čl. 32 Ústavy ČSSR, ktorá hovorí o slobode svedomia a náboženstva. Uvádza tiež Smernice MK SSR pre vyučovanie náboženstva, podľa ktorého „*vyučovanie náboženstva môžu organizovať štátom uznané cirkvi*“. Tkáč parafrázuje aj Gustáva Husáka, ktorý v januári 1971 povedal, že „*sloboda náboženského vyznania je jedným z ústavných práv [...] a že [...] komunisti rešpektujú náboženské ctenie občanov*“. Alojz Tkáč tiež poukázal na znenie §326 vtedajšieho Trestného zákona, ktorý mal tých, čo bránia vo výkone slobody vyznania alebo hrožia násilím proti nemu, potrestať odňatím slobody na jeden až päť rokov väzenia. Napriek platnosti týchto právnych noriem sa Tkáč odvážne vyjadril, že v súvisi s ich naplňovaním sa kňazi a veriaci cítia ukrivdení, pretože „*postup štátu voči duchovným požiadavkám je niekedy nešetrný a pritvrdý*“. Tkáč tento stav dokladoval porušovaním alebo ignorovaním spomenutej vyhlášky o prihlasovaní na náboženstvo alebo šikanovaním už prihlásených detí na náboženstvo alebo ich rodičov. Ďalej tento stav Tkáč opisuje zastrašovaním veriacich, zúčastňujúcich sa aktívneho náboženského života, čo má negatívne spoločenské i osobné duchovné dôsledky. Tkáč uvádza, že kňazom odníma štát tzv. štátny súhlas na výkon kňazskej služby alebo sú mnohí „*vláčení*“ po súdoch za falošné obvinenia. Viacerí vysvätení novokňazi podľa Tkáča nie sú umiestnení do služby, či rozostavané alebo zničené kostoly nie sú dokončené alebo nahradené novými.²¹ Za jeho kritické slová nasledovala

Kňaz Alojz Tkáč, kritik ZKD PIT (Zdroj: Arcibiskupský úrad Košice)

reakcia režimu. Niekoľkokrát ho tvrdo vypočúvali a ŠtB sa mu vyhrážala násilím. 29. novembra 1975 mu bol odňatý onen štátny súhlas a Tkáč bol mimo pastoračie sedem rokov. Pracoval okrem iného i ako vodič električky v Košiciach.²²

V čase, keď komunisti rozhodovali o odňatí štátneho súhlasu Alojzovi Tkáčovi, finišovali prípravy na prvý zjazd ZKD PIT, ktorý sa uskutočnil 4. februára 1975. Pred zjazdom vedenie združenia vydalo vyhlásenie, v ktorom vyjadrilo „*pozitívny vzťah katolíckych duchovných k budovateľskej politike vlády ČSSR*“ a na zjazde prejavy servilnosti zavŕšili vyjadrenia, že „*duchovní povedú veriacich k vďačnosti osloboditeľom našej vlasti, k váženiu si víťazstva pracujúcich nad kapitalizmom, k stráženiu výdobytkov socializmu a k odhaľovaniu politických klerikálov*“. Na zjazde boli prítomní všetci biskupi a generálni a kapitulárni vikári.²³

Podobne v čase odňatia štátneho súhlasu A. Tkáčovi začal po Slovensku kolovať leták s kritickým textom s názvom „*Likvidujeme vás – tleskajte!*“ Reagoval na prejav podpredsedu Ústredného výboru Národného frontu ČSSR (ÚV NF ČSSR) Tomáša Trávníčka, ktorý predniesol na stretnutí ZKD PIT v Olomouci 28. októbra 1975. Hlavnou myšlienkou jeho prejavu bolo bezostyšné pokorenie cirkvi. Tento komunistický pohľadáč totiž rečnil o likvidácii cirkvi a údajne zožal potlesk prítomných členov ZKD PIT. Trávníčkov prejav následne priniesli aj *Katolícke noviny*. Autor letáka, ktorým bol tajný biskup Ján Korec, tvrdo kritizuje prítomných kňazov, ktorí sa absurdne a servilne zachovali pri arogantnom prejave komunistického pohľadáča a ktorí sa nepostavili na obranu cirkvi a proti útlaku náboženského života v ČSSR, a tak podľa jeho slov „*napomáhajú likvidácii cirkvi*“.²⁴ Podobný názor mala aj laická časť skryte pôsobiacej časti cirkvi, ktorej aktivity sledovala ŠtB, a to aj v rámci sledovania samotného združenia PIT. Išlo najmä o Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla, ale napríklad i o Prisku Kopečnú či kňazov Vladimíra Martinického, Bartolomeja Urbanca a Jaroslava Rusnaka.²⁵ K tejto časti cirkvi a laickým aktivistom mal biskup Gábris pozitívny a aktívny postoj a s tajnou cirkvou komunikoval, čo potvrdil napríklad spomenutý Vladimír Jukl.²⁶

V tomto duchu vyznel i druhý zjazd ZKD PIT z konca októbra 1979, hoci Správa o činnosti združenia zo septembra 1979, ktorá mu predchádzala, konštatovala postoj „*pasivity a nezáujmu verejnosti*“ k združeniu

21 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 29 – 32. Spomenutý príspevok Alojza Tkáča vysielať aj rozhlasové stanice Vatikánsky rozhlas a Hlas Ameriky.

22 Zosnuli biskupi. J. E. Mons. Alojz Tkáč [online]. [cit. 2023-11-17]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/konferencia-biskupov-slovenska/p/biskupi/i/zosnuli-biskupi/c/mons-alojz-tkac>

23 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. č. 432. Informatívna správa o priebehu I. zjazdu ZKD PIT, 4. 3. 1975

24 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 33 – 34. Spomenutý Trávníčkov prejav sa podobne následne rozoberal aj na okresných zasadnutiach PIT.

25 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-OB-6. PIT, zoznam osôb v zväzku.

26 ŠIMULČÍK, Ján. *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2000, s. 55.

a taktiež, že „prevažná časť mladšieho duchovenstva podlieha negatívnym názorom na združenie PIT“.²⁷ V tejto správe za hlavného vinníka ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) považoval pápeža Jána Pavla II. Ten, súc jeden rok vo svojom úrade, označoval funkcionárov združenia za rozbíjačov jednoty v cirkvi, žiadajúc od biskupov a ordinárov, aby sa od združenia dištancovali. Komunistické špičky v ČSSR po zvoľení a takýchto vyjadreniach pápeža začali byť nervózne, o to viac, keď sa kardinál Tomášek a trnavský arcibiskup J. Gábriš opatrne, no otvorene kriticky vyjadrovali na adresu združenia. Gábriš napríklad už v marci 1976 na zasadnutí Federálneho výboru (FV) ZKD PIT v Bratislave povedal, že „každé kňazské zhromaždenie má byť pod dohľadom ordinára a cirkev má svoje mierové aktivity odpútať od akéhokolvek jednostranného politického vplyvu“.²⁸ Samotný biskup Gábriš sa spomenutého druhého zjazdu ZKD PIT už nezúčastnil. Biskup žiadal aj kňazov jeho diecézy, aby sa nezúčastňovali na podujatiach združenia, čomu zodpovedalo aj konštatovanie trnavského vedenia KSS, ktoré sa vyjadrilo, že biskup Gábriš má „naprosto záporný vzťah k PIT“.²⁹

V máji 1979 znovu rezonuje „Február“ a jeho oslava v článkoch M. Krovinu v *Katolíckych novinách* a *Duchovnom pastierovi*.³⁰ V apríli 1980 tlačová komisia ZKD PIT pri príležitosti 30. výročia založenia MHKD vydala brožúru s názvom *Slúžiť a pomáhať. Časť A. Vznik mierového hnutia katolíckych duchovných na Slovensku 1945 – 1950*. Predstavitelia združenia sa aj

Biskup Július Gábriš (Zdroj: Archív ÚPN)

takto prihlásili k odkazu MHKD, ktoré sa v čase svojej existencie nepostavilo proti flagrantnému prenasledovaniu cirkvi. ZKD PIT tak týmto pseudodielskom recyklovalo servilný postoj voči komunistickej moci v čase pokračujúceho útlaku cirkvi za normalizácie. Elaborát je napísaný demagogicky, ospravedlňujúc alebo prehliadajúc zásahy proti cirkvám v zakladateľskom období režimu.³¹

Minister kultúry SSR M. Válek prišiel s taktikou hovoriť s režimom nelojálnymi duchovnými, no nie, ako sa vyjadril, „viest dialóg“, ale „formou pomalého nátlaku, ktorým by ich presvedčili, že cirkevná politika je nemená a vláda má k združeniu kladný postoj, preto nedovolí združenie podceňovať a ohovárať“. Nie všetci potichu prijímali takúto politiku. Pedagóg

CMBF František Tondra sa vyjadril, že „združenie môže vyvíjať činnosť, len keď to biskupi dovoľia a na schôdze PIT on chodiť nebude“.³² Podobne trnavský biskup Gábriš v roku 1981 vyslovil kritiku, že združenie sa nikdy neozve za skutočné potreby a práva veriacich a že „dozrel čas na pápežov zásah“.³³ O krátky čas sa v januári 1982 biskup Gábriš pred vedúcimi komunistickými ateizátormi Hrúzom a Káčerom vyjadril, že dve tretiny kňazov PIT odmietajú. Podľa neho zhoršovanie vzťahov medzi štátom a cirkvou majú na svedomí aktivisti združenia.³⁴

Biskup Korec v tom čase tiež kritizoval skutočnosť, že predstavitelia združenia bez odporu prijímali pochvalnú politiku komunistických predstaviteľov pred biskupmi, a to napríklad na spoločných stretnutiach

27 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – sekretariát, šk. č. 548. Správa o činnosti ZKD PIT a návrh politickoorganizačného zabezpečenia na uskutočnenie II. zjazdu Združenia, september 1979.

28 SNA Bratislava, f. Sekretariát pre veci cirkevné (ďalej SpVC), šk. č. 55. Pozdravné vystúpenie biskupa Gábriša na zasadnutí rozšíreného pléna FV ZKD PIT z 11. 3. 1976.

29 HALKO, Jozef. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 217.

30 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 79.

31 *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris hlavného mesta SSR Bratislavy. Slúžiť a pomáhať. Vznik mierového hnutia katolíckych duchovných na Slovensku*. Brožúra, 1980.

32 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 232, pozn. 992.

33 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 227.

34 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 219.

Pr o h l á š e n í Posvätné kongregácie pro klérus o niektorých združeních a hnutiach zakázaných vsem príslušníkom kléru

Niektorí biskupové sa obrátili na Apóstolský stolec so žiadosťou o vysvetlenie a vhodné smernice o tom, aké stanovisko majú zaujať ohľadom ohľadne dvoch problémov, ktoré vyvstali v niektorých zemích zvlášť v posledných rokoch.

Jde predovšetkým o viac alebo menej organizované združenia vytvárané skupinami kňazov, ktoré si kladou cieľ politické povahy. Ne sice ako vlastnú politickú stranu, ale ako organizáciu založenú na podporu určitej ideológie alebo politického systému. Druhý problém tvorí tzv. zamestnanecké združenia kňazov, ktoré sa svoju povahu podobajú odborom.

Po pečlivom uvážení rôznych prípadov a okolností a s prihliadnutím k tomu, čo o povaze kňžskej služby a o združovacom práve kňazov vypovedajú dekrety druhého vatikánskeho všeobecného koncilu a k čomu dospeli vo svojich záveroch Synod kleru roku 1971, táto kongregácia pro klérus po výslednutí jasných príslušných kongregácií, t.j. pro východní cirkvi, pro reholníky a sväté inštitúty, pro evanjelizáciu národov a rovnako po poradách s Komisiou pro revíziu kodexu kanonického práva, stanoví to, čo nasleduje.

1. Mnoho diecézných kňazov už odedávna považovalo za nezbytné a vhodné získavať osobitné užitočné zručnosti a inými ve prospěch duchovného života, cirkevného vzdelání, charitatívnej a zbožnej aktivity alebo jiných cílů v plně shodě s jejich svatoctvým svěcením a božským posláním. Cirkevní hierarchie má usnášela, že i kňazi mají právo vzájemně se sdružovat, a to jak vytvářením sdružení nebo přistupováním k existujícím, vždy však s podmínkou, že odpovídají povaze služebního kněžství.

2. Zároveň však církevní hierarchie nikdy nedovolovala a ani v současnosti nemůže dovolit, aby sdružovací právo kňazů, a to jak v rámci církevního společenství, tak i v občanské oblasti, bylo uplatňováno členstvem ve sdruženích nebo hnutích jakéhokoli druhu, která svou povahou, cíli a metodami jsou na překážku církevnímu hierarchickému společenství nebo narušují kňžskou totožnost a plnění úkolů, které kňazi plní Kristovým jménem ve službě Božímu lidu. Při vytváření církevního společenství jak diecézní, tak řádové kňazi se nikdy nedávají do služeb nějaké ideologie nebo zájmové skupiny, nýbrž jako hlasatelé evangelia a pastýři církve pracují k plnění rozvoji Kristova těla.

3. S kňžskou službou jsou bez sporu neslučitelné a proto všem kňžím zakázané ta kňžské sdružení, třebaže vzniklé jen občanský, která přímo nebo nepřímo, zjevně nebo skrytě sledují politické cíle, i když je někdy předkládá jako službu humanitním ideálům, míru nebo sociálnímu pokroku. Taková sdružení nebo hnutí působí roztržky a nesvornost v Boží lidu, a to jak mezi věřícími, tak mezi kňži navzájem a v jejich vztahu k vlastním ordinářům; tím také nepochybně odsunují do pozadí kňžské poslání a narušují církevní společenství. Tyto dvě složky - kňžské poslání a církevní společenství - jsou základní prvky kňžského života a služby.

4. Stejně tak jsou a duchovním stavem neslučitelné a proto všem kléru zakázané ta sdružení, která chtějí sdružovat kleriky a kňže v jakékoliv oblasti. Tím dělají z posvátné služby něco jako zaměstnání nebo řemeslo srovnatelné se světským zaměstnáním. Taková sdružení redukují výkon kňžské služby na vykonávání práce a mohou snadno postavit klérus do opozice vůči biskupům jako pouhým zaměstnavatelům.

Otihoďní bratři v biskupském úřadě,

Vítám vás, kteří jste přišli na návštěvu "ad limina Apostolorum" ze srdce Evropy, pozdravem apoštola Pavla: "Milost našeho Pána Ježíše Krista i láska Otce a i opočenství Svátého Ducha s vámi se všemi." (2 Kor 13,13)

1. - Představujete část církve, kterou před jedenácti stoletími založili svatí Cyril a Metoděj, dva vzory misijnářské horlivosti, dvě světla, která ozářila všeobecnou církev. Pro jejich zásluhy o hlásání evangelia ve východní Evropě, zvláště mezi slovanskými národy, jsem je prohlásil v prosinci 1980 (devatenáct set osmdesát) spoluchránci Evropy spolu se svatým Benadiktem, patriarchou západního knižství, abych zdůraznil společený duchovní původ evropských národů a nutnost jednoty v jejich společné uctě vůči základním hodnotám, které stojí u kořenu jejich dějin a jejich křesťanské kultury.

Jak je známo, svatý Cyril ukončil svou pozemskou pouť zde v Římě roku 869 (osm set šedesát devět) a byl pohřben v basilice svatého Klementa, kde je dosud otcen a připomínán. Jeho bratr Metoděj se však vrátil na území jejich společného apoštolského působení a

Prvá strana samizdatového výtlačku prehlásenia Quidam Episcopi (Zdroj: Archiv ÚPN)

Prvá strana príhovoru pápeža Jána Pavla II. k československým biskupom, marec 1983 (Zdroj: SNA)

alebo „prijiatiach“ u ministrov. Takéto situácie išli až do absurdnosti, keď sa referovalo, že predstavitelov ZKD PIT sprevádzal riadne vysvätený biskup alebo ordinár, čo asi lichotilo niektorým predstaviteľom združenia, no priečilo sa kanonickým predpisom.³⁵

Režim si však šiel za svojím, čomu zodpovedali prípravy osláv 10. výročia vzniku ZKD PIT, ktoré sa uskutočnili 12. novembra 1981 v Banskej Bystrici. V tom čase však Svätá stolica pripravovala dôležitý dokument, ktorým mala urobiť prietrz rozkladnému pôsobeniu združenia Pacem in terris v cirkvi i spoločnosti v Československu.³⁶

QUIDAM EPISCOPI

Biskupi z ČSSR, medzi nimi traja slovenskí biskupi Feranec, Gábriš a Pásztor sa začiatkom roka 1982 chystali na stretnutie s pápežom a návštevu Vatikánu, tzv. ad limina, ktoré sa malo uskutočniť 8. – 19. marca 1982. Predchádzalo tomu ich pozvanie na Sekretariát pre veci cirkevné MK SSR na 24. februára 1982, kde ich najvyšší predstavitelia cirkevnej politiky poučovali, ako sa majú v Ríme vyjadrovať napríklad o ZKD PIT. Medzi iným aj odkázali pápežovi, že štát poskytne združeniu ochranu, lebo vytvára dobré vzťahy medzi cirkvou a štátom. Voči tomu sa ohradil jedine biskup Gábriš, ktorý tlmočil spomenuté slová pápeža, že ZKD

PIT treba rozpustiť, načo on pápežovi sľúbil, že biskupi sa akcií združenia zúčastňovať nebudú.³⁷ V čase týchto „príprav“ na ad limina sa vo Vatikáne zrejme finišovalo s dokumentom, ktorý situáciu ohľadne združenia PIT obracal takpovediac hore nohami.

8. marca 1982 zverejnila Svätá stolica dokument s názvom *Vyhlasenie Posvätné kongregácie pre klérus o niektorých združeniach a hnutiach zakázaných kléru*, ktorý signoval prefekt tejto kongregácie kardinál Silvio Oddi. Vžil sa preň názov *Quidam episcopi* podľa úvodných dvoch slov textu (po slovensky: Niektorí biskupi).³⁸

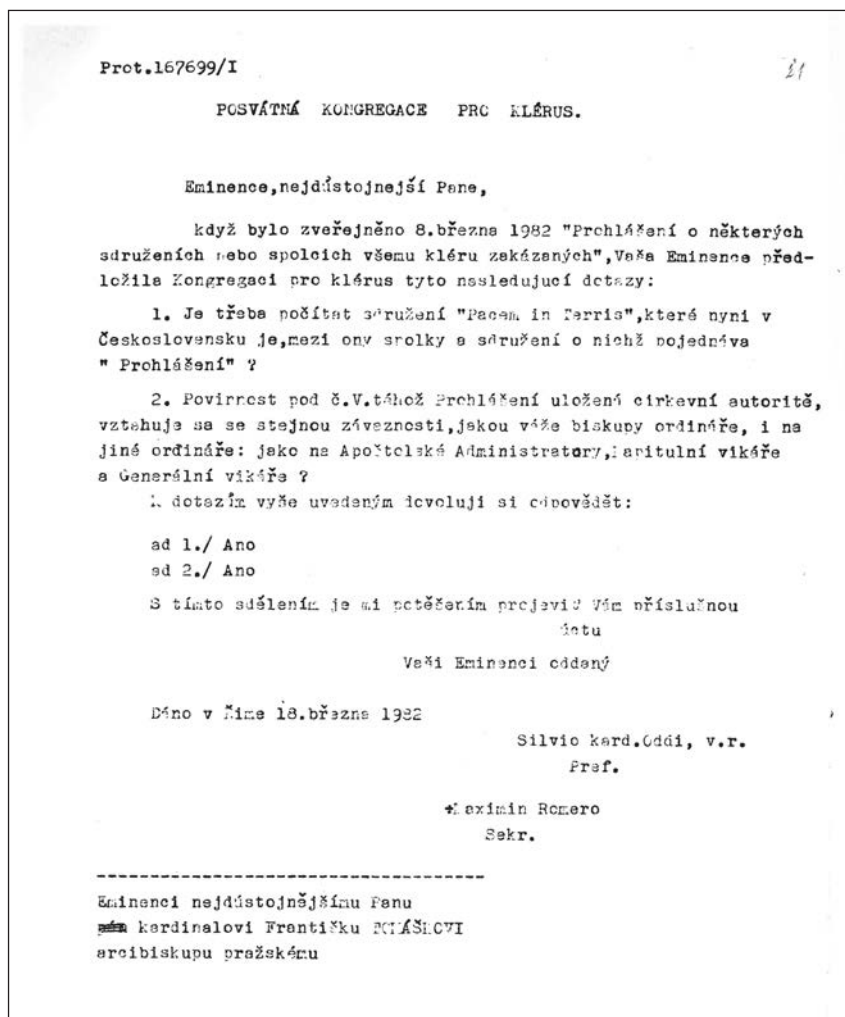
Tento pomerne krátky dokument zložený z piatich odstavcov, úvodu

35 KOREC, J. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*, s. 94.

36 HALKO, J. *V mene „mieru“ proti cirkvi*, s. 19.

37 SNA Bratislava, f. SpVC, šk. č. 70. Záznam rozhovoru biskupov Gábriša, Pásztor a Feranca s Hrúzom, Homolom a Káčerom, 24. 2. 1982.

38 PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989*. Bratislava: Veda, 2004, s. 128. Autori používajú názov dokumentu ako bula.

List kardinála S. Oddiho arcibiskupovi F. Tomášekovi k zákazu ZKD PIT (Zdroj: SNA)

a záveru konštatuje, že sa na Sv. stolicu obrátili niektorí biskupi s otázkami, ako reagovať na vznik združení kňazov, ktoré si kladú ciele politického charakteru a zároveň sa javia ako organizácie na podporu určitej ideológie alebo politického systému, respektíve na vznik takých, ktoré sa svojou povahou podobajú odborom. Kongregácia preto týmto vyhlásením skonštatovala, že akékoľvek kňazské združenia musia vyhovovať povahe služobného kňazstva; v rámci cirkevného spoločenstva, ale i v občianskej oblasti nesmú byť na prekážku cirkevnému hierarchickému spoločenstvu

a nesmú škodiť totožnosti kňaza a plneniu jeho povinností; a s kňazskou službou sú nezlučiteľné združenia, ktoré sledujú politické ciele (i keď zdanlivo sledujú napr. mier, sociálny pokrok a humanitné ideály). Záverom vyhlásenie hovorí, že kňazi sa majú zdržovať zakladania takýchto združení a členstva v nich, čo je zakázané, a porušenie toho môže viesť k spravodlivému potrestaniu. Uzatvára, že starostlivými zásahmi biskupov a „charizmatickými darmi Ducha svätého budú odhalené a úplne vykorenené falošné charizmy“, ktoré môžu viesť niektorých kňazov do omylu.

Toto vyhlásenie 6. marca 1982 ratifikoval pápež Ján Pavol II.³⁹

V periodiku *L'Ossevatore Romano* následne spolu s textom vyhlásenia vyšiel komentár, v ktorom sa v súvisi s vyhlásením hovorí, že „ak sa kňaz dostáva na pole pôsobnosti, ktoré mu nepatrí, stáva sa ľahkým nástrojom v rukách mocných“. Kňaz má šíriť jednotu božieho ľudu, a má byť uvedomelým spolupracovníkom biskupov, pričom kňazské spoločenstvo sa prejavuje v úprimnej jednote s pápežom a vlastným biskupom. Komentár totiž poukázal na biskupskú synodu z roku 1971, ktorá zdôraznila, že kňazská opravdivosť si vyžaduje „celú existenciu kňaza“. Komentár upozorňuje, že v zmysle vyhlásenia predmetné združenia „vytvárajú a prehľbujú rozdeľovanie v živom organizme cirkvi, zvlášť tam, kde prichádza k vytvoreniu akejkoľvek protihierarchie a niekde chcú zasahovať až do života cirkvi“. Komentár uvádza, že „mier“, ktorý hlásajú, „nie je vždy mierom Evanjelia“, že členovia týchto združení často žijú v iluzórnej nádeji, že týmto členstvom si vytvoria priestor pre pastoračnú činnosť. Komentár tiež záverom varuje, že „takéto združenia sa uchylujú k civilnej autorite, častokrát nekatolíckej, ktorá nie je kompetentná k posudzovaniu otázok viery“, pričom celkovo sa problém dostáva „po hranice sekularizácie povolania a poslania kňaza“. Komentár tiež vyjadruje vieru, že „veriaci a kňazi, presvedčení o svojej službe to pochopia“.⁴⁰

11. marca 1982 talianska *La Repubblica* uverejnila rozhovor s kardinálom Oddim ohľadne vyhlásenia ním vedenej kongregácie. Kardinál povedal, že problém predmetných združení sa vyostruje najmä vo východných krajinách i na americkom kontinente, v ktorých tieto majú rýdzo politické ciele a dostávajú sa do rozporu s ideou kňazskej identity. Kardinál poukazuje na to, že v niektorých takýchto krajinách sú tieto združenia

39 ŠIMULČÍK, J. Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*, s. 83 – 85.

40 ŠIMULČÍK, J. Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*, s. 86 – 89.

zneužívané na vystupovania ako oficiálna reprezentácia cirkvi. Kardinál neskryval, že medzi takéto združenia radí aj ZKD PIT, ktoré „priam brutálne vtrhlo na cirkevné pole“. Oddi tiež skonštatoval, že ak biskup Vrána, ktorý v tom čase bol na návšteve ad limina, by bol členom ZKD PIT, tak sa „pokarhanie na neho vzťahuje prvorado, ako aj na vikárov, ktorí spravujú vakantné diecézy v Československu“, i keď by to malo spôsobiť nejaký druh prenasledovania cirkvi v tejto krajine – „až do preliatia krvi“, čo reprezentuje kardinálsky purpur, uzavrel rozhovor kardinál Silvio Oddi.⁴¹

Vec však naďalej nebola či nemohla byť každému jasná, keďže členovia združenia sa vyjadrovali, že vo vyhlásení nie je ZKD PIT menovite spomenuté. Preto sa po vyjdení rozhovoru v *La Repubblica* kardinál F. Tomášek obrátil listom na samotného Oddiho, ktorý promptne, ešte počas pobytu č. a s. biskupov vo Vatikáne odpovedal listom z 18. marca 1982, že: vyhlásenie *Quidam episcopi* sa vzťahuje aj na združenie PIT a zákazy uvedené vo vyhlásení sa týkajú ako biskupov a ordinárov, tak i apoštolských administrátorov a vikárov,⁴² čo bol prípad Československa, kde mimochodom neboli všetky biskupské stolce obsadené práve vinou režimu.

Je signifikantné, že prehlásenie *Quidam episcopi* vyšlo v prvý plánovaný deň návštevy slovenských biskupov u pápeža, teda 8. marca 1982, takže duch rozhovorov v otázke legitimacy ZKD PIT medzi biskupmi a pápežom, resp. inými predstaviteľmi Sv. stolice bol jasne daný. Pri ad limina pápež

zakázal biskupovi Ferancovi sa zúčastňovať práce PIT, inak ho mieni sankcionovať.⁴³ Podobne pápež vytýkal biskupovi Pásztorovi, že trpí PIT, pričom zo Slovenska prichádzajú prosby, aby pápež združenie zakázal.⁴⁴ Výsledky tejto návštevy prenikli do slovenských cirkevných kruhov a rozvírili ich hľadinu, pričom do nich podľa hodnotenia predstaviteľov cirkevnej politiky „vniesli porazenecké nálady s tendenciou združenie rozpustiť“.⁴⁵ Z publikovania prehlásenia i výsledkov návštevy ad limina znervóznel nielen Sekretariát pre veci cirkevné MK SSR (SpVC), ale i ÚV KSS, ktorý vydal pokyn, aby sa biskupi dostavili na stretnutie s vedením SpVC MK SSR, a to 24. marca 1982.

BISKUPI VERSUS REŽIM A ŠTÁT

Päť dní po návrate biskupov z Vatikánu sa 24. marca 1982 slovenskí biskupi Feranec, Pásztor a Gábris dostavili na SpVC MK SSR zreferovať o svojej návšteve ad limina.⁴⁶ Za sekretariát boli znova prítomní Homola, Hrúza a Káčer. Biskup Feranec odovzdal SpVC kópiu príhovoru pápeža československým biskupom a text prehlásenia. Vedenie sekretariátu zaujímalo „ako biskupi vo Vatikáne vysvetľovali stanovisko k združeniu a ako si ho vysvetľujú vo Vatikáne v zmysle Prehlásenia a čo biskupi plánujú urobiť vo vzťahu k ZKD PIT“.⁴⁷ Rozhovory prebiehali s každým biskupom samostatne.

Biskup Feranec ako predseda ZOS povedal, že všade sa hovorilo o združení PIT nepriaznivo, pápež ho neuznáva a odhovárал ho „tam“ chodiť. Upozornil, že pápež zdôraznil, že

použije sankcie proti porušovateľom prehlásenia. Všade, kde následne rokovali, poukazovali na čerstvo vydané prehlásenie. Arcibiskup Silvestrini biskupom zdôraznil, že za mier sa združenie nemusí angažovať, lebo cirkev je za mier. Aj biskup Bukovsky biskupom z ČSSR povedal, že voči združeniu vládne v kúrii veľká antipatia.

Biskup Pásztor referoval o pápežovej kritike, že československí biskupi podporujú politiku komunistov a o jeho otázke, ako biskupi „môžu trpieť PIT“, načo on údajne reagoval, že sú pod tlakom štátnej správy. Dodal, že na všetkých ďalších prijatiach sa hovorilo o zákaze kňazských hnutí, a teda i ZKD PIT. Zopakoval, že prehlásenie má platiť aj na kňazov, aj keď sa to v prehlásení explicitne nehovorí. Pápež údajne dostáva do Vatikánu množstvo listov, aby združenie zakázal. Tiež povedal, že ak niekto bude konať proti prehláseniu, pápež bude siahať po trestoch. Pásztor na záver navrhol, aby združenie zaslalo Vatikánu svoj pohľad na prehlásenie a aby sa otázka ZKD PIT vložila do československo-vatikánskych rokovaní. Biskup Pásztor vo svojej následnej správe pre MK SSR uviedol, že PIT má všeobecne veľmi zlú povest medzi duchovnými ako rozbíjač jednoty kňazov a nástroj na skazu cirkvi.⁴⁸

Biskup Gábris referoval najtvrdšie. Uviedol, že prehlásenie bolo známe ešte pred príchodom biskupov a že zlé postavenie združenia vo Vatikáne pretrvávalo. Za hlavnú chybu označil jeho štruktúru. Gábris otvorene povedal, že už v roku 1980 mu pápež Ján Pavol II. odporučil nechodiť na rokovania

41 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 90 – 91.

42 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, zasadnutia, šk. č. 1631. List kardinála Oddiho Z posvätnéj kongregácie pre klérus kardinálovi Tomáškovi. Pozri tiež: ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 11.

43 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 222.

44 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 223.

45 SNA, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, šk. č. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8. – 19. 3. 1982.

46 Biskupi boli prijatí trikrát pápežom a tiež napríklad arcibiskupom Silvestrinim a štátnym sekretárom Vatikánu Casarolim.

47 SNA, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, zasadnutia, šk. č. 1631. Záznam z rozhovoru s biskupmi Ferancom, Pásztorom a Gábrisom dňa 24. 3. 1982 na SPVC MK SSR v Bratislave po návrate z „ad limina“ vo Vatikáne v dňoch 8. – 19. 3. 1982.

48 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 223, pozn. 945.

ZKD PIT a potom ho chválil, že na tie stretnutia nechodil. Snažil sa vedeniu SpVC vysvetliť, že ak by chodil na stretnutia združenia, vo Vatikáne by to nepochopili. Dodal, že po zverejnení prehlásenia je situácia združenia a kňazov v Československu oveľa horšia, a tiež upozornil, že pápež bude reagovať na neposlušnosť biskupov, ak budú chodiť na stretnutia združenia. Pápež chce, aby sa cirkev odpolitizovala, a všetci členovia cirkvi musia odísť z funkcií v ZKD PIT. Dodal, že osobne nie je proti združeniu, ale treba ho vstrebať do štruktúry cirkvi, pretože PIT má vo svete „*hnusnú*“ povest'. Biskupi teraz po návšteve ad limina i po vyjdení prehlásenia musia povedať kňazom o postavení združenia a názoroch pápeža naň. Biskup Gábris predstaviteľom SpVC Homolovi a Káčerovi povedal, že keďže je ZKD PIT pápežom zakázané, nepomôže ani nijaký dozorujúci ordinár na združenie. Združenie má povest' prisluhovača komunistov, čo je na škodu cirkvi.⁴⁹

Biskupi hovorili aj o iných otázkach, ktoré vo Vatikáne považujú za sporné, ako je obsadzovanie vakantných diecéz. Biskup Feranec odporúčal počítať s vikármi Onderkom a Belákom, načo kardinál Casaroli mal reagovať, že sú nehodní. Podobne sa totiž predtým mali vyjadriť aj kardinál Tomášek a tiež biskup Gábris, ktorý povedal, že Sv. stolica žiada, aby biskup bol slušný kňaz a občan. Gábris prezradil, že pápež inštruoval Casaroliho, aby sa na situáciu cirkvi v Československu pýtal jeho a dodal, že pápež upúšťa od Casaroliho východnej politiky a ide „poľskou“ cestou. Vatikán si myslí si, že na jeho strane je viac ochoty ako na strane Československa. Biskup Pásztor doplnil, že podľa Vatikánu „*cirkev v Československu viacej hynie i zásluhou biskupov a združenia PIT,*

Tajný biskup Ján Korec, odporca a kritik ZKD PIT (Zdroj: Archív ÚPN)

keďže oni s ním spolupracujú“. Návštevu hodnotili pesimisticky, očakávajúc spory medzi Vatikánom a Československom. K otázke „mierovej konferencie“, plánovanej v júni 1982 v Moskve im pápež zakázal účasť, ale môžu poslať vikárov, uzavreli biskupi. Vedenie SpVC požiadalo biskupov, aby tri týždne nedávali k združeniu žiadne stanovisko. Biskup Pásztor zas žiadal, aby sa nevydávalo žiadne vyhlásenie zo strany združenia, ktoré by vyhocovalo situáciu.⁵⁰

Biskup Gábris sa v rámci možného snažil uplatňovať prehlásenie vo svojej kompetencii. Na Zelený štvrtok roku 1982 zakázal svojim spolupracovníkom v kúrii, a to generálnemu vikárovi Jánovi Čížikovi a tajomníkovi biskupského úradu Mikulášovi Turányimu, „mierovú prácu“ v združení. Gábris mal Čížikovi povedať, že to s exkomunikáciami za neuposlušnosť myslí vážne aj za cenu konfrontácie so štátnou správou. Vyjadril sa o ňom, že si ho „*komunisti celkom získali a on im verne slúži*“.⁵¹

Svoj postoj k prehláseniu a k správaniu sa kňazov v združení vyjadril aj tajný biskup Ján Korec. Povedal, že odmietavou argumentáciou ZKD PIT, ale i predstaviteľov režimu je nevecné odvádzať pozornosť od podstaty problému, ktorým je zákaz združenia pápežom a následná nedisciplinovanosť kňazov a biskupov. Korec dodal, že katolícky kňaz na Slovensku by mal vedieť, čo je jeho povinnosťou, keď pápež vydá určité rozhodnutie, akým bol aj dekrét *Quidam episcopi*. To podľa Korca vyjadruje aj zmysel sviatostného kňazstva: veriaci s kňazom, ten s biskupom, ten s pápežom. Proti rozhodnutiu Svätého otca nemôže nejaká frakcia kňazov reprezentovať cirkev. Korec však vyslovil vieru, že väčšina kňazov a veriacych ZKD PIT neprijala, a to aj za cenu, že za to neskôr draho zaplatili.⁵²

Situáciou ohľadne prehlásenia *Quidam episcopi* sa zaoberal aj ÚV KSS, ktorý v polovici apríla 1982 spustil „osvedčenú“ ideologickú a propagandistickú

49 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 225.

50 SNA Bratislava, f. ÚV KSS - Predsedníctvo, zasadnutia, šk. č. 163. Záznam z rozhovoru s biskupmi Ferancom, Pásztorom a Gábrisom dňa 24. 3. 1982 na SPVC MK SSR v Bratislave po návrate z „ad limina“ vo Vatikáne v dňoch 8. – 19. 3. 1982

51 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 226, 230, 239.

52 KOREC, J. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*, s. 98, 99.

kanonádu, keď konštatoval, že „Vatikán aktivizuje náboženský život, ale aj politický klerikalizmus, čo je otvorený politický útok proti ČSSR a zvyšuje tlak na hierarchiu, tajnú cirkev, duchovenstvo, laický apoštolát a veriacich“. ÚV KSS sa vyjadril, že Vatikán za pomoci biskupa Gábriša a kardinála Tomáška chcel využiť pobyt biskupov vo Vatikáne na svoje ciele. Prihovor pápeža k českým a slovenským biskupom bol podľa ÚV „programová smernica“ tejto kampane a na príprave samotného prehlásenia sa mal podieľať biskup Gábriš, ako údajne mal povedať Tomášek kanonikovi Š. Záreczkému, jednému z vedúcich funkcionárov ZKD PIT na Slovensku. Podľa ÚV KSS Vatikán dátumovo zámerne využil prítomnosť týchto biskupov vo Vatikáne pri prijímaní prehlásenia. ÚV KSS považoval túto kampan za protisocialistickú a protičeskoslovenskú a súčasťou takejto politiky Vatikánu je likvidácia združenia.

Postoj členov združenia k návšteve biskupov a k prehláseniu bol taký, že sa to má riešiť na jednej strane medzi Vatikánom a na druhej hierarchiou a štátom, ale „my PIT sa budeme naďalej angažovať“. Časť duchovenstva po prijatí *Quidam episcopi* bola však za tiché rozpustenie združenia. Iná časť vplyvných jednotlivcov navrhovala usporiadať ZKD PIT podľa cirkevnej štruktúry, tak aby existoval súhlas biskupa na území danej diecézy.

Návrhy na postup ÚV KSS v tejto situácii však boli nasledovné: Všestranne pomáhať ZKD PIT, rozširovanie a upevnenie jeho aktivít a pozícií v cirkvi, a to politicky, hmotne a morálne; oceniť lojálne vlastenectvo členov ZKD PIT k Československu; informovať podpredsedov Okresných národných výborov (ONV)

a Krajských národných výborov (KNV) pre veci cirkevné o prehlásení a napokon oznámiť biskupom, že ho nemôžu zverejňovať, pokiaľ k nemu nezaujme stanovisko štátna správa.

ÚV KSS sa oportunisticky spoliehal na, ako sa vyjadril SpVC „vyššie 30-ročný pozitívny dialóg medzi štátom, cirkvami a veriacimi“. Nemala sa podľa špičiek KSS dopustiť „polonizácia“ cirkevno-politickej situácie a náboženskej politiky v ČS [vplyv pápeža Jána Pavla II., ktorý bol Poliak a pozícia trpiacej a zároveň zápasiacej cirkvi, pozn. PD]. ÚV KSS navrhoval zvolať ústredné a krajské orgány ZKD PIT, kde by sa duchovným malo vysvetliť, že im ako tiež občanom patria rovnaké práva v angažovaní sa za humánne ciele a za mierový program NF v ČSSR. Tiež zdôrazňovať, že združenie je aj vecou duchovenstva, ktoré tak samo rozhoduje o svojej angažovanosti vo svojej organizácii a neumožniť, aby sa podriadilo hierarchii, čo by bol prvý krok k jeho likvidácii a premene na nástroj Vatikánu proti ČSSR. Naopak, malo sa zdôrazňovať, že ono funguje so súhlasom ZOS a oprieť jeho existenciu o samotnú pápežskú encykliku *Pacem in terris*, čo nemôže popierať ani súčasný pápež. Štátne orgány mali udržať podporu združeniu biskupmi Ferancom a Pásztorom. Na prehlásenie sa malo reagovať pokračovaním činnosti združenia a polemizovaním s pápežovým výkladom jeho činnosti pre mierové angažovanie sa duchovných v ČSSR.⁵³

ÚV ďalej navrhoval vyslať v máji 1982 na mierovú konferenciu s názvom „Za záchranu posvätného daru života pred nukleárnou katastrofou“ do Moskvy početnejšiu delegáciu ZKD PIT. Pápež totiž biskupom

z Československa zakázal účasť na nej. Mal sa tiež vytvoriť diferencovaný prístup k ordinárom, špeciálne k biskupovi Gábrišovi, viac zapojiť grécko-katolíckych duchovných do činnosti združenia a primknúť spišského kapitulárneho vikára Garaja viac k ostatným ordinárom. Popri biskupovi Gábrišovi bol aj spišský kapitulárny vikár trňom v oku režimu i zástancov ZKD PIT, čo sa napríklad odzrkadlilo v správe federálneho ministra Vratislava Vajnara, ktorý konštatoval, že vikár Garaj v jednom prípade hrozil hmotným postihom a preložením duchovného, ktorý sa zúčastnil zjazdu ZKD PIT a v niektorých prípadoch to aj realizoval.⁵⁴ ÚV konštatoval, že ak sa budú kardinál Tomášek a biskup Gábriš snažiť o uplatňovanie prehlásenia *Quidam episcopi* voči štátu a združeniu, potom vyvolajú politickú konfrontáciu so štátom, čo by mohlo vyvolať ustanovenie štátneho zmocnenca na biskupskom úrade v Trnave.⁵⁵

Predsedníctvo ZKD PIT ako reakciu na vydanie prehlásenia *Quidam episcopi* vydalo 25. mája 1982 dokument, v ktorom zdôvodňovalo poslanie a činnosť združenia. Použilo spojenie pojmu „vlastenecký kňaz“ a pojmu „poslanie cirkvi svätej“, ktoré v oficiálnom dokumente združenia ilustrovalo samotnú filozofiu združenia, a teda i oprávnenosť kritiky aj zákazu zo strany Sv. stolice.⁵⁶

Nadväzne na rokovanie ÚV KSS o návšteve biskupov v Ríme a vydaní prehlásenia boli na 27. mája 1982 pozvaní biskupi a kapitulárni vikári k ministrom kultúry M. Váľkovi. Biskup Feranec na ňom Váľkovi povedal, že pápež sa zaujíma o ZKD PIT a v súvisi s prehlásením hovoril o dekréte *Quidam episcopi* údajne všeobecne, nespomenul konkrétne

53 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, zasadnutia, šk. č. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8. – 19. 3. 1982, súčasných stanoviskách Vatikánu voči ČSSR a návrhu na náš postup, 19. 4. 1982.

54 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, predsedníctvo, šk. č. 1714. Správa o štátno-bezpečnostnej situácii v SSR (minister vnútra ČSSR Vratislav Vajnar), nedatované.

55 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – Predsedníctvo, zasadnutia, šk. č. 1631. Informácia o pobyte biskupov z ČSSR vo Vatikáne „ad limina“ v dňoch 8. – 19. 3. 1982, súčasných stanoviskách Vatikánu voči ČSSR a návrhu na náš postup, 19. 4. 1982.

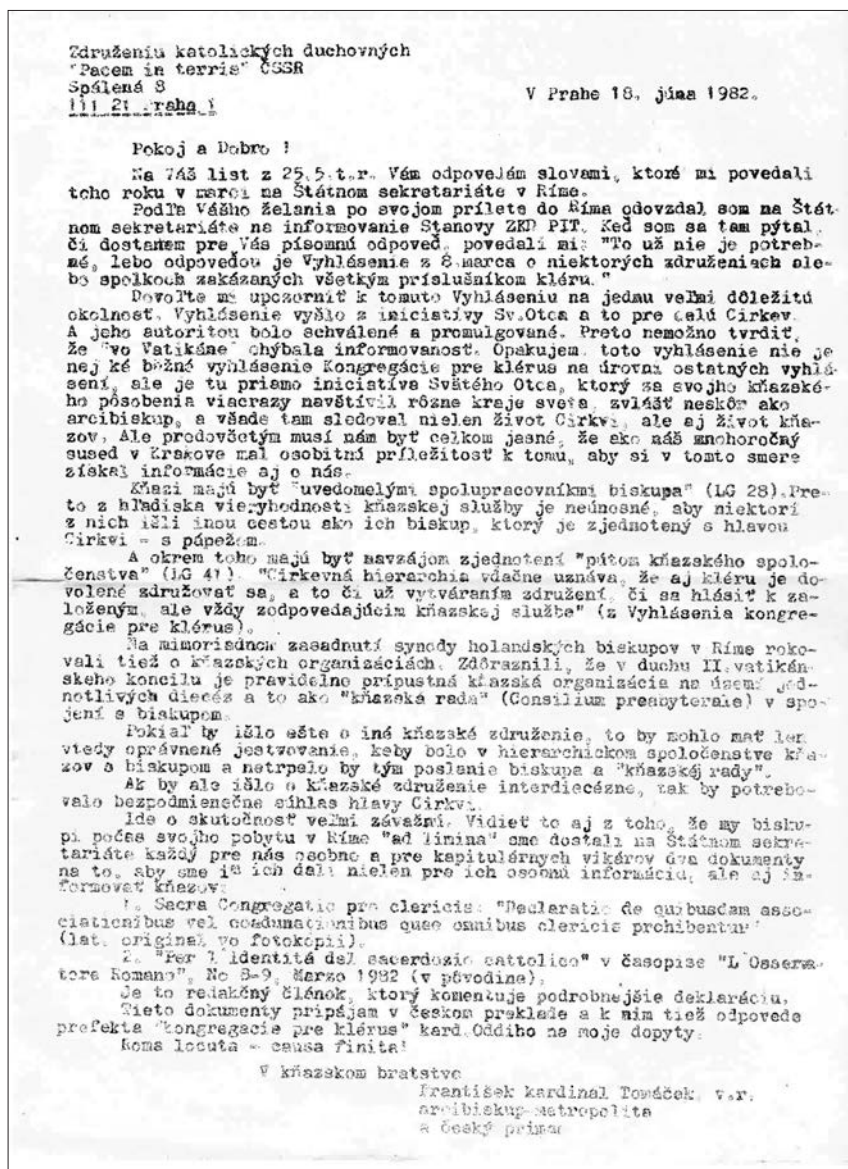
56 SNA Bratislava, SPVC, šk. č. 55. Podklad pre ministra kultúry SSR k stretnutiu s predsedom ZKD PIT J. Zabákom z 27. 8. 1987.

ZKD PIT, ale že biskupi a ordinári by sa nemali zúčastňovať jeho podujatí. Viac konkrétne a kriticky sa vyjadrila Kongregácia pre klérus, ako aj arcibiskup Silvestrini, ktorý tiež odhovárał Feranca od podujatí združenia, ale tiež ho nabádal, aby nerobil represívne opatrenia voči kňazom, ktorí sa zúčastnia podujatí ZKD PIT. Známa to vtedy už odpoveď kardinála Oddiho Tomášekovi ohľadne prehlásenia sa v tejto súvislosti vo Vatikáne údajne nespomínala. Biskup Pásztor dodal, že česká a slovenská cirkevná emigrácia vo Vatikáne je otvorene nepriateľsky naladená proti ZKD PIT a na základe správ z Československa je združenie považované za rozbíjača cirkvi. Dodal, že u tejto emigrácie okrem Tomáška a Gábríša všetkých ostatných biskupov v ČSSR nazývajú „komunistami“.

Zdá sa, že obaja biskupi si pragmaticky mysleli a povedali, že napriek kritike združenia možno cezeň viesť dialóg so štátom. Ako povedali, duchovenstvo v ňom nie je proti cirkvi, pápežovi a Vatikánu. Prítomný rožňavský vikár Zoltán Belák navrhoval, aby ZOS prijal uznesenie k existencii ZKD PIT, ktoré by následne poslali do Vatikánu.

Biskup Gábríš sa držal svojho postoja a skonštatoval, že ZKD PIT má zlú štruktúru, nedá sa už zachrániť a malo by zaniknúť. Pápež je proti združeniu Pacem in terris a on ako biskup musí pápeža poslúchať. Tiež každý kňaz musí konať podľa svojho svedomia a poslúchať pápeža, a preto nemôže chodiť na akcie združenia ani jeden kňaz. Povedal, že ako biskup by takého kňaza pokarhal, ale dodal, že nevie, či tak bude robiť. Uzavrel, že je za spoločné stanovisko k ZKD PIT po zjednotení sa na tomto názore na pôde ZOS. Feranec, Pásztor, Belák sa mali zhodnúť, že biskupi a kapitulárni vikári nebudú môcť za týchto okolností chodiť na podujatia združenia.⁵⁷

Gábríš sa tiež vyjadril, že Vatikán bude na prehlásení trvať aj napriek

List kardinála F. Tomáška predstaviteľom ZKD PIT, jún 1982 (Zdroj: Osobný archív Františka Petráša)

postihom na tých duchovných, ktorí ho budú rešpektovať. Gábríš tiež povedal, že jeho povinnosťou je bojovať proti ZKD PIT ako Vatikánom zakázanej organizácii. V tomto duchu informoval aj bohoslovcov CMBF o pápežovom rozhodnutí zakázať ZKD PIT.⁵⁸

Tlak cirkevných hodnostárov vygradoval kardinál Tomášek, keď

18. júna 1982 zaslal vedeniu ZKD PIT oficiálnu dokumentáciu Sv. stolice o prehlásení, teda o zákaze združenia. *Katolícke noviny* odmietli prehlásenie uverejniť, načo Tomášek 15. júla 1982 poslal združeniu PIT list, v ktorom napísal, že sa ZKD PIT „dopúšťa hrubého priestupku proti cirkevnej disciplíne a vyslovuje im pokarhanie“.⁵⁹

57 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. Záznam z prijatia biskupov a kapitulárnych vikárov u ministra kultúry SSR dňa 27. 5. 1982.

58 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábríša*, s. 229, 231.

59 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 157.

OPATRENIA NA POSILNENIE POZÍCIE ZKD PIT

Polemika okolo združenia sa neupokojovala a SpVC chcel mať prehľad o názoroch kňazov z farností. Koncom roka 1982 boli na všetkých KNV prijatí ordinári. Zo všetkých jedine spišský vikár Štefan Garaj vyjadril odmietavé stanovisko k ZKD PIT s tým, že uznáva prehlásenie a naproti tomu neuznáva kompetenciu ZOS v otázke jeho platnosti. Podľa Garaja „ďalšia činnosť duchovných v ZKD PIT [po prijatí prehlásenia – pozn. autora] je vecou osobného svedomia každého duchovného“. Garaj ako jediný ordinár čítal prehlásenie na rekolekciách, čo malo údajne pozitívny ohlas.⁶⁰

Podobne v období od decembra 1982 sa uskutočňovali stretnutia duchovných s predsedami ONV po celom Slovensku, na ktorých mali hovoriť aj o postoji kňazov z regiónov k združeniu a prehláseniu. Väčšina duchovenstva sa odvolávala na stanovisko biskupov a ordinárov, že duchovní musia poslúchať pápeža a kongregácie Sv. stolice, a bola zato, aby sa o ZKD PIT rokovalo medzi ČSSR a Vatikánom. No napríklad v okrese Topoľčany časť duchovných žiadala, aby na týchto stretnutiach s ONV nebolo o združení vôbec hovorené.⁶¹

Následne si jednotliví krajskí cirkevní tajomníci v krajoch vytvárali sumárne prehľady o postojoch duchovných v kraji. Zaujímavo vyznel prehľad za Stredoslovenský kraj, ktorý bol zložený zo silne religióznych, proletarizovaných i národnostne zmiešaných okresov. Podobne ako v iných okresoch, angažovanie sa duchovných tohto kraja v združení krajský cirkevný tajomník rozdelil do troch skupín: angažovaní, vyčkávací a stojáci v opozícii voči

Kňaz Ján Sokol, 25. výročie vysviacky, rok 1982 (Zdroj: Archív ÚPN)

ZKD PIT. V okresoch Čadca, Považská Bystrica a Liptovský Mikuláš sa podľa neho angažovalo v združení približne len 13 – 15 % kňazov, naopak v okresoch ako Žiar nad Hronom, Zvolen, Rimavská Sobota či Lučenec to bolo 37 – 60 %. Oproti tomu najvyššie percento kňazov stojacich v opozícii alebo ľahostajných voči ZKD PIT bolo v okresoch Považská Bystrica a to 60 %, Dolný Kubín 54% či Liptovský Mikuláš polovica. Z 364 hodnotených kňazov Stredoslovenského kraja ich bolo v prvej kategórii necelých 30 %, v druhej necelých 32 % a v tej „najhoršej“, „reakčnej“ necelých 39 %. Pred prijatím prehlásenia *Quidam episcopi* sa v kraji v ZKD PIT údajne angažovalo 60 % kňazov, súčasný stav predstavoval značný pokles o 27 %.⁶² To ukazovalo na významný odklon kňazov od ZKD PIT, respektíve v podstate odvážne rešpektovanie príkazu pápeža. Možno predpokladať, že podobne zapríčinený pokles nastal aj

v iných okresoch Slovenska. Po vydaní prehlásenia sa podľa krajského cirkevného tajomníka Vincenta Máčovského činnosť ZKD PIT na západnom Slovensku „rozpadla“ a na východnom Slovensku klesla o 60 %.⁶³

Činnosť združenia znepokojovala aj laických veriacich. Uvedomovali si, že do i tak ťažkého života cirkvi vo farnostiach nepriaznivo zasahuje atmosféra pachuti zo správ, ktoré prichádzali o rôznych vyhláseniach a krokoch duchovných v ZKD PIT, ktorá naštrbovala vzťah úprimne veriaceho človeka k náboženskej tradícii a hierarchickému poňatiu cirkvi.

Tieto pre režim pomerne nepriaznivé zistenia vyhodnocovala aj ŠtB. Svoje zistenia najmä ohľadne ZKD PIZ zosumariovali na celoštátnom aktíve X. správy ZNB vo februári 1983 pod vedením 1. námestníka ministra vnútra ČSSR Jána Kováča. Ten sa vyjadril, že prehlásenie *Quidam Episcopi* vytvorilo kardinálovi Tomáškovi a biskupovi Gábrišovi priestor na otvorený útok na ZKD PIT s cieľom jeho postupnej likvidácie. Keďže podľa neho „*Vatikán narúša cirkevno politickú situáciu v ČSSR*“, je nutné venovať všestrannú pomoc a ochranu ZKD PIT a nedať sa Vatikánom vyprovokovať k neadekvátnym zásahom. Upozorňoval, že mladí kňazi sú aktívnymi odporcami mierovej politiky združenia, a preto treba zo strany ŠtB uplatňovať nenásilnú formu pripútavania duchovných k mierovej agitácii. Priznal, že odporcovia združenia sú aktívnejší než režim a dodal, že jeho obranárska pozícia je dlhodobo neprijateľná. Ako jedno z riešení navrhol pripravovať nástupcov súčasného vedenia ZKD PIT z radov mladých duchovných na prevzatie rozhodujúcich funkcií v cirkevnej hierarchii.⁶⁴

60 HALKO, J. V mene „mieru“ proti cirkvi, s. 38.

61 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7. Informácia o prijatiach rk duchovných u predsedov ONV SSR v období december 1982 – február 1983 z 25. 4. 1983.

62 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Prehľad o postoji duchovných rím.-kat. cirkvi k ZKD PIT (SS KNV, KCT z 21. 4. 1983).

63 HALKO, J. Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša, s. 240, 241.

64 A ÚPN Bratislava. K aktuálnym otázkam StB boje proti nepriateľskej činnosti cirkvi a náboženských sekt, X. správa ZNB, február 1983, neinventarizované.

Naopak v druhej polovici roka 1982 sa ako samizdat objavil analytický dokument s názvom *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris a katolícki laici*, ktorý sa viackrát odvolal na pápežské dokumenty *Gaudium et spes* a *Lumen gentium*. Podľa neho medzi činnosťou združenia a hľadiskom laikov naň je hlboký nesúlads, hoci „*laikom záleží na hodnotách, o ktorých PIT hovorí*“. K téze, že ZKD PIT aktivizuje kňazov v duchu encykliky *Pacem in Terris* k občianskej angažovanosti sa autor pýta, či združenie podporuje „*evanjeliové zmysľanie*“ a „*osobnú opravdivosť kňazov*“, prečo sa kňazi v ZKD PIT majú zamerať na otázky mieru do takej miery, že to vylučuje ostatné snahy, napríklad ochranu nenarodených detí, kritiku vojen a terorizmu či vysokú mieru samovrážd mládeže. Autor pomenúva niektoré činnosti ZKD PIT „*útekem od skutočných problémov a ťažkostí ku fráзам a vychvaľovaniu pomerov*“. Problémov, s ktorými sa veriaci stretávajú v rodinách alebo na pracoviskách a od ktorých sú činovníci združenia často odtrhnutí, očakávajú viac ocenenia od režimu, ako sa zaujímajú o problémy „*zdola*“. To považujú laici za nesolidárne a nekresťanské. K otázke, že ZKD PIT robí dôležitú mierovú prácu, autor píše, že „*jeho poňatie mieru je bez kresťanskej náplne, je odborne nepodložené a politicky jednostranné*“. Mier má poskytovať aj miesto pre cirkev a slobodnú kresťanskú výchovu. Mierové úsilie musí byť opreté o kresťanské dôvody, nie politické. Autor kritizuje, že v prejavoch ZKD PIT sa veľmi málo uplatňuje kresťanská koncepcia mieru v zmysle, že „*mier je ovocím spravodlivosti*“, pričom združenie obchádza postoje občianskej zodpovednosti za túto spravodlivosť. Jazyk ZKD PIT je často zhodný so štátnymi médiami, ktoré reprezentujú ideológiu komunizmu, ergo ateizmu a triedneho poňatia spoločnosti, vyvolávajú mnohokrát opak

Tajný biskup Ján Korec, duchovný líder spoločenstva Fatima a kritik ZKD PIT (Zdroj: Archív ÚPN)

mieru, a to je nenávisť. Autor zdôrazňuje, že „*mierová a občianska činnosť ZKD PIT je cirkevne nekompetentná*“, teda nie vlastná bazálnemu poslaniu cirkvi. Píše, že profánne a politické pole je vlastné laikom, nie duchovným a odchýlky od tohto konceptu neboli cirkvi na úžitok. Autor upozorňuje, že niektorí predstavitelia združenia ako by zneužívali svoju cirkevnú autoritu na „*niektoré riešenia svetských otázok*“, ktoré môžu mať aj proticirkevný charakter. Autor ďalej tvrdí, že „*združenie si nemôže vyhradzovať monopol na mierovú prácu*“ v zmysle: „*Ak nejdeš s ZKD PIT, nie si za mier*.“ Právě mierotvorné účinky má totiž „*každá živá viera*“, dodáva autor a zdôrazňuje, že každodenná akoby nepriama práca kňaza za mier v jeho službe je „*prínosom pre spoločnosť v malom a tiež príprava pre mier vo veľkom*“. Autor kritizuje tézu, že „*ZKD PIT uspokojuje náboženské potreby veriacich a kladne vplyva na vzťahy štátu a cirkvi*“, avšak de facto sťažuje život kňazom, ktorí nie sú v združení, odstavuje hierarchiu na druhú koľaj a uplatňuje akýsi „*klerikálny model cirkvi*“, taký, v ktorom

sa duchovní politicky angažujú, a tým potláčajú aktívnu úlohu laikov v cirkvi (napr. monopol ZKD PIT nad *Katolíckymi novinami*, *Duchovným pastierom*, výchovou budúcich kňazov), a tak ZKD PIT vytvára prekážky pre pluralitu. A tak na hanbu združenie vytvára taký obraz súčasného katolicizmu, ktorý nezodpovedá skutočnému zmysľaniu veriacich. ZKD PIT nemá totiž žiadne cirkevné alebo občianske poverenie, aby na verejnosti vystupovalo „*menom veriacich*“. Najsmutnejšou kapitolou ZKD PIT je jeho pasívny postoj k „*doktrínalne a mocensky podporovanému ateizmu*“, z premyslenej koncepcie ktorého, zdá sa, vychádza aj „*programová línia ZKD PIT*“. Záverom tohto samizdatového dokumentu autor kriticky poukazuje na to, že ZKD PIT sa vyhlasuje za priameho nasledovníka MHKD, čo dejinám známemu laikovi príde prirodzene ako „*jedna z negatívnych záťaž minulosť*“. Autor – laik uzatvára, že angažovanie sa laikov, a to aj za mier, je možné lepšie rozvíjať v cirkevnej štruktúre ako v umelo vytvorenej zvláštnej pseudoorganizácii.⁶⁵

Podobne tajný biskup Korec si uvedomoval korupčné a vydieračské správanie režimu voči niektorým predstaviteľom združenia, ich zastrašovanie alebo ideologické a politické zneužívanie. Vedúci činitelia ZKD PIT dostávali štátne a cirkevné funkcie a spolu s nimi aj bohaté prebendy. Druhú časť združenia podľa Korca tvorili bojzliví a zbabelci, tretiu tí, čo si mysleli, že tým pomôžu cirkvi.⁶⁶

Je preto otázkou, či devastačné a servilné pôsobenie MHKD na československú spoločnosť a cirkev činovníci ZKD PIT opomínajú, uprednostňujú radšej význam tejto pochybnej tradície (namiesto tradície cirkevnej) alebo im niektorým nevadili perzekúcie duchovných, rehoľníkov a laikov v zakladajúcom období komunizmu v Československu, ktoré mnohokrát

65 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 93 – 102.

66 KOREC, J. *Dni a roky po barbarskej noci 1950*, s. 96.

končili násilnou smrťou, trestom doživotia alebo mnohoročným žalárom odporcov komunizmu z radov cirkví.

Vedenie združenia, vtedy už zrejme odtrhnuté od diania vo farnostiach, však zostávalo na svojich servilných pozíciách a ideologických bludoch. Napríklad vyhlásenie Federálneho výboru ZKD PIT v ČSSR z 26. januára 1983 hovorí, že „katolícki duchovní z kresťanských pozícií vrele podporujú závery Politického poradného výboru členských krajín Varšavskej zmluvy a budú sa zasadzovať za ich uskutočňovanie“.⁶⁷ Kresťanské pozície ZKD PIT sa na jednom mieste splietajú s praktikami vojenského zoskupenia, ktoré napríklad pred 15 rokmi napadlo Československo, zničilo reformný proces a malo na svedomí desiatky obetí.

ZKD PIT malo však podporu režimu a štátu, čo v tejto preň nepríjemnej situácii dokazoval seriózný záujem ŠtB o jeho podporu a ochranu. Svedčí o tom priebeh spomenutého Celoštátneho služobného aktívu k otázkam boja ŠtB proti nepriateľským prejavom na úseku cirkví a siekt, ktorý sa konal 25. februára 1983 v Prahe za účasti náčelníkov Krajských správ Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB) a pracovníkov 2. odboru správ Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ako aj riaditeľa Sekretariátu pre veci cirkevné Úradu predsedníctva vlády ČSSR Vladimíra Janků.⁶⁸ I. námestník ministra vnútra ČSSR Ján Kováč prezentoval politický postoj ministerstva i režimu k cirkvám, ktoré sú podľa neho „mocným nástrojom v antikomunistickej propagande a manipulácii s ľuďmi“.

Vystúpenie náčelníka X. správy ZNB [boj proti vnútornému nepriateľovi, pozn. autora] Zdenka Wiederlech-nera ešte viac pritvrdilo túto rétoriku, keď povedal, že „ideovo-diverzné aktivity Vatikánu a pápeža Jána Pavla II.

získali oficiálny charakter východnej politiky Vatikánu“, čo napríklad doložil prijatím prehlásenia *Quidam episcopi*, zakazujúceho ZKD PIT v ČSSR. Podľa neho „Vatikán drzo prostredníctvom diplomatických ciest predkladá čs. štátu nové požiadavky, ako napríklad likvidáciu mierového združenia kňazov PIT“. Argumentoval, že snahy o aplikáciu prehlásenia *Quidam episcopi* predstavujú vážny pokus o narušenie suverenity štátu v cirkevno-politickej oblasti. Hlavnými predstaviteľmi vatikánskej politiky likvidácie združenia sú podľa neho kardinál Tomášek a biskup Gábriš a robia to aj za cenu stretu cirkvi so štátom. Náčelník X. správy ZNB obvinil Vatikán, že preniesol otázku prehlásenia z úrovne Kongregácie pre klérus na úroveň Štátneho sekretariátu Vatikánu preto, aby si vytvoril vhodné podmienky pre ďalšie kolo diplomatických rokovanií s ČSSR, a tak môže z tejto silnejšej pozície naďalej trvať na riešení, ktoré by bolo v súlade s prehlásením.

Wiederlechner znova zaútočil na Tomáška a Gábriša, keď povedal, že údajne oni dvaja presadili u pápeža, aby sa prehlásenie vzťahovalo aj na ZKD PIT. Gábriš mal údajne dokonca rozširovať zákaz združenia medzi svojimi kňazmi a mal zakazovať podriadeným účasť na činnosti združenia s tým, že za neuposlušnosť sa týmto duchovným vyhrážal exkomunikáciou. Gábrišovi v tejto kampani údajne pomáhala skrytá cirkev a laický apoštolát, ktorí sa mali prostredníctvom anonymných listov vyhrážať funkcionárom združenia.

Náčelník X. správy zdôraznil, že úlohy Vatikánu pre čs. biskupov z marca 1982 „predstavujú neprijateľné vmiešavanie sa do vnútorných záležitostí ČSSR“, čo malo značne zúžiť možnosti ďalšieho rokovania s Vatikánom.

Naopak sa pochválil, že sa podarilo „vplyvovými opatreniami a agentúrnou prácou voči Vatikánu a hierarchii dosiahnuť úspechy pri eliminovaní ich snáh o zrušenie združenia“. Wiederlechner ďalej upozorňoval, že podľa vatikánskeho vyjednávača Mons. Bukovského sú českí ordinári ochotní poslúchnuť zákaz združenia zo strany Sv. stolice, naproti čomu slovenskí ordinári okrem Gábriša hája líniu, že združenie nie je politickou organizáciou. ŠtB považovala biskupa Gábriša za „zúrivého odporcu združenia (ZKD PIT)“, hoci ten sa snažil všemožne manévrovať medzi nátlakom a zastrašovaním zo strany ŠtB a cirkevných tajomníkov a úprimnou poslušnosťou voči pápežovi. Pochválil sa aj opatreniami na CMBF v Bratislave, kde bol za dekana menovaný Štefan Janega, ktorý údajne nie je závislý na Gábrišovi, čo malo oslabiť Gábrišovu funkciu veľkého kancelára fakulty. Napokon sa náčelník X. správy pochválil, že ŠtB „získala kontrolu vo všetkých biskupských úradoch, vrátane kontroly porád ordinárov, eliminovala snahy hierarchie o zrušenie ZKD PIT a získala vplyv v katolíckej tlači“.⁶⁹ Do veľkej miery mal pravdu.

V takejto situácii paralyzácie a čiastočnej nedôveryhodnosti ZOS, cirkevné veci so súhlasom Sv. stolice usmerňovalo, tzv. Jadro, čiže niekoľko duchovných skrytej cirkvi v čele s biskupom Jánom Korcom. Predstavitelia ZKD PIT nesmeli o činnosti Jadra nič vedieť.⁷⁰ Korec sa napríklad nechcel stretnúť ani s biskupom Ferancom, aby sa ten neskôr v niečom neodvolával na takéto stretnutie a rozhovory s ním, keďže dekrét *Quidam episcopi* podľa Korca Feranec v podstate neprijal. Vo všeobecnosti sa biskup Korec tiež odmietal stretať s ostatnými biskupmi angažovanými v ZKD PIT.⁷¹

67 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7 (dec. 1983). Tézy príhovoru pre prijatie predstaviteľov cirkví a náboženských spoločností k novému roku 1984 u predstaviteľov štátnej správy v krajoch, národných výboroch hlavného mesta SSR Bratislavy a v okresoch SSR.

68 A ÚPN Bratislava. K aktuálnym otázkam ŠtB boja proti nepriateľskej činnosti cirkví a náboženských siekt. Február 1983, s. 1, neinventarizované.

69 A ÚPN Bratislava. K aktuálnym otázkam ŠtB boja proti nepriateľskej činnosti cirkví a náboženských siekt, s. 7 – 28.

70 KOREC, J. Ch. *Dni a roky po barbarskej noci 1950*, s. 89.

71 KOREC, J. Ch. *Dni a roky po barbarskej noci 1950*, s. 108.

Tajný biskup Ján Korec medzi mladými na púti v Šastíne, 80. roky (Zdroj: Archív ÚPN)

Katolícke noviny boli hlásnou tribúnou združenia, respektíve niektorí ich režimu poplatní či s ním spolupracujúci redaktori sa snažili ovplyvňovať čitateľov v prospech ZKD PIT. V tomto duchu, rok po vydaní prehlásenia *Quidam episcopi* vyšiel v polovici februára 1983 článok s názvom Podpora mierového úsilia, ktorý mal diskreditovať biskupa Gábriša. Podľa neho mal Gábriš vyjadriť podporu združeniu a jeho mierovému úsiliu. Na článok reagoval kardinál Tomášek 15. februára 1983 listom biskupovi Gábrišovi. Gábriš mu odpovedal listom zo 17. februára 1983 a dementoval túto správu. Následne sa listom redakcii *Katolíckych novín* z 21. februára 1983 ohradil, že spomenutú stať takto nepovedal. Redakcia mu na to neodpovedala a opravu neuverejnila, len sa vyhýbavo zmienila o podpore biskupov.⁷² Šéfredaktor *Katolíckych novín* Martinec sa následne vyjadril, že nedal

súhlas na uverejnenie takého článku.⁷³ Gábriš neskôr povedal, že *Katolícke noviny* „vôbec nespĺňajú svoje poslanie“ a upevňujú postavenie združenia PIT, čo on nemôže schvaľovať.⁷⁴

V rámci združenia sa v marci až septembri 1983 uskutočnili rozšírené pléna krajských výborov ZKD PIT, na ktorých sa jeho predstavitelia snažili teologicky zdôvodniť nutnosť postaviť sa do boja proti jadrovej vojne. ZOS ohodnotil tieto akcie kladne. ZKD PIT vyzvalo duchovných, aby viedli veriach k statočnému plneniu úloh v zmysle hesla: Buduj vlasť, posilniš mier! Predstavitelia združenia konštatovali, že „bola snaha zapojiť náboženstvo a cirkvi v ČSSR do politického boja a urobiť z neho politickú opozíciu“, hoci „dialóg“ o tom, ako hodnotiť prehlásenie *Quidam episcopi* a teda i existenciu ZKD PIT beží.⁷⁵ V realite však po zverejnení prehlásenia *Quidam episcopi* nastalo viditeľné ochabnutie

činnosti ZKD PIT. SpVC konštatoval, že prehlásenie sa silno dotklo mladých kňazov, pričom po vyše desaťročí „nedarí sa nahrádzať prestarých členov ZKD PIT“. Napriek tomu si združenie vytýčilo úlohy, ako získavať mladých duchovných, kaplánov, duchovných zo susedných obcí tým, že ich mali pozývať na akcie ZKD PIT či výmenné zájazdy. Viac sa malo spolupracovať s ordinármi a krajskými cirkevnými tajomníkmi a nových členov združenia mali uprednostňovať v cestách do zahraničia, v súhlasoch na opravy kostolov a fár či v súhlasoch k cirkevným podujatiam. SpVC nabádal „zapojiť mladých duchovných do funkcií v ZKD PIT a do jeho komisií a seminárov, organizovaných združením“.⁷⁶

SPOR O CIRKEVNÚ LEGITIMITU ZKD PIT

Začiatkom decembra 1983 prijal pápež Ján Pavol II. vo Vatikáne ministra zahraničných vecí ČSSR B. Chňoupka. Ten pápežovi okrem iného zopakoval výhrady voči odmietavému postoju Sv. stolice voči ZKD PIT. Pápež k tomu nediskutoval, ale požiadal Chňoupka, aby vláde tlmočil záujem pápeža o „normalizáciu vzájomných vzťahov“.⁷⁷

Pražský prímás kardinál Tomášek tiež vyvíjal nemalé úsilie o nekonfliktné, no právne, a v duchu prehlásenia teologicky fundované stanovisko voči združeniu. Tomášek v rozhovore s biskupom Ferancom a Krajčím 6. decembra 1983 povedal, že ZKD PIT by mohol mať štruktúru napríklad maďarského Opus Pacis, teda podriadenosť biskupskej konferencii.⁷⁸ Tomášek komunikoval so Sv. stolicou, odkiaľ rok po vyjdení prehlásenia dostal ďalšiu argumentáciu v neprospech ZKD

72 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 241 – 244.

73 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. K článku v *Katolíckych novinách* z 13. 2. 1983 s názvom: Podpora mierového úsilia.

74 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 240.

75 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7 (dec. 1983). Tézy príhovoru pre prijatie predstaviteľov cirkví a náboženských spoločností k novému roku 1984 u predstaviteľov štátnej správy v krajoch, národných výboroch hlavného mesta SSR Bratislavy a v okresoch SSR.

76 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 56. Práca s mladými duchovnými v PIT, nedatované.

77 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 130.

78 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. K rokovaniu s Vatikánom v dňoch 29. 2. – 3. 3. 1984 v ČSSR.

PIT. V liste jedného z vatikánskych konzílií k otázke združenia a mierového hnutia za „pokoj na zemi“ sa píše, že náuka o pokoji vychádza a opiera sa o evanjelium. List uvádza príklady, keď pápež Pavol VI. od roku 1968 zaviedol 1. január ako Medzinárodný deň mieru, keď pápež Ján Pavol II. na rokovaní Valného zhromaždenia OSN 2. októbra 1979 okrem iného povedal, že v záujme ozajstného mieru treba úplne odzbrojiť a podobne to pápež vyjadril v encyklike *Redemptor Hominis*.⁷⁹ Na margo napätia medzi cirkvou a na druhej strane štátom a ZKD PIT list uvádza, že ak by štát viedol rozhovory s Vatikánom štandardne, ak by bol zrejmý úmysel štátu umožniť cirkvi normálny život, teda že biskup bude nehatene vykonávať svoj úrad, bude sa schádzať biskupská konferencia, rády budú slobodne jestvovať, veriaci by sa mohli slobodne zúčastňovať na cirkevnom živote... potom by sa aj cirkev vhodnejším spôsobom mohla zúčastňovať na podpore mierových snažení.⁸⁰ Tieto „lastovičky“ však nenachádzali odozvu u režimu, a tak i počas sv. omše na svoje 70. narodeniny biskup Gábris kázal asi dvesto kňazom, že treba zastávať jednoznačné stanovisko k prehláseniu, aby sa nedali zlákať k činnosti ZKD PIT.⁸¹

SpVC MK SSR však systematicky pracoval na udržiavaní propagandy v prospech združenia. Jedným z týchto nástrojov boli novoročné prijatia cirkevných predstaviteľov, prevažne činovníkov ZKD PIT na rôznych úrovniach štátnej správy a príhovory k nim, k čomu SpVC pripravoval tézy týchto príhovorov. V kritickom

období rapídneho poklesu „popularity“ združenia u duchovných sa v týchto tézach pre rok 1984 hovorilo, že „nepriatelia socializmu vedú ťaženie aj proti ZKD PIT a označujú ho akoby za komunistickú organizáciu. Duchovní združenia sú pokrokoví kňazi, ktorí sa zároveň chovajú ako občania nášho štátu a majú lojálny vzťah k nemu. Za mier sa nielen modlia, ale aj zaň bojujú a pracujú a ich postoje nie sú v rozpore so závermi II. Vatikánskeho koncilu a s politikou pápeža Jána XXIII., vyjadrénú v jeho encyklike *Pacem in terris*, ku ktorej sa priklonil aj pápež Pavol VI. a chce v nej pokračovať aj pápež Ján Pavol II.“⁸²

Nezostávalo však len v rovine propagačnej alebo ideologickej. Spor o ZKD PIT sa preniesol aj na najvyššie diplomatické roviny, keď na československo-vatikánskych rokovaníach delegácia ČSSR žiadala, aby Vatikán zaujal stanovisko k združeniu, pretože „nie je možné vytvárať dobré vzťahy k štátu a súčasne útočiť proti PIT“. Podľa československých komunistických diplomatov „útoky proti ZKD PIT sú v rozpore s československým právnym poriadkom. ZKD PIT v ČSSR je v službách cirkvi a nie je záujem, aby robil politiku. Dopad prehlásenia tak vedie k rozdeľovaniu kňazov. Kampaň proti ZKD PIT poškodzuje záujmy cirkvi a vzťahy cirkvi a štátu i samotnú ČSSR a Vatikán.“ Vatikánska delegácia reagovala vyhlásením, v ktorom zdôraznila, že prehlásenie k ZKD PIT má univerzálny charakter a v chápaní Vatikánu je úlohou združenia podieľať sa na výstavbe socializmu. Vatikán si tiež myslí, že jeho funkcionári

nemávajú voči vláde priame výhrady, ale tlmočia ich napríklad v cirkevnej tlači. Československá strana reagovala, že ZKD PIT spája v sebe vernosť cirkvi s vernosťou k ľudu.⁸³ V inom dokumente SpVC z januára 1984 v súvisi s československo-vatikánskymi rokovaniami sa hovorí, že rokovania sú témou aj v združení, ktoré hovorí, že pápež svojimi „mierovými postojmi“ vytvára priaznivé podmienky pre pokračovanie rokovaní. Duchovenstvo očakáva, že sa budú riešiť aj otázky ďalšej činnosti združenia, vzhľadom na jeho zákaz. Väčšina duchovenstva si myslí, že prehlásenie má platnosť aj na ZKD PIT a riešenie tohto problému je zásadnou podmienkou pokračovania jeho činnosti.⁸⁴ Niektorí kňazi pôsobiaci v ZKD PIT však oportunisticky tvrdili, že jeho činnosť nemohla byť zakázaná, lebo prehlásenie nebolo nikdy zverejnené.⁸⁵

Otázka združenia sa tu stala permanentnou témou, a tak sa objavila i na rokovaníach začiatkom júla 1984 v Ríme. Vatikán opakovane odmietavé stanovisko k existencii ZKD PIT, čo sa stalo najkomplikovanejšou časťou rokovania. Československá strana tvrdila, že konštatovanie o tom, že sa *Quidam episcopi* vzťahuje aj na ZKD PIT bolo a je dôvodom na prerušenie vzájomných rokovaní začiatkom 80. rokov minulého storočia a tým aj zbrzdzenie procesu menovania nových biskupov. Vatikán reagoval argumentom, že problém ZKD PIT môžu riešiť práve len novozvolení biskupi a vytvorená biskupská konferencia, ktorá má právo o združení rozhodnúť. Konfrontačnú a takpovediac patovú situáciu

79 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. List Consilium pro publicis Ecclesiae Negotiis z 14. 2. 1983 pre kardinála F. Tomáška.

80 Kardinál Tomášek žiadal listom z 31. 8. 1983 predsedu vlády ČSSR o novelizáciu cirkevných zákonov z roku 1949, ako napríklad aj paragrafu 178 TZ, o účasť cirkevných predstaviteľov na príprave tejto novelizácie, o obsadenie 10 diecéz biskupmi (z trinástich). V odpovedi vláda neuviedla nič o PIT, keďže Tomášek o tom vo svojom liste údajne kriticky nepísal.

81 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 251.

82 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7 (dec. 1983). Tézy príhovoru pre prijatie predstaviteľov cirkvi a náboženských spoločností k novému roku 1984 u predstaviteľov štátnej správy v krajoch, národných výboroch hlavného mesta SSR Bratislavy a v okresoch SSR.

83 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. K rokovaniam s Vatikánom v dňoch 29. 2. – 3. 3. 1984 v ČSSR.

84 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 70. K materiálu rokovania medzi ČSSR a Vatikánom z 19. 1. 1984.

85 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 233.

sa na záver rokovaní snažil zmierniť Casaroli, ktorý naznačil možný kompromis zo strany Vatikánu voči ZKD PIT, ak budú noví sídelní biskupi menovaní.⁸⁶

Predstavitelia združenia boli naďalej režimom protežovaní a vťahovaní do politického života. Takto v auguste 1984 predseda slovenského ZKD PIT Ján Zabák kandidoval do SNR. A to i napriek nesúhlasu svojho diecézneho biskupa Gábriša. Biskup Gábriš, odvolávajúc sa na CIC zamietol jeho žiadosť, aby mohol kandidovať do SNR, no s dôvetkom, že proti nemu neprijme cirkevný trest. Zabák sa napokon poslancom SNR stal.⁸⁷

Postupom času bola situácia ohľadne legitimacy združenia už neúnosná a predstavitelia ZKD PIT hľadali nové a nové sofistikovanejšie argumenty na svoju obhajobu, opreté často o teologický výklad pojmov ako mier alebo angažovanosť kňazov ako občanov. Biskupi nedokázali alebo nechceli zaujať jasné stanovisko v zmysle ich poslušnosti pápežovi, argumentujú, že nechcú sťažiť postavenie cirkvi v komunistickom režime. Biskup Feranec na jeseň 1984 píše kardinálovi Tomáškovi: „*Kedže sa zdá, že prehlásenie Quidam episcopi sa vzťahuje aj na ZKD PIT, dosvedčujem, že kňazi v združení bránia svetový mier a tým sú aj cirkvi na osoh*“. ZKD PIT podľa Feranca zodpovedá duchu kňazskej identity a kňazi, členovia združenia sú pravoverní a v mnohom verní Sv. stolcu a neohroziteľní v poslušnosti a v úcte svojim biskupom a ordinárom a v príitlnosti k pápežovi. Feranec Tomáškovi tiež napísal, že biskupi vysielajú do ZKD PIT svojho „moderátora“, teda jedného ordinára, aby „*dohliadal na jednotu a autenticnosť*

Ján Zabák ako mladý kňaz, spolupracovník ŠtB, posledný predseda slovenského ZKD PIT, 1964 (Zdroj: Archív ÚPN)

kléru v združení“.⁸⁸

Onedlho sa kardinál Tomášek stretol s pápežom Jánom Pavlom II. K otázke ZKD PIT hovorili spolu s kardinálom Casarolim a následne napísal list biskupom a ordinárom v Československu. Tlmočil im Casaroliho slová, ktorý povedal, že cirkev predsa vždy pracovala za mier, pri Sv. stolci je zriadený Sekretariát pre spravodlivosť a mier a napríklad cirkev 1. január vyhlásila za Medzinárodný deň mieru. Kňazi musia samozrejme pracovať pre mier, avšak podľa neho vždy v jednote s pápežom a biskupmi. V tejto veci nie je poslaním kňazov prestupovať na politické pole, lebo tým narušujú svoju identitu kňaza. Preto musela Kongregácia pre klérus vydať dekrét *Quidam episcopi*, v ktorom zakazuje aj ZKD PIT. Pripomienky k dekrétu možno síce dávať biskupskej konferencii (v ČSSR neexistovala, pozn. autora), avšak všetci biskupi a ordinári list prevzali, a preto akákoľvek diskusia k PIT a prehláseniu je neúčelná a škodlivá. Casaroli zdôraznil, že združenie je cirkevne zakázané pre biskupov a kňazov,

administrátorov aj vikárov. Účasť na práci ZKD PIT je otvorené stavenie sa proti hlave cirkvi a tak postoj schizmatický.⁸⁹ Znovu tým zaznel jasný hlas proti združeniu a zdôraznil historickú a mystickú rolu a identitu kňaza, ktorú vplyv ZKD PIT degradoval a deformoval. Ani takéto argumenty nezmenili postoj režimu k združeniu, naopak ten formálne naďalej vyzdvihoval úlohu ZKD PIT a utláčal legálnu cirkev, hoci mal signály o úpadku jeho členstva a aktivít.

POKUSY OŽIVIŤ ZKD PIT

V tomto duchu sa 4. – 5. februára 1985 uskutočnil III. federálny zjazd ZKD PIT ČSSR. Následne predstavitelov ZKD PIT prijal prezident ČSSR Gustáv Husák. Podľa oficiálneho komuniké „*zjazd uzatvoril ďalšiu etapu v činnosti ZKD PIT, v ktorej boli odrazené pokusy o likvidáciu ZKD PIT a bola overená životaschopnosť a nezastupiteľnosť úloh ZKD PIT, ako vo vývoji vzťahu medzi štátom a cirkvou, i ako aktivizácia duchovných a veriacich v mierovej činnosti*“. Oficiálne dokumenty k tomuto zjazdu predstavujú zvláštnu sémantickú spleť cirkevného a politicko-ideologického jazyka ako napríklad: „... *národné zjazdy ZKD PIT prepracovali cirkevno-vieroučné a občianske pozície činnosti ZKD PIT*“ alebo: „...*s ohľadom na [...] potrebu čeliť útokom a tlaku voči ZKD PIT a politickému záujmu podporiť ZKD PIT [...] prebehlo toto prijatie u prezidenta Husáka*“ alebo tiež: „*stanovisko ZKD PIT u prezidenta a jeho odpoveď by [...] mali svoj politický dopad na duchovenstvo, hierarchiu i veriacich... a tvorili by časť náplne činnosti ZKD PIT*“, či napokon: „... *stanovisko hierarchie v súlade so 40. výročím oslobodenia*

86 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. V *zovretí normalizácie*, s. 131 – 132.

87 HALKO, J. *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gábriša*, s. 252.

88 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. List banskobystrického biskupa Feranca kardinálovi Tomáškovi z 1. 10. 1984 k PIT. List bol napísaný aj po latinsky.

89 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. List kardinála Tomáška biskupom a ordinárom v Československu zo 7. 11. 1984 po jeho stretnutí s pápežom a návšteve Sv. stolice.

našej vlasti Červenou armádou.⁹⁰ Po pri tomto ideologickom balaste sa však na pôde samotného zjazdu hovorilo aj iným či opačným tónom.

Dekan CMBF Štefan Janega v diskusii na tomto zjazde pomerne odvážne hovoril o tom, že „ZKD PIT sa nemôže vymykať z rámca sv. cirkvi“, keďže napríklad podľa CIC „kňazi nech sa vinú k svojmu biskupovi s úprimnou láskou a poslušnosťou, v hierarchickom spoločenstve“. Janega sa rétoricky opýtal: „Čo sme získali pre cirkev svojou angažovanou prácou za mier? Jeden ‚zisk‘ je: naše rady sú naskrz rozoštvané. A to nie je želaním cirkvi. A čo získali kritici združenia pre cirkev svojimi negatívnymi postojmi? ZKD PIT borbou za mier získava potupu a pohrdanie. Práca za mier je naša samozrejma povinnosť, náplň nášho kňazského poslania. Uspokojilo by nás, keby tak ako v okolitých tzv. socialistických krajinách, ak by boli medzi nami skutoční sídelní biskupi všetkých diecéz, z čoho by mohlo vzišť vyriešenie pálčivej otázky ZKD PIT, ktorá drása svedomie poctivých kňazov.“ Janega dodal, že vernosť kňaza sa hodnotí podľa dodržiavania cirkevnej disciplíny, príkazov a zákazov, najmä od Sv. stolice a uzavrel svoj príspevok citovaním záverov II. vatikánskeho koncilu o tom „že kňazská činnosť sa môže uskutočňovať jedine v hierarchickom spoločenstve [...] vykonávajúci nariadenia [...] Sv. Otca a vlastného biskupa“.⁹¹ O tomto „neštandardnom“ diskusnom príspevku bol informovaný aj minister kultúry Válek.⁹²

Činnosť PIT tak napriek podobným kritickým vyjadreniam v podstate neustávala ani tri roky po vydaní prehlásenia, preto dvaja kresťanskí aktivisti František Mikloško a Ján

Čarnogurský dali podnet na cirkevný súd v Trnave a tiež do Ríma na Sacra Rota Romana na šéfredaktora *Katolíckych novín* Belása, že *Katolícke noviny* vydávajú články o združení, ktoré je zakázané pápežom. Vec prejednávali na rokovaní Predsedníctva ZKD PIT v marci 1985, kde padol návrh, aby sa predsedníctvo ZKD PIT obrátilo na MK SSR, aby sa urobili kroky proti takémuto ohováraníu.⁹³

Mimo okázalých slávností a zjazdov ZKD PIT sa tiež na pôde SpVC objavovali pokusy ho oživiť. Podľa analytického dokumentu SpVC z jari 1985 malo mať ZKD PIT od svojho začiatku vplyv len na 1/3 duchovných Rímskokatolíckej cirkvi (RKC).⁹⁴ Po vydaní prehlásenia *Quidam episcopi* vstúpilo počas troch rokov do združenia len desať nových kňazov,⁹⁵ pričom od 1. januára 1980 dvadsaťšesť a desať kňazov členstvo zrušilo, možno predpokladať do istej miery pod vplyvom pontifikátu Jána Pavla II. Odvtedy prebiehala kríza združenia. Úbytok členstva ovplyvňoval aj jeho pozíciu v štruktúre cirkevnej politiky. Vzťah biskupov a ordinárov k združeniu bol pragmatický, v slovách i činoch rozporuplný. Tento dokument ďalej konštatoval, že štátna správa musí začať robiť politiku vhodných politických kompromisov voči biskupom a ordinárom. Riešenie dlhodobých problémov cirkvi sa musí diať za priamej účasti predstaviteľov združenia. Takýmito kompromismi by v otázke nedostatku kňazov bolo napríklad vytvorenie nultého ročníka na teologických fakultách či zriadenie druhej takejto fakulty v Čechách alebo aj obnova laického diakonátu pod štátnou kontrolou. Toto bolo treba riešiť zásadne a urýchlene, ešte

pred vymretím súčasného zboru biskupov a ordinárov, a tak sa vyhnúť tlaku cirkvi na politiku ČSSR. Strategicky navrhovali, aby v prípade, že budú biskupi naďalej odmietať ZKD PIT, dostalo ono faktické miesto v štruktúre štátnej cirkevnej politiky a najmä v otázke vzťahu medzi RKC a socialistickým štátom, a tiež ono musí zohrať objektívne rozhodujúcu úlohu pri riešení všetkých podstatných otázok. Tým by sa mal podľa SpVC eliminovať negatívny postoj Vatikánu, niektorých predstaviteľov súčasnej a potenciálnej hierarchie. SpVC nabádal, aby Výbor cirkevných a náboženských činiteľov (VCNČ) sa v súvisi so ZKD PIT pozitívnejšie zamerail na prácu s mladými kňazmi a pracoval s poslucháčmi CMBF a adeptmi na kňazstvo. Autori dokumentu sa v jeho závere prekvapivo domnievali, že „prechod ZKD PIT na diecézny model by účinnejšie eliminoval vplyv niektorých biskupov a ordinárov“.⁹⁶

Na takéto úvahy svojimi návrhmi nadväzovalo zasadnutie Predsedníctva ZKD PIT z mája 1985. Minister Válek na ňom navrhoval získavať mladých duchovných nie nátlakom, ale zmenou foriem práce, ktoré musia byť pre nich príťažlivé. Združenie podľa Válea napomáhalo riešiť mnohé otázky medzi štátom a cirkvou, na platforme zhody s náukou cirkvi nemá byť ZKD PIT opozíciou voči cirkvi, naopak má cirkev v ČS podporovať, pričom „treba brať do úvahy realitu 40-ročného obdobia budovania socializmu v Československu“. Válek, zdá sa, úprimne nabádal, aby predstavitelia združenia slobodne chodili na SpVC so svojimi požiadavkami. Tvrdil, že združenie nemôže napríklad

90 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Návrh na prijatie delegácie III. Federálneho zjazdu ZKD PIT ČSSR prezidentom republiky G. Husákom.

91 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Diskusný príspevok Štefana Janegu, dekana CMBF na III. Federálnom zjazde PIT.

92 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Správa pre ministra kultúry o diskusnom príspevku Štefana Janegu, nedatované.

93 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 56. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva ZKD PIT, Bratislava, 14. 3. 1985.

94 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Súčasný stav činnosti, členskej základne a predpoklady vývoja v ZKD PIT, 1985.

95 ZKD PIT síce nemalo registrované členstvo, ale nejaká evidencia musela byť vedená, napr. prezenčné listiny na podujatiach združenia, keďže štátne orgány pracovali s vyššie uvedenými počtami kňazov.

96 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Súčasný stav činnosti, členskej základne a predpoklady vývoja v ZKD PIT, 1985.

násilne a autoritatívne prenikať na CMBF alebo že kňazi môžu naplno realizovať svoje kňazské a pastoračné povinnosti. Košický vikár Štefan Onderko bol poverený, aby bol moderátorom medzi ZKD PIT a Zborom ordinárov Slovenska.⁹⁷

ZKD PIT V TIENI 1 100. VÝROČIA SMRTI SV. METODA

V lete 1985 sa veriaci v Československu chystali pripomenúť si 1 100 rokov od smrti biskupa sv. Metoda. Komunisti sa obávali, že toto výročie môže oslabiť ich pozície v cirkevnej politike, preto sa aj predsedníctvo ÚV KSS zaoberalo ovplyvnením spomienkových podujatí, najmä toho centrálneho, plánovaného na Velehrade. To vytýčilo cieľ politicko-organizačných opatrení, ktorými sa malo „nedovoliť klerikálnym silám doma i v zahraničí zneužiť toto výročie proti ČSSR a paralyzovať ich úsilie, ako aj zveličovanie a zneužitie náboženskej stránky cyrilo-metodskej tradície“. ÚV KSS navrhoval odhaliť „snahy Vatikánu zmať toto výročie na aktivizáciu klerikálno-politických síl v ČSSR a stupňovať politické nároky katolíckej cirkvi“. Najvyšší predstavitelia strany na Slovensku sa obávali, že „Vatikánsky rozhlas, cirkevná emigrácia, ako napríklad Anton Hlinka a Dominik Hrušovský, či domáce ilegálne cirkevné štruktúry zaútočia proti cirkevným predstaviteľom za ich podporu ZKD PIT a ich lojalitu voči politike štátu“. SpVC prijal ku konaniu tejto, ako ju nazval „občiansko-cirkevnej mierovej slávnosti na Velehrade“ prvé opatrenia, ktoré by mali zvýrazniť rolu ZKD PIT pri organizovaní tejto „slávnosti“. SpVC hovoril s predsedom ZKD PIT na Slovensku a poslancom SNR kňazom Jánom Zabákom o zainteresovaní

sa združenia do osláv, no Zabák sa vyjadril, že ZKD PIT by sa nemalo priamo podieľať na oficiálnej časti Velehradskej púte. Ale v apríli 1985 sa v rámci združenia mal uskutočniť zájazd duchovných RKC do Bulharska, v júni 1985 mal ZKD PIT spoluorganizovať sympóziu bohosloveckých fakúlt v Hradci Králové a v septembri 1985 malo združenie zorganizovať zájazd jeho členov do Grécka.⁹⁸

Na závery ÚV KSS nadviazalo rokovanie SpVC, ktoré prijalo Politicko-organizačné opatrenia orgánov štátnej správy v súvisi s oslavami 1 100. výročia smrti Metoda a vyhlásenia jubilejného roka. Dokument ešte prítvrdil ideologickú a propagandistickú rétoriku, keď hovoril, že „Vatikán chápe toto výročie ako demonštráciu ideologickej a politickej sily a vytvára protičeskoslovenskú propagandu, načo využíva antikomunistické a antisocialistické zameranie vysielania A. Hlinku a zneužíva toto výročie na ovplyvňovanie náboženského cítenia“. Korec píše, že v súvisi s púťou na Velehrad v lete 1985 sa prezradila proticirkevná výzva zo strany režimu a SpVC snahou, aby angažovaní ordinári a kňazi napomohli k oslabeniu aktivít katolíckej cirkvi pri tomto výročí, čo neskôr tajný biskup Korec pomenoval ako proticirkevnú činnosť združenia PIT.⁹⁹ Na to musel reagovať aj kardinál Tomášek svojím listom nadpísaným: Výzva členom ZKD PIT, ktorým protestoval u prezidenta Husáka.¹⁰⁰ Realita na Velehrade sa ukázala v tom, že nik z predstaviteľov ZKD PIT verejne ani pri bohoslužbe nevystúpil pred davom pútnikov.

To bolo formálne vtiahnuté do osláv tým, že ONV v Nitre vydal k tomuto výročiu pamätnú medailu, ktorú

po dohode s inými ONV bolo možno dať k dispozícii ZKD PIT. SpVC tiež upozornil, že treba venovať pozornosť 200. výročiu narodenia Jána Hollého, ku ktorému má združenie usporiadať sympóziu a vydať publikáciu o náklade 2 500 kusov. MK SSR schválilo pastiersky list, ktorý bol čítaný 5. júla 1984 na začiatku jubilejného roka 1 100. výročia úmrtia biskupa Metoda.¹⁰¹

Počas spomienkových osláv na Velehrade v lete 1985, na ktorých Sv. stolicu zastupoval kardinál Casaroli, sa tento stretol s podpredsedom federálnej vlády ČSSR Matejom Lúčanom. Lúčan, zdá sa, mal k otázke ZKD PIT pripravenú demagogickú, no zmierlivú argumentáciu, keď Casarolimu argumentoval, že združenie existuje už štyridsať rokov [myslel tým aj éru MHKD, pozn. autora], že najaktívnejší jeho funkcionári majú najväčšie úspechy v cirkvi a že ono nestojí na pozíciách marxizmu. Podľa neho aby sa kňazi mohli angažovať za mier a proti vojne, musia sa nejako organizovať. Tvrdil, že ZKD PIT na podujatiach nevystupuje proti pápežovi, biskupi sú na nich vítaní a je im vzdávaná úcta. Lúčan poukazoval na to, že aj poľskí biskupi sa angažujú v politike hnutia Solidarita.

Lúčan ďalej tvrdil, že kardinál Tomášek údajne skeslil Casaroliho odpoveď na list zo ZKD PIT, z čoho plynie i stagnácia vo vzťahoch štátu a cirkvi. Odpoveď Vatikánu na telegram III. federálneho zjazdu ZKD PIT, poslaná cez Tomáška obsahovala potvrdenie, že konštatovania v odpovedi Tomáškovi zostávajú v platnosti a odpoveď pápeža na telegram združenia podľa Casaroliho bola len poďakovaním a gestom.

97 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 56. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva ZKD PIT, Bratislava zo 6. 5. 1985.

98 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – predsedníctvo, šk. č. 1714. Informácia o plnení politicko-organizačných opatrení, prijatých v súvislosti s 1 100. výročím úmrtia Metoda.

99 KOREC, J. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*, s. 94, 95.

100 ŠIMULČÍK, J. *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris*, s. 155.

101 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7. Politicko-organizačné opatrenia orgánov štátnej správy v súvisi s oslavami 1 100. výročia smrti Metoda a vyhlásenia jubilejného roka.

Púť na moravskom Velehrade, júl 1985. V strede vpravo kardinál František Tomášek, vpravo sediaci minister kultúry SSR Miroslav Válek (Zdroj: Archív ÚPN)

Casaroli znovu potvrdil, že prehlásenie *Quidam episcopi* nebolo vydané ani pre Európu, ani pre Československo, ale je to všeobecný princíp, vychádzajúci z CIC o tom, že kňazi sa politicky neangažujú. „Podľa Vatikánu kandidáti na biskupov nemôžu byť zo ZKD PIT,“ uzavrel Casaroli. Prítomný minister kultúry ČSR Klusák na to reagoval, že vyžadovať to je „nevyvážené“. Casaroli oponoval, že je to „pragmatické“ stanovisko, aby k dohode na kandidátoch na biskupov došlo a pripomenul, že napríklad v roku 1973 Vatikán žiadal novovysvätených biskupov, aby sa zdržali akejkoľvek činnosti v združení. Upresnil, že existencia ZKD PIT je

proti prehláseniu *Quidam episcopi*, nie proti CIC. Casaroliho trvanie na tom, že problém neobsadených biskupstiev je dôležitejší ako ZKD PIT poukazyvalo na to, že pre režim existencia PIT znamenala akúsi „náhradnú hierarchiu, vygenerovanú režimom“. ¹⁰² Lúčan sa nevzdával a tvrdil, že pre československú stranu je klauzula Vatikánu, že kandidáti nemôžu byť v ZKD PIT neprijateľná, načo Casaroli oponoval, že Vatikán má mať právo pred ďalšími rokovaniaми kandidátov preveriť. Lúčan reagoval, že štát proti tomu nie je. ¹⁰³

Kardinál Casaroli sa stretol aj s prezidentom Husákom, ktorému tiež tlmočil postoj Sv. stolice voči ZKD PIT

v zmysle prehlásenia *Quidam Episcopi*, ako aj nesúhlas pápeža s nomináciou kandidátov na biskupov, ktorí sa exponujú v ZKD PIT. ¹⁰⁴

Na Velehrade mal Casaroli ohľadne združenia rozhovor s ordinármi, ktorý mal ostrý kurz, podobne ako pri návšteve ad limina. Výsledkom napätia ohľadne velehradskej púte bolo odobratie štátneho súhlasu niektorým kňazom, ¹⁰⁵ no tiež napríklad vzrast odvahy tajne pôsobiacich rehoľníkov, ktorí sa na púti objavili v rehoľných rúchach. Skandovanie a piskot desiatich tisícok pútnikov však režimu ukázal, že takýto obrovský oduševnený dav môže byť prekážkou jeho snáh

102 HAĽKO, J. V mene „mieru“ proti cirkvi, s. 44.

103 SNA Bratislava, f. SpVC, šk. č. 70. Správa o rozhovore podpredsedu vlády ČSSR Lúčana s kardinálom A. Casarolim pri jeho návšteve v ČSSR 5. – 8. 7. 1985.

104 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. V zovretí normalizácie, s. 133 – 134.

105 Boli to napríklad Anton Srholec, farár v Záhorskej Vsi alebo Rudolf Chudý, kaplán v Skalici. Pozri: BARIAK, Imrich. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2019, s. 46 – 48.

a prípadného násilného zásahu. Režim sa po „rokoch nehybnosti“ prvýkrát prelakol.

STAGNÁCIA A ÚPADOK ZKD PIT

V druhej polovici 80. rokov sa „socialistický tábor“ začal postupne adaptovať na myšlienky „gorbačovovskej glasnosti“, čo však malo v cirkevnej politike v ČSSR nízku odozvu.

Akosi anachronicky či ignorantsky voči vývoju v Moskve sa v zmysle dokumentu *Dlhodobý postup v oblastiach cirkevnej politiky a vedecko-ateistickej výchovy po XVII. zjazde KSS* mali predsedníctvo ÚV KSS a predseda vlády SSR venovať zvýšenú pozornosť orgánov štátnej správy ZKD PIT, a to posilňovaniu jeho autority, podpore mierovej angažovanosti katolíckych duchovných a posilneniu boja proti reakčným antikomunistickým snahám v cirkvi, tak aby sa prehlboval vzťah medzi RKC a štátom.

Podobne si združenie naplánovalo svoje podujatia k rôznym výročiam a bizarne i voľbám do NF a tiež podporu volebných programov strán NF, no viaceré signály hovorili o náraste formálnosti a nezájmu kňazov na práci PIT, napríklad neiniciatívnosti v prijímaní vyhlásení k niektorým udalostiam. SpVC sa možno upokojoval konštatovaním, že napríklad v príprave konania Zhromaždenia VCNČ majú veľký podiel členovia ZKD PIT, no jedným dychom dodával, že na práci ZKD PIT sa v roku 1986 zúčastňuje 16 % duchovných. Slabú alebo žiadnu účasť SpVC konštatoval v okresoch Považská Bystrica (nikto), Martin, Liptovský Mikuláš, Poprad, Spišská Nová Ves, Bardejov, Stará Ľubovňa a Senica. Takisto srdnato hlásil, že ÚV ZKD

PIT má reprezentatívnych 36 členov a 12 náhradníkov a údajne v tom čase ožíval záujem mladých duchovných o prácu v združení. Zlepšenie práce ZKD PIT videl v tom, že združenie by malo byť základňou na posudzovanie lojality RKC a duchovenstva k politike štátu a pri udeľovaní rôznych súhlasov by sa malo prihliaďať na mieru angažovanosti v združení.¹⁰⁶

V rokoch 1986 a 1987 postoj k ZKD PIT i v súvisi s menovaním nových biskupov ustrnuli na mŕtvom bode. Nezmenili sa ani počas návštevy a rokovaní nuncia Colasuonna alebo kardinála Gantina v Československu, keď sa československá strana snažila presadiť aspoň koncept menovania svätiacich či pomocných biskupov, v čom však vatikánski vyslanci videli snahu o presadenie kandidátov – exponentov ZKD PIT.¹⁰⁷

Obdobie stagnácie v ZKD PIT preušil preň pozitívny sekulárny počín, keď malo 15. septembra 1987 v rámci 300 organizácií dostať v Ženeve ocenenie OSN za zásluhy v boji o zachovanie mieru. Diplom Posol mieru združeniu odovzdal generálny tajomník OSN „za podporu ušľachtilých cieľov medzinárodného roka mieru“, teda na 20. výročie zavedenia Medzinárodného dňa mieru, inak nazývaný aj Svetový deň pokoja, na základe iniciatívy pápeža Pavla VI. z roku 1967. Za ČSSR ho dostal ešte Československý mierový výbor a Mládežnícka mierová organizácia, spomedzi katolíckych organizácií napríklad Vatikánska akadémia alebo napríklad medzinárodné katolícke mierové hnutie Pax Christi. Preberania diplomu sa zúčastnil predseda PIT kňaz Ján Zabák. Vedenie PIT sa získaním tohto ocenenia OSN pochválilo

koncom septembra 1987 aj vedeniu ministerstva kultúry ČSSR.¹⁰⁸

V čase nevyjasnenej vraždy kňaza Štefana Poláka na Slovensku, v čase organizovania petícií za náboženské práva moravskými katolíkmi na čele s Augustínom Navrátilom sa 25. novembra 1987 v Paláci kultúry v Prahe konalo slávnostné zasadnutie rozšíreného Federálneho výboru ZKD PIT v ČSSR z príležitosti 70. výročia tzv. Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (VOSR, rozumej bolševického násilného politického prevratu v Rusku v októbri 1917), ako tam nazvaného „historického medzníka budovania sociálne spravodlivého sveta“.¹⁰⁹ V tom čase plán práce združenia na rok 1988 zahŕňal napríklad 40. výročie februára 1948 alebo 70. výročie vzniku ČSR. Išlo o absurdné plány kňazov v ZKD PIT, ktorí v podstate oslavovali režimy v ZSSR a komunistickom Československu, ktoré v prvom menovanom poslali na smrť tisíce kňazov a rehoľníkov, ako aj desaťtisíce veriacich¹¹⁰ a v pofebruárovej ČSR v 50. rokoch uväznili minimálne 302 rímsko-katolíckych kňazov a odsúdili ich na dve doživotia a 1 135 rokov väzenia. Odsúdili tiež 88 rehoľníčok na dovedna 312 rokov väzenia alebo 171 rehoľníkov na 5 doživotí a 757 rokov väzenia.¹¹¹ To boli oltárni bratia kňazov v MHKD a ZKD PIT, to boli osoby v duchovnom stave podobne ako jeho členovia a funkcionári.

V tomto čase ŠtB i Sekretariát vlády SSR pre veci cirkevné (SVVC) sledovali situáciu po úmrtí biskupa Gábrisa 13. novembra 1987 a zvolení Jána Sokola. Vedenie Slovenského úradu pre veci cirkevné konštatoval, že v tejto súvislosti neprišlo k rozporom vo vnútri ZKD

106 SNA Bratislava, SPVC, šk. č. 56. Súčasný stav činnosti, členskej základne a predpoklady vývoja v ZKD PIT (SPVC, 28. 3. 1986).

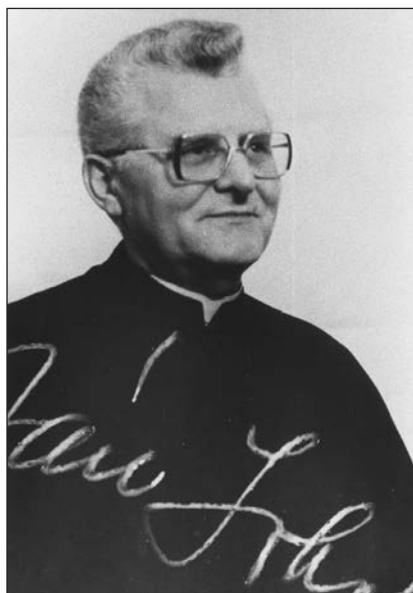
107 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 135.

108 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Podklad pre ministra kultúry SSR k stretnutiu s predsedom ZKD PIT J. Zabákom z 27. 8. 1987.

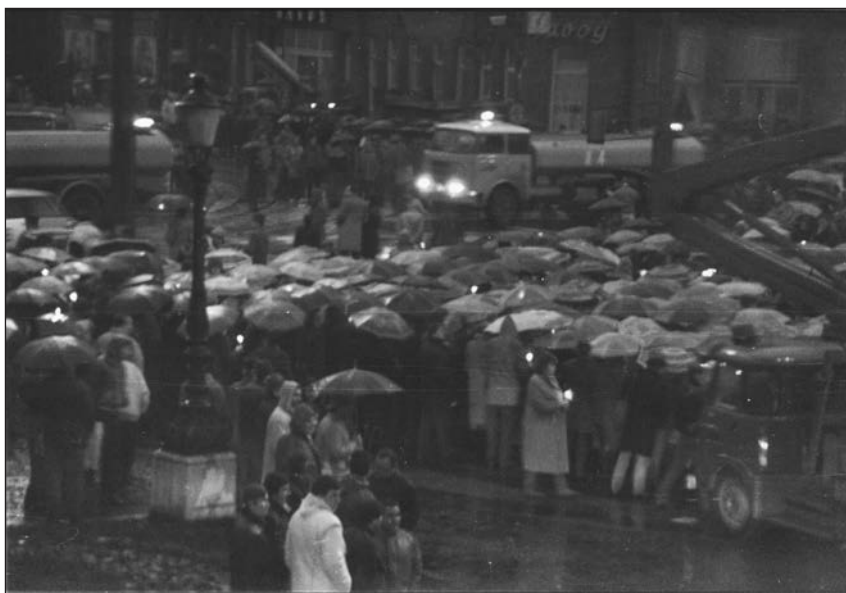
109 SNA Bratislava, SPVC, šk. č. 56. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva ZKD PIT, Bratislava, 14. 3. 1985. V tomto spise sa našiel podklad k tejto informácii.

110 Pozri Kolektív. *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*. Bratislava: Agora, 1999, 703 s.

111 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava: Archa, 1991, s. 178, 211, 250.

Kňaz Ján Sokol (Zdroj: Archív ÚPN)

Sviečková manifestácia v Bratislave 25. marca 1988 (Zdroj: Archív ÚPN)

PIT. Jeho predseda Ján Zabák sa vyjadril, že Sokolovi treba dať štátny súhlas, lebo ho riadne zvolil zbor konzultorov, i keď ten existuje bez štátneho súhlasu. Napriek tomu, že J. Sokol utlmil svoju aktívnu účasť na činnosti združenia po prijatí prehlásenia, podľa Zabáka to nemalo mať negatívny vplyv na združenie. Podľa Zabáka Sokol zachová lojalitu voči ZKD PIT i štátu.¹¹² Zabák tvrdil, že nie je vhodné zotrvať na myšlienke, že noví biskupi musia byť z radov ZKD PIT, lebo Vatikán by na to nikdy neprišiel. SVVC však zaznamenal, že proti takémuto postoju sú vikári Belák a Onderko, ako aj Zárečský a Ostrák, ale naopak je zaň biskup Feranec.¹¹³

Ďalšie rokovania v rámci tzv. periodických konzultácií prebehlo koncom januára 1988 v Prahe, kde československá strana ustúpila z návrhu menovania olomouckého ordinára F. Vymětala, ktorého Vatikán tvrdo

odmietal, lebo bol činný ako predseda federálneho ZKD PIT.¹¹⁴

Veľkým posunom v atmosfére konfrontácie režimu a veriacich bolo zhromaždenie za náboženské a občianske práva v Bratislave, neskôr nazvané Sviečková manifestácia, zorganizované hnutím Fatima,¹¹⁵ ktoré sa konalo 25. marca 1988. V oslabovaní jeho cieľov zohralo negatívnu úlohu i združenie. Jozef Krajčí, exponent združenia PIT na CMBF chválil situáciu v Československu z hľadiska náboženskej slobody. 23. marca predseda tlačovej komisie ZKD PIT kanonik Štefan Zárečský vystúpil v Československej televízii a odhováral veriacich a občanov od účasti na manifestácii.¹¹⁶ ZOS zaujal k manifestácii alibistický postoj, no tajná časť cirkvi manifestáciu plne podporila.

Na rokovaní ÚV KSS po násilnom potlačení manifestácie sa okrem iného

hovorilo o požiadavkách združenia. Minister Válek sa vyjadril, že opatrenia proti zhromaždeniu boli správne a požiadavky PIT treba prijať. Drukoval mu Jozef Lenárt tým, že treba ZKD PIT oceniť plnením sľubov štátu, ktoré dal, ako napríklad opravy cirkevných budov.¹¹⁷ Napätú situáciu ohľadne ZKD PIT po potlačení Sviečkovej manifestácie dokladuje aj údajne falzifikát listu biskupa Feranca, v ktorom mal odsúdiť zásah proti Sviečkovej manifestácii, mal kritizovať vystúpenie jeho predstaviteľa Š. Zárečského v Československej televízii 23. marca 1988, ako aj článok v Pravde z 28. marca s názvom „Spľasla bublina provokácie“. Biskup Feranec mal údajne súhlasiť so zrušením združenia v súlade so stanoviskom Vatikánu a mal sa zriecť štátneho vyznamenania Radu republiky. Biskup Feranec sa v rozhlase dištancoval od obsahu listu a povedal, že on má pozitívny vzťah

112 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Podklad pre ministra kultúry SSR k stretnutiu s predsedom ZKD PIT J. Zabákom z 27. 8. 1987.

113 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 56. Informácia o súčasnom stave v ZKD PIT v SSR z 23. 11. 1987.

114 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. V *zovretí normalizácie*, s. 137.

115 K spoločenstvu Fatima pozri napríklad: ŠIMULČÍK, Ján. *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2019, s. 17 – 22.

116 TATRAN, R. V. (pseudonym biskupa Jána Korca) *Bratislavský veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*. Viedeň: 1988, s. 59.

117 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, predsedníctvo, šk. č. 1783. Informácia o priebehu nelegálneho zhromaždenia dňa 25. 3. 1988 v Bratislave.

k Československu ako vlasti i k združeniu a štátne vyznamenanie si váži.¹¹⁸

Na neskoršom podujatí združenia PIT sa hovorilo aj o Sviečkovej manifestácii. Prehovoril aj minister kultúry M. Válek, ktorý v prítomnosti predstaviteľov združenia schvaľoval zásah proti manifestácii hovoriac, že ak by režim nezasiahol, „veriaci by zvíťazili nad štátom“.¹¹⁹

Polovica roku 1988 sa niesla v znamení ľudovej podpisovej akcie *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*. Kulminovali československo-vatikánske rokovania o obsadení vakantných biskupských stolcov. Od novembra 1987 bol zvolený nový trnavský administrátor Ján Sokol. Nekompromisné požiadavky vatikánskej strany, aby kandidáti na biskupov neboli členmi či činní v ZKD PIT musel či chcel režim akceptovať. Začiatkom júna 1988 prebehlo stretnutie u podpredsedu vlády ČSSR Mateja Lúčana s predstaviteľmi RKC a s vedením združenia na zabezpečenie opatrení s vysviackami biskupov. V súvis so ZKD PIT na ňom zaznelo, že v ňom začína prevládať názor, že pri formovaní vzťahov medzi štátom a RKC nie je dostatočne docenená činnosť združenia a ono sa stáva formálnym, z čoho pramení pokles aktivít združenia i jeho členstva.¹²⁰ Pri sväteniach biskupov v júni 1988 nedostali zástupcovia ZKD PIT priestor na vystúpenie, no na druhej strane sa neobjavili konkrétne výpady proti nemu. V Trnave biskup Feranec ocenil pozitívnu úlohu štátu pri menovaní nových biskupov.¹²¹ Biskup bez štátneho súhlasu Karel Otčenášek na svätení v Prahe zasa povedal, že jediným uznávaným „hovorcóm cirkvi“ v Československu je kardinál Tomášek. Na

stretnutí u podpredsedu vlády Lúčana s biskupmi, ordinármi a zahraničnými delegátmi s arcibiskupom Colasuonom a Mons. Bukovským, ako aj funkcionármi ZKD PIT československá strana vytkla, že zo strany vatikánskej delegácie nebolo spomenuté udelenie štátnych súhlasov novým biskupom ako výsledok spoločných rokovaní.¹²²

Režim sa ocital v defenzíve, no ŠtB sa snažila pritvrdzovať svoje vyhrážky a opatrenia. V atmosfére pretrvávajúcej kritiky zásahu proti Sviečkovej manifestácii a vzraste účastníkov púti vrcholiaceho Mariánskeho roka 1987/88 sa koncom júna 1988 zišlo predsedníctvo ZKD PIT, pričom mala nasledovať prednáška na tému Budovanie a oprava cirkevných objektov. Malo ísť o rutinné stretnutie vedenia PIT, no košický vikár Štefan Onderko prekvapivo prejavil rozčarovanie z nedodržiavania dohovorov zo strany štátnej správy, ktoré sa prerokovali na stretnutí duchovných RKC s podpredsedom vlády Lúčanom v máji 1988. Onderko kritizoval pomalý prístup k zvýšeniu nákladu *Katolíckych novín*, brzdenie distribúcie nových smerníc na vyučovanie náboženstva, problémy so zabezpečovaním autobusov na cirkevné slávnosti a iné. Onderko vyhlásil, že sa nedodržiava zásada „keď hlasnosť tak hlasnosť“, a dodal, že „ak to pôjde takto, môže chybať na ďalších stretnutiach združenia“. Generálny riaditeľ Ústredia katolíckej charity na Slovensku Štefan Opálka na stretnutí kritizoval štátnu správu, že robí problémy pri obsadzovaní miest v charite, čo presahuje rámec jej právomocí na úkor cirkevných miest. Kňaz, tajomník Biskupského úradu v Košiciach a funkcionár ZKD PIT Pavol Čech zdôraznil,

že ešte stále nie sú vyriešené základné problémy ohľadne dekrétu *Quidam episcopi*. Predseda ZKD PIT Ján Zabák zhodnotil priebeh stretnutia skoro až za deštrukčný. Napätá diskusia a situácia pokračovala aj počas prednášky na tému Budovanie a opravy cirkevných objektov, na ktorej sa 21. júna 1988 zúčastnilo len 24 zo 120 pozvaných kňazov. Pavol Čech glosoval, že „v ZSSR Gorbačov vracia cirkvi kostoly a my v ČSSR berieme farárom záhrady“ a žiadal novelizáciu zákonov upravujúcich vzťah štátu a cirkvi. Nezáujem o stretnutie dokladoval počet 15 prítomných duchovných na stretnutí záujmovej komisie ZKD PIT, na ktorej sa ozvali a hlasy, že „už roky hovoríme to isté a nič sa nezmenilo“, čo predstavuje „nezáujem štátnej správy o riešenie“.¹²³

SVVC alibisticky reagoval, že niektorí duchovní využívajú združenie na presadzovanie neprijateľných požiadaviek vo vzťahu k štátnej správe, pričom sa objavuje snaha o zdiskreditovanie združenia v očiach duchovných RKC, ako aj požiadavky na zmenu obsahovej orientácie združenia. Situáciu v združení SpVC nazval „vnútornou eróziou“.

Jasná kritika nielen činnosti, ale aj deformatívneho dedičstva ZKD PIT zaznela aj zo skrytej časti cirkvi, z pera tajne vysväteného biskupa Jána Korca. Koncom apríla 1989 totiž *Katolícke noviny* referovali o slávnostnom zasadnutí ZKD PIT v bratislavskom hoteli Fórum, zorganizovaného k 40. výročiu vytvorenia prorežimovej kňazskej organizácie MHKD, na ktorom zazneli z úst predákov združenia referáty ako Roky mierovej práce alebo Dejiny našej práce za mier. Biskup Korec zaslal 21. mája 1989 redakcii *Katolíckych novín* odborný elaborát *List Katolíckym novinám*

118 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7. Informácia počas prijatia predstaviteľov RKC 12. 4. 1988 u predsedu vlády SSR P. Colotku.

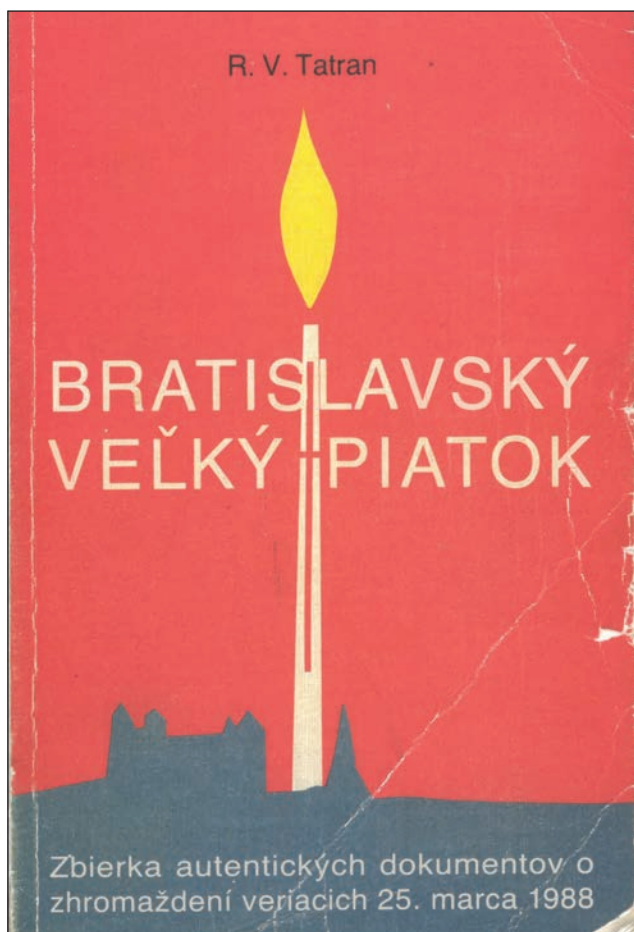
119 TATRAN, R. V. (pseudonym biskupa Jána Korca) *Bratislavský veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*, s. 84.

120 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7. Informácie o prípravách svätenia nových biskupov v RKC v ČSSR z 9. 6. 1988.

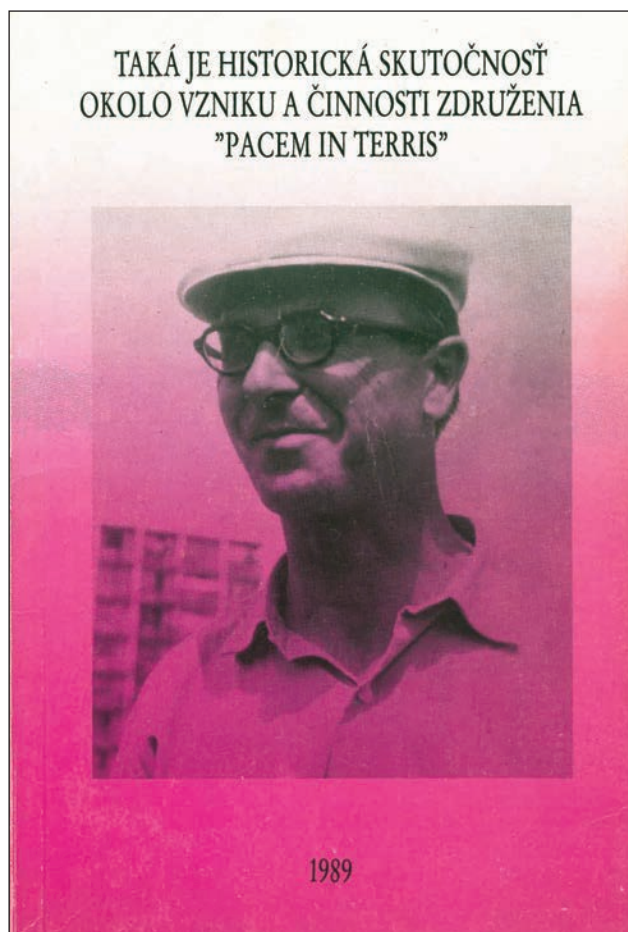
121 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 138.

122 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 7. Informácia o svätení nových biskupov RKC v ČSSR (1988).

123 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 55. Informácia o priebehu zasadnutia Predsedníctva PIT a z uskutočnenia záujmoveho seminára PIT. Dolný Smokovec, 21. – 23. 6. 1988.

Obálka samizdatu zostavovateľa tajného biskupa Jána Korca o Sviečkovej manifestácii z roku 1988 (Zdroj: Archív autora)

Obálka samizdatovej knihy tajného biskupa Jána Korca o ZKD PIT z roku 1989 (Zdroj: Archív autora)

k 40-ročnej činnosti mierového hnutia kňazov [ZKD PIT – pozn. autora]. Korec v ňom predostrel morálne a dejinné zrkadlo referátom a propagande, ktoré hovorili o „mierovom“ úsilí MHKD a ZKD PIT. K obdobiu po prijatí prehlásenia *Quidam episcopi* sa Korec kriticky vyjadroval na adresu združenia, ktoré SpVC napríklad vyzýval, aby negatívne ovplyvňovalo aktivity súvisiace s Velehradskou púťou v lete 1985. Korec združeniu vyčítal, že v roku 1986 pri prijímaní nového zákona o potratoch sa kňazi ZKD PIT skoro nijako nevyjadrovali za jeho sprísnenie a na ochranu nenarodených detí alebo že z peňazí ústredia katolíckej charity, ktoré mali byť použité na charitatívne ciele, sa

financovala návšteva kňazov ZKD PIT z ČSR.

Tajný biskup Korec sa voči diecéznym kňazom vo farnostiach choval veľmi korektne. Svoje kontakty vo farnostiach korigoval, aby týmto kňazom nekomplikoval ich pastoračné povinnosti a službu, ktorú u nich považoval za prvoradú pre Slovensko.¹²⁴

Títo kňazi napokon sami nachádzali odvahu sa ozvať proti zhubnej činnosti združenia. 1. mája 1989 adresovalo 87 kňazov Košickej diecézy list administrátorovi Š. Onderkovi, v kópii Sv. otcovi, kardinálovi Tomáškovi, 12 biskupstvám v Československu a biskupovi Korcovi. V liste kňazi vyjadrili jasnú kritiku neblahej činnosti združenia

PIT, konkrétne aj kritiku prejavu Š. Onderka na výročnom stretnutí ZKD PIT v Bratislave koncom apríla 1989. Tvrdo okrem iného skritizovali združenie, ktoré je pôvodcom rozdelenia kňazstva v diecéze a v konečnom dôsledku láme jednotu veriaceho ľudu. Dištancovali sa od združenia a žiadali jeho zrušenie.¹²⁵

Podobne kňazi rožňavskej diecézy v liste „Zo Zeleného štvrtka“ administrátorovi Z. Belákovi žiadali úplnú náboženskú slobodu a ukončenie prenasledovania cirkvi.¹²⁶

Urazený, no triezvejší pocit mnohých dovtedajších činovníkov ZKD PIT, ktorým prischol titul „kňazov mierovákov“, bol aj výsledkom politickej, ba až spravodajskej hry, ktorú

124 KOREC, J. Ch. *Dni a roky po barbarskej noci 1950*, s. 109.

125 KOREC, J. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*, s. 100 – 105.

126 KOREC, J. *Taká je historická skutočnosť okolo vzniku a činnosti združenia „Pacem in terris“*, s. 106 – 112.

s nimi hral režim. Za súmraku režimu i združenia vedúci oddelenia katolíckych cirkví SVVC Pavel Jurkovský totiž skonštatoval, že západné médiá hovoria o ZKD PIT ako o nástroji štátu a komunistov na rozbíjanie jednoty cirkvi a jej likvidáciu. Podľa vedenia združenia však štát ZKD PIT „hodil cez palubu“, aby dosiahol želané výsledky v rokovaniach s Vatikánom. Komunistický aparátnik tak reagoval priam dialekticky, že „štát ZKD PIT nepotrebuje ako nástroj na rozbíjanie jednoty cirkvi“.¹²⁷ Reakcia, ktorá poprela samotný zmysel vzniku a účelu združenia a zároveň znamenala predzvesť konca tejto kolaborantskej a schizmatickej organizácie.

NOVEMBER 1989 A ZÁNİK ZKD PIT

„Pacem in Terris SSR ukončil svoju činnosť“, tak znel lakonický titulok v (post)komunistickom denníku *Pravda* mesiac po začiatku Nežnej revolúcie. Združenie katolíckych duchovných SSR áno, encyklika *Pacem in terris* nie. V krátkom článku Sekretariát ZKD PIT SSR oznámil „katolíckej verejnosti“, že ukončil svoju činnosť

k 7. decembru 1989, a to v rámci činnosti ZKD PIT ČSSR.¹²⁸

MHKD z 50. rokov, ako aj ZKD PIT z času normalizácie mohli existovať jedine pod kuratelou KSČ, v atmosfére zastrašovania a korumpovania predstaviteľov cirkví. Vyhlásenie Sv. stolice *Quidam episcopi* z marca 1982 malo byť prelomom v tejto, pre veriacich i poctivých duchovných, nedôstojnej situácii. Z dovtedajšieho počtu duchovných, ktorí sa z rôznych príčin angažovali v ZKD PIT po marci 1982 poklesol ich stav a „záujem“ o približne polovicu (v pre ZKD PIT najsilnejších okresoch z asi 60 %) a približne od polovice 80. rokov znova o polovicu na približne 15 %. V niektorých okresoch sa angažovanosť kňazov a ich účasť na podujatiach združenia rovnala nule. Väčšina jeho predstaviteľov sa mentálne prepojila s metódami a oportunizmom „ducha“ normalizácie, „ducha“ menšieho zla, obchodovania s mocnými a chlácholením svojho svedomia. Zmysel kardinálskeho purpuru sa im vzdialil.

Ono bizarné spojenie kňazov a socializmu v názvoch týchto zoskupení

(ZKD – ČSSR/SSR) tak de iure odišlo do histórie, ale zostalo súčasťou dejín cirkvi. Zbor ordinárov Slovenska „vzal túto skutočnosť na vedomie“ 11. decembra 1989. Slovník nadradenosti prerožimovej organizácie nad okyptenou biskupskou konferenciou zaznel snáď naposledy. Trpký úsmev pravdepodobne vyvolali vety článku, že „priestory a zariadenia sekretariátu ZKD PIT SSR budú dané k dispozícii CMBF v Bratislave“. Tej bohosloveckej fakulte, ktorá mala vzdelávať a formovať slovenských kňazov a ktorú v tom hatili totalitný ateistický režim, jeho ŠtB či jej spolupracovníci niekedy aj v radoch kňazov. Kňazov, ktorých na službu pastierov ľudu pripravovali iní kňazi, ktorí podľahli vlčímu vábeniu, stelesnenému ZKD PIT. Združeniu, ktoré napokon ako schizmatické musel zakázať samotný pápež, združeniu, ktoré tento pápežský zákaz nerešpektovalo, združeniu, ktorého koniec priniesla demokratická revolúcia v novembri a decembri 1989. Jej aktérmi boli aj dovtedy cirkvi a pápežovi verní biskupi, kňazi, rehoľníci a odvážni laici.

Patrik Dubovský • Dispute over the legitimacy of the Association of Catholic Clergy Pacem in Terris in Slovakia after the issuance of the *Quidam episcopi* decree

During the normalization period, the Association of Catholic Clergy Pacem in Terris (ZKD PIT) played a negative role in the spiritual life in Slovakia. It shattered church unity, undermined the subordination to the Holy Father and the bishops and up to a point legitimized the communist regime. The regime used the association's existence, servility and vague statements to defend its (anti-)Church policy or a false image of the relationship between the state and the Church and free religious life.

This situation in Czechoslovakia reached such a critical state that when the Holy See issued the *Quidam Episcopi* decree in March 1982, this decree applied directly to the PIT association. The regime and the association's representatives tried to prove that they were not violating the decree in various ways, but in reality, they were showing disobedience towards the Holy Father. The response among the believers and priests was clear: far fewer priests participated in the association's activities, its leaders lost the respect of the believers, and those were not afraid to publicly criticize its pro-regime and schismatic activities. On the contrary, by participating in the activities of the secret church, they showed their resistance and disapproval of the association's existence and practices, so it gradually became discredited.

Mgr. Patrik Dubovský, PhD. (1965)

Vyštudoval archívnicstvo na Katedre československých dejín a archívnicstva FF UK v Bratislave, neskôr obhájil titul PhD. na Katedre slovenských dejín FF UK s témou Štátna bezpečnosť a perzekúcie cirkvi. Absolvoval štipendijný pobyt TGM na Škole slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity. Od roku 2004 pracuje v Ústave pamäti národa. Je autorom knihy *Ján Langoš*. Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN, a knihy *Salezian, misionár, väzeň Viliam Vagač*, ako aj spoluautorom knihy *Spišské exody v 20. storočí a 1989: Cesta k slobode*. Je autorom štúdií a spolupracoval na dokumentárnych filmoch o perzekúciách cirkvi a o činnosti disentu a skrytej cirkvi počas tzv. normalizácie.

127 SNA Bratislava, f. SPVC, šk. č. 56. Informácia Pavla Jurkovského, SPVC z 1. 9. 1989.

128 A ÚPN Bratislava. Zbierka novín a časopisov, denník *Pravda*, 14. 12. 1989, *Pacem in terris* SSR ukončil svoju činnosť.

VZBURA V BORSKOM SVÄTOM MIKULÁŠI V KONTEXTE ŠTÁTNEJ KATOLÍCKEJ AKCIE NA ZÁHORI

MARTIN GAREK

Katolícka cirkev predstavovala pre komunistický režim hlavného vnútorného ideologického nepriateľa. Cirkvi všeobecne boli pre komunistický režim „*bytostne cudzím elementom, de facto jedinou organizovanou silou, ktorá mohla a skutočne aj stála v ceste uskutočňovania jeho zámerov na ovládnutie celej spoločnosti*“.¹ Najkomplikovanejšie vzťahy panovali medzi katolíckou cirkvou a štátnou mocou, pričom na Slovensku to bolo ešte zreteľnejšie ako v českých krajinách. Vyplývalo to zo skutočnosti, že kým v Česku počas vojny bol katolicizmus prenasledovaný a cirkev aktívne podporovala protinacistickú rezistenciu, na Slovensku katolíci neboli prenasledovaní a zastávali lojálny postoj k režimu.²

Pôvodne mal komunistický režim záujem vyhnúť sa konfliktu s cirkvami vzhľadom na potrebu upevniť a stabilizovať svoj režim. Snažil sa, aby jej cirkvi vyslovili svoju podporu, resp. nezaujali negatívne stanovisko. Cirkevná hierarchia reagovala 4. marca 1948 na konferencii v Brne. Odmietla vydať nejaké zvláštne podporné vyhlásenie, resp. biskupské stanovisko, keďže „*cirkev katolícka sa neviaže na žiadnu politickú alebo štátnu formu*“. Zároveň si ale katolícka hierarchia želala vyhnúť sa konfrontácii s komunistami a dosiahnuť dohodu o nejakom spôsobe spolužitia pri zachovaní základných práv cirkvi.³ Priebeh a snahy o dohodu

medzi komunistickou mocou a cirkevnými predstaviteľmi na Slovensku sme dôkladnejšie opísali v štúdiu Katolícka akcia na Orave – vzbury a nepokoje v roku 1949, vydané v Pamäti národa 1/2020.⁴ Podrobne sa rokovaniu a hľadaniu prípadnej dohody medzi cirkvou a štátnou komunistickou mocou do vyhlásenia Katolíckej akcie venoval historik Róbert Letz.⁵ Zameriame sa teda na samotnú tzv. Katolícku akciu, jej priebeh v regióne Záhoria a následné nepokoje.

Už od začiatku roka 1949 sa v niektorých oblastiach Slovenska vytvárala nepokojná atmosféra, keď sa očakávala konfrontácia medzi cirkevnými

predstaviteľmi a komunistickým režimom. Najvýraznejšie sa tieto tendencie prejavili v severných častiach Slovenska s tradične najsilnejším vplyvom katolíckej cirkvi, ale nezaostávali ani iné oblasti Slovenska.⁶

ŠTÁTNA KATOLÍCKA AKCIA

Politická príprava štátnej Katolíckej akcie (KA) začala 28. apríla 1949 na stretnutí vedúcich predstaviteľov strany a štátu vo sfére cirkevnej politiky s tzv. pokrokovými kňazmi.⁷ Vládni predstavitelia sa rozhodli využiť Katolícku akciu⁸, ktorá tu pôsobila už od medzivojnového obdobia, pričom využili jej názov a spravili z nej svoj nástroj.⁹

1 PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 31.

2 LETZ, Róbert. Prenasledovanie Cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom. In: HRABOVEC, Emília, BRUGNOTTO, Giuliano, JURČAGA, Peter (eds.). *Umlčaná Cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*. Bratislava: PostScriptum, 2018, s. 310.

3 BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 21 – 22.

4 GAREK, Martin. Štátna katolícka akcia na Orave – vzbury a nepokoje v roku 1949. *Pamäť národa*, roč. 16, 2020, č. 1, s. 25 – 43.

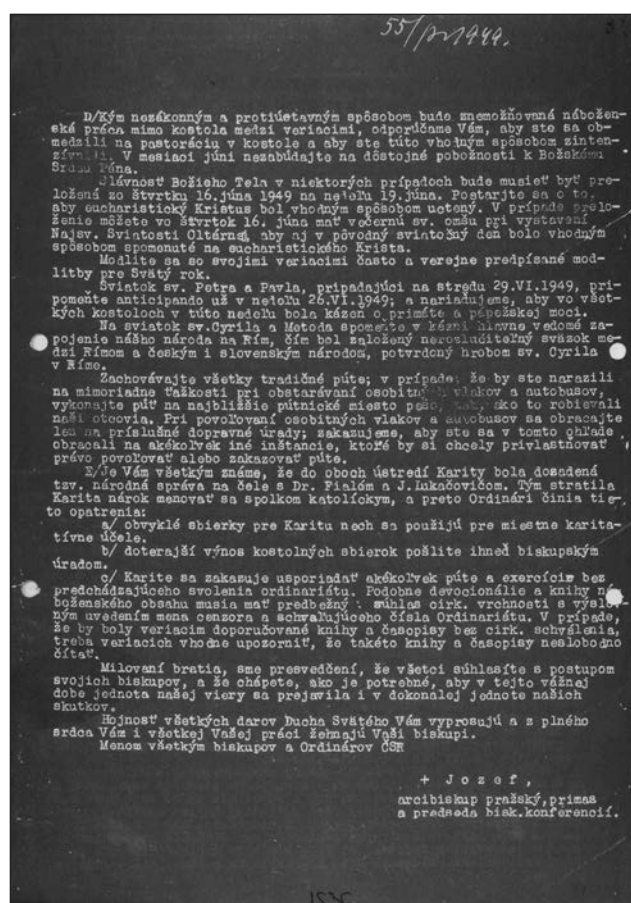
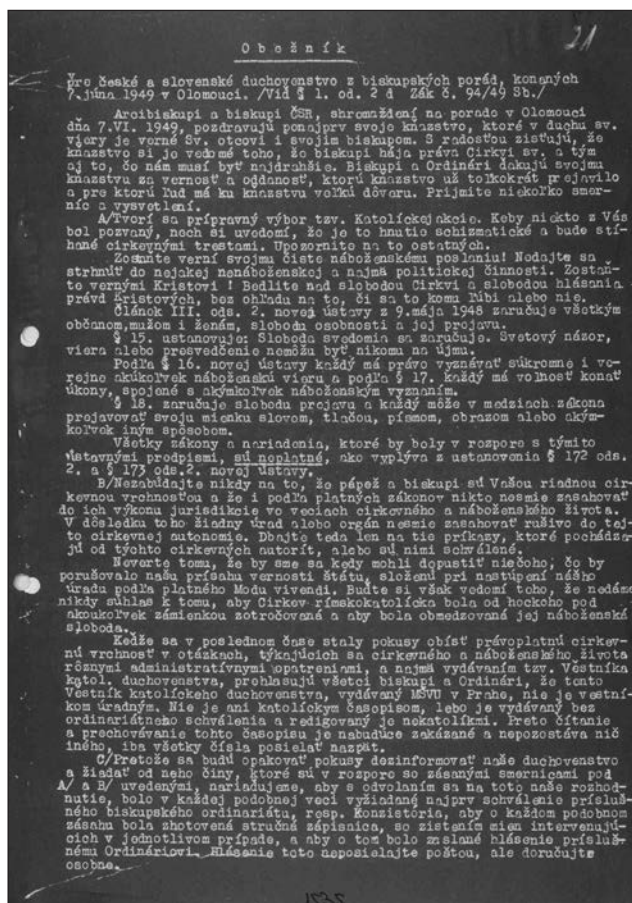
5 LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 75 – 90.

6 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*, s. 57.

7 BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel (eds.). *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) Duben 1949 – březen 1950*. Brno: Doplněk, 1994, dokument číslo (ďalej dok. č.) 1.9, s. 89 – 94.

8 Katolícka akcia – vyhlásil ju v decembri 1922 pápež Pius XI. ako medzinárodné hnutie, ktoré má zapájať do cirkevného života laikov a pomáhať cirkvi plniť jej poslanie. Na Slovensku došlo k vyhláseniu Katolíckej akcie v roku 1926. V roku 1945 vznikla Ústredná katolícka kancelária pod ktorej vedenie patrila aj Katolícka akcia.

9 PEŠEK, Jan. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949. *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 1, s. 49.

Obežník pre české a slovenské duchovenstvo z biskupských porad z dňa 7. júna 1949 v Olomouci (Zdroj: Archív ÚPN)

Cieľom bolo posilniť cyrilometodskú tradíciu v Československu, postupom času zaviesť slovanskú bohoslužbu a znemožniť duchovenstvu kontakt so Svätou stolicou, ktorú označovali za činiteľa medzinárodnej politiky.¹⁰ Celá akcia mala pritom vyzerať ako spontánne hnutie veriacich. Samozrejme, hlavný záujem o túto akciu mala predovšetkým komunistická strana, o čom svedčí aj skutočnosť, že na jej príprave sa podieľali aj predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany

Československa (ÚV KSČ) a Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS). Pôsobili hlavne skrz tzv. cirkevnú šestku KSČ.¹¹ V priebehu mája 1949 sa začalo so zbieraním podpisov medzi veriacimi a duchovnými pod budúce vyhlásenie KA. Samotní duchovní boli ubezpečovaní, že ide len o obnovenie rokovaní medzi predstaviteľmi katolíckeho duchovenstva v Československu.¹²

Katolícki biskupi zareagovali na prípravu tejto štátnej akcie a zneužitie

pôvodnej KA a 7. júna 1949 v Olomouci vydali obežník, v ktorom varovali pred účastou na tejto akcii.¹³ Upozorňovali, že KA je „*hnutie schizmatické a bude stíhano cirkevnými tresty*...“¹⁴ Neuspokojili sa ale len s obežníkom, ale tejto schizmatickej akcii sa malo čeliť aj pomocou vhodných kázní počas cirkevných sviatkov či na tradičných púťach.¹⁵

Ustanovujúca konferencia štátnej KA sa konala dňa 10. júna 1949 v Prahe.¹⁶ Na podujatí bol prijatý Ohlas slovenských a českých katolíkov k veriacim

10 Cirkevná komise ÚV KSČ 1949–1951, dok. č. 1, s. 26.

11 KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 78.

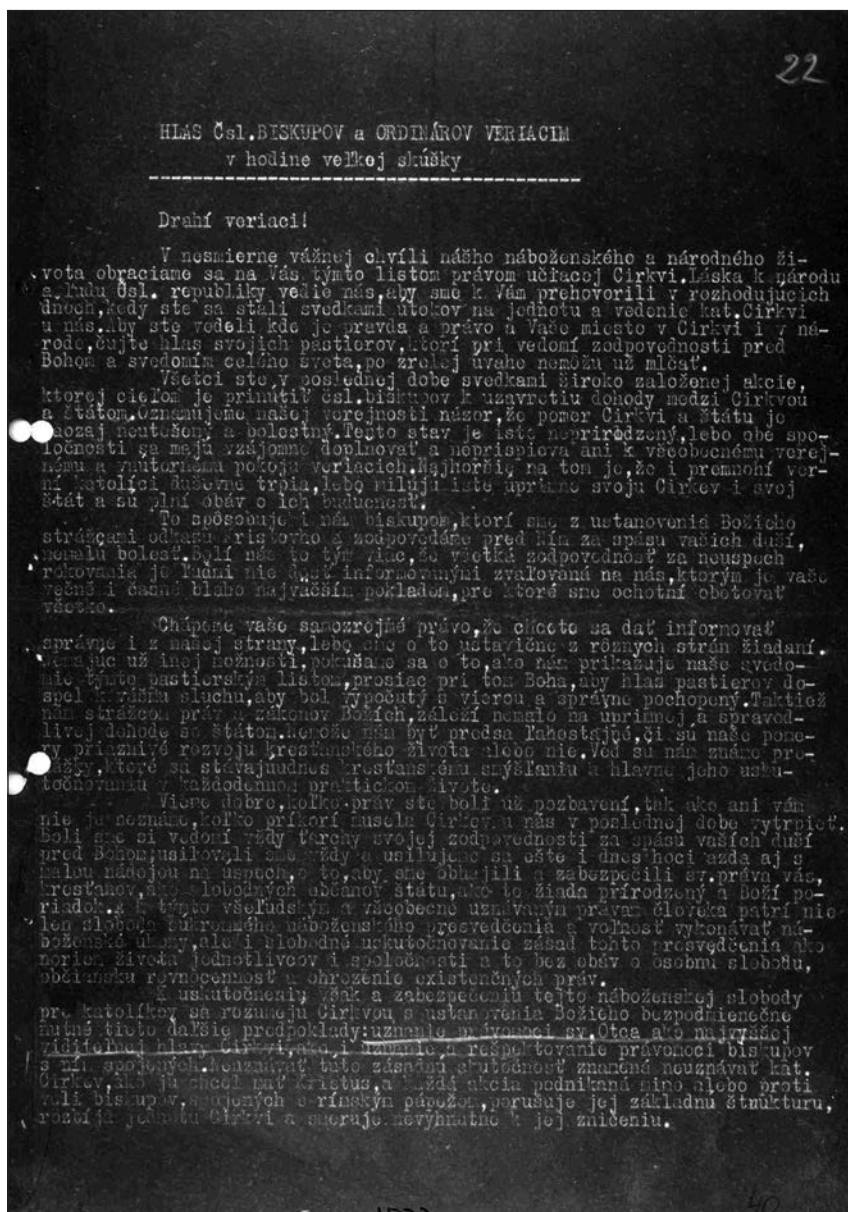
12 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, s. 63.

13 KAPLAN, K. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, s. 79. PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 50.

14 BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K. (eds.). *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949–1951, dok. č. 5.1, s. 150–151*. LETZ, Róbert. *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2007, dok. č. 193, s. 632–635.

15 LETZ, R. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*, s. 91.

16 Podľa Jozefa Halška to bolo 67 kňazov, z toho 39 zo Slovenska. HALŠKO, Jozef. *Rozbiť Cirkve: Rozkolnícka Katolícka akcia*. Bratislava: Lúč, 2004, s. 136.

Pastiersky list prijatý v Prahe dňa 15. júna 1949 (Zdroj: Archív ÚPN)

v republike, ktorý síce hlásal vernosť katolíckej cirkvi a poslušnosť pápežovi a biskupom, ale zároveň odmietal „akékoľvek príkazy zo zahraničia“, čiže dosah Svätej stolice na veriacich v Československu.¹⁷ Dňa 22. júna 1949 bol

založený Ústredný výbor Katolíckej akcie na Slovensku, ktorý mal riadiť postup na Slovensku. Vytvárala sa hierarchia KA, od ústredného výboru v Bratislave, cez krajské a okresné výbory až po miestne výbory, ale o členstvo v nich bol malý záujem, a tak jadro tvorili členovia KSS.¹⁸

Cirkevní hodnostári na celoštátnej tajnej konferencii v Prahe dňa 15. júna 1949 prijali pastiersky list s názvom Hlas československých biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky.¹⁹ KA označili za nezákonnú a rozvratnícku, pričom trvali na jednote cirkvi a žiadali podporu veriacich. Súčasne vydali aj Obežník katolíckemu duchovenstvu a veriacemu ľudu, v ktorom oboznamovali verejnosť o priebehu rokovaní medzi nimi a štátnou mocou.²⁰ Svätá stolica reagovala 20. júna 1949, keď odsúdila novú KA ako rozkolnícku a exkomunikovala všetkých, ktorí sa k nej pripoja.²¹ Väčšina podpísaných kňazov po oboznámení so stanoviskom Svätej stolice a biskupov Československa svoj súhlas odvolala.²²

S obsahom pastierskeho listu československých biskupov a ordinárov sa mali veriaci oboznámiť pôvodne 26. júna 1949, ale nakoniec bol termín posunutý o týždeň skôr na 19. júna 1949. Vládne orgány sa tomu prirodzene snažili zabrániť a bezpečnostné orgány dostali príkaz, aby kňazom zabavili pastiersky list. Väčšina farárov mala list v dvoch exemplároch.²³ Tento pokus zabrániť čítaniu pastierskeho listu viedol k rozsiahlym nepokojom, ktoré boli v niektorých prípadoch klasifikované dokonca ako vzbury.²⁴ Pastiersky list čítalo 19. júna 1949 na

17 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 50 – 51. Dôkladný rozbor Ohlasu je publikovaný v HALKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 139 – 143.

18 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*, s. 66 – 67.

19 BALÍK, S., HANUŠ, J. *Katolícka cirkev v Československu 1945–1989*, s. 22. HALKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 154. Na nasledujúcich stranách publikácie aj dôkladný rozbor s. 154 – 164. LETZ, R. *V hodine veľkej skúšky*, dok. č. 195, s. 641 – 651.

20 KAPLAN, K. *Stát a cirkev v Československu v letech 1948–1953*, s. 83 – 84. PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 54.

21 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*, s. 69. Kaplan píše že Svätá stolica odsúdila KA dňa 18. júna. KAPLAN, K. *Stát a cirkev v Československu v letech 1948–1953*, s. 84. DLUGOŠ, František. *Katolícka cirkev v okovách*. Ružomberok: Verbum, 2010, s. 80.

22 BALÍK, S., HANUŠ, J. *Katolícka cirkev v Československu 1945–1989*, s. 23.

23 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 55.

24 KAPLAN, K. *Stát a cirkev v Československu 1945–1989*, s. 90 – 91.

Odbočka štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Zápisnica o výsluchu svedkov

Napísaná dňa 27. júna 1948 na DMSK na odbočku štátnej bezpečnosti v Studienke v trestnej veci proti Jozefovi Patucovi, rím.-kat. farárovi zo Studienky, okres Malacky pre široenie nepravdivých správ

Svedok po upozornení na obsah § 210 Tp. na dané mu otázky odpovedá nasledovne:

Meno: Štefan Vojtech

Dátum narodenia: 23.9.1922

Rodisko: Studienka / Hasprunka / okres Malacky

Bydlisko: Studienka, č.d.33, okres Malacky

Rodinný stav: ženatý

Náboženstvo: rím.-kat.

Zamestnanie: strojný zámočník

Pomer k obvinenému, ako i k ostatným v tejto záležitosti zainteresovaným: žiadny

Ci mal nejakú škodu následkom trestného činu, ktorý je predmetom tohto pojednávania: žiadnu

Menovaný udáva:

"Dňa 30. mája 1948 asi o 8.10 hod. v Hasprunke-Studienke, okres Malacky vyslovil sa rím.-kat. farár Jozef Patuc po bohoslužbách v kostole pri oltári, tesne pred voľbami týmito výroky: „~~Ľudia!~~ Drahí veriaci, prichádzajú voľby a modlime sa, aby nám duch svätý osvetlil rozum, aby sme vedeli, čo máme voliť. Musíme to voliť, čo nie je proti cirkvi a teraz sa pomodlime k duchu svätému. Na toto sa začal modliť, asi 10 min.“.

Zápisnica skončená a po prečítaní podpísaná.

Viac do zápisnice nemám, čo udať, ae svoju výpoveď som ochotný aj pred súdom odprisať".

Vypočúval: [podpis] Svedkovia: [podpis] Vypočúvaný: [podpis]

Universum, Bratislava. 1012-47.

Zápisnica o výsluchu svedkov (Zdroj: Archív ÚPN)

Slovensku nakoniec asi 20 – 25 % farárov.²⁵

Komunisti tvrdili, že list bol čítaný len 289 duchovnými, hoci podľa ordinárov čítalo list okolo 90 % kňazov. List sa totiž čítal aj v nasledujúci víkend.²⁶

NÁBOŽENSKÁ SITUÁCIA NA ZÁHORÍ V ROKU 1949

Náboženská situácia na Záhorí zaujímala štátnych predstaviteľov už krátko po komunistickom prevrate. Úrady sa o správanie kňazov a cirkevnú

situáciu zaujímali permanentne. Dňa 12. júna 1948 dostal Okresný národný výbor (ONV) v Malackách list z poverenictva školstva a osvetu ohľadom chovania a činnosti duchovných počas volieb v máji 1948. Poverenictvo žiadalo, aby ONV zhodnotil činnosť duchovných v tomto exponovanom čase.²⁷ Dňa 19. júla 1948 podal správu predseda Dočasnej okresnej správnej komisie (DOSK) v Malackách pre poverenictvo školstva a osvetu o chovaní a činnosti duchovných počas volieb. Konštatovalo sa v nej: „Niekoľko duchovných v okrese Malacky zaujalo ku voľbám postoj kladný a aj verejne nabádalo, aby občania hlasovali za jednotnú kandidátku. Väčšina duchovných zaujala k voľbám postoj indierentný. Negatívny postoj zaujal k voľbám r. kat. farár v Hasprunke Jozef Patuc, ktorý dňa 30. mája 1948 podľa výpovede svedkov ..., asi o 8.10 hod. po bohoslužbách v kostole pri oltári vyslovil sa nasledovne: „Drahí veriaci, prichádzajú voľby a modlime sa, aby nám Duch svätý osvietil rozum, aby sme vedeli, čo máme voliť. Musíme to voliť, čo nie je proti cirkvi a teraz sa pomodlime k Duchu svätému.“ Tento kňaz, zastávajúci negatívny postoj voči komunistom, sa k náboženskej situácii vyjadril už 17. mája 1948 pred procesiou zo Šaštína: „Bezbožníci berú nám školy, ktoré sme si sami vybudovali, berú nám Krista a aj teba nám chcú vziať Panno čistá. Berú nám biskupské a cirkevné majetky, na čom sa jednotlivci obohacujú.“²⁸ Niektorí kňazi teda citlivo reagovali na pokusy štátnych úradov o podriadenie si cirkvi.

Záhorie patrilo cirkevno-administratívne pod trnavského administrátora Dr. Ambróza Lazíka. Ten na štátnu Katolícku akciu reagoval na schôdzke kňazov v Bratislave 14. júna 1949.

25 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 55.

26 HALKO, J. *Rozbitá Cirkev*, s. 176.

27 Štátny archív Bratislava, pracovisko Modra (ďalej ŠA Bratislava, prac. Modra), f. Okresný národný výbor Malacky (ďalej ONV Malacky), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 111, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 461/1948, č. 14.704/48-K/1.

28 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, Fond starých písomností (ďalej BA-S), arch. č. 152, č. 10; ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 111, inv. č. 461/1948.

Ambróz Lazík (Zdroj: Archív TASR)

Kritizoval kňazov, ktorí sa pridali ku KA slovami: „Hrozný úder stihol Cirkev v piatok tým, že niektorí odštiepenci, odpadlíci, neverní Kristovmu učeníu a neposlušní svojim biskupom zúčastnili sa zlopestných a pre Cirkev najzáhubnejších porád v Prahe dňa 10. júna t.r.“ Pri tejto príležitosti napomínal zhromaždených kňazov, aby sa nebáli žalárovania a prenasledovania. Jeho postoj si prirodzene všimli aj štátne orgány a napr. Ladislav Holdoš, neskorší povereník – predseda Slovenského úradu pre veci cirkevné, na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 17. júna 1949 označil Lazíka za „najnebezpečnejšieho“ spomedzi všetkých slovenských biskupov. Na tomto zasadnutí sa zároveň rozhodlo vyslať do biskupských

úradov v Trnave a v Spišskej Kapitule zmocnencov povereníctva školstva, aby kontrolovali činnosť biskupských úradov. O dva dni neskôr bol pre Trnavu určený Rudolf Martiš, ktorý mal začať pracovať 22. júna 1949. Úradovanie R. Martiša v Trnave bolo krátke, a už 1. júla 1949 ho mal vystriedať nový zmocnenec Vojtech Horáček.²⁹

Samotné nepokoje v súvislosti so štátnou Katolíckou akciou začali na Záhorí dňa 19. júna 1949. V tento deň, tak ako v mnohých iných farnostiach Slovenska, čítali niektorí tunajší kňazi pastiersky list biskupov. Na Záhorí to boli títo kňazi: Jozef Käsmeier v Skalici, Jozef Zbraněk v Kopčanoch, František Pástor v Holíči, Ladislav Zajac v Holíči, Alojz Danišovič v Senici,

Augustín Karmaš v Osuskom, Gejza Zimányi v Jablonici, Jozef Salai v Borskom Sv. Mikuláši, Ján Zdražil v Sobotišti, Augustín Farkaš v Borskom Sv. Jure, Vladimír Malík v Malých Levároch, Eliáš Pichňa v Závode, Ferdinand Malík v Jakubove, Ján Jankola v Jablonove. List o týždeň neskôr, 26. júna 1949, čítali aj Jozef Čavoj v Jablonici a Gejza Zimányi v Osuskom.³⁰ Podľa záznamov povereníctva vnútra čítalo pastiersky list 19. júna 1949 v Bratislavskom kraji „asi 25 % farárov a ostatní (ho) odovzdali“.³¹ Keďže ale zároveň táto správa hovorila o tom, že v Žilinskom kraji čítalo list len 15 % kňazov, pričom z predchádzajúceho výskumu vieme, že ten počet bol práve v rámci Žilinského kraja najvyšší, tejto informácii sa nedá veľmi dôverovať. Štátne úrady mali tendenciu zľahčovať počet incidentov, keďže nepredpokladali taký výrazný odpor voči svojej akcii.

Taktiež v Senici sa podľa správy povereníctva vnútra generálnemu tajomníkovi Štefanovi Bašťovanskému zhromaždilo 19. júna 1949 asi 100 občanov okolo miestnej fary, keďže sa rozšírila zvesť, že miestny farár bude zatknutý. K tomu nedošlo a zhromaždenie sa ukončilo bez konfliktu s vládnuou mocou.³²

Konkrétnejšie informácie k 19. júnu 1949 nachádzame v prípade niektorých farností a kňazov. Tak napr. Okresné veliteľstvo Sboru národnej bezpečnosti (SNB) v Malackách hlásilo Krajskému veliteľstvu Národnej bezpečnosti (KV-NB) Bratislava 25. júla 1949 prípady súvisiace s Katolíckou akciou. „Dňa 19. júna 1949 bol čítaný v kostoloch v obci Závod a Veľké Leváre pastiersky list závadného obsahu, vydaný biskupským úradom v Trnave.“ Na trestnej činnosti sa mali farári aktívne zúčastniť a to v obci Závod Eliáš Pichňa a v obci Veľké Leváre Vladimír Malík. Správa tvrdila, že „inšpirátormi sú ho-reuvedení farári. Menovaní patria do

29 VNUK, František. *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*. Martin: Matica slovenská, 1999, s. 59 – 60.

30 SNA Bratislava, f. Ústredný výbor KSS – Generálny tajomník (ďalej ÚV KSS-GT), šk. č. 2158, inv. č. GT-254/6, č. BAa 29000/52-49.

31 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2159, inv. č. GT-256/1, č. BAa 29000/52-49.

32 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2158, inv. č. GT-254/6, č. BAa 29000/52-49.

Kongregácia dcér Božskej lásky vo Veľkých Levároch (Zdroj: ABS)

Arcibiskup Josef Beran (Zdroj: Archív TASR)

triedy intelektuálov...“ Zároveň hodnotila ich politickú príslušnosť, keď oznamovala, že nie sú organizovaní v žiadnych politických ani masových organizáciách a ani kompromitovaní bývalým režimom. Podľa správy z farnosti Závod, veriaci „obsah toho pastierskeho listu vypočuli bez akéhokoľvek rozrušenia a nebolo zo strany veriacich tomuto obsahu venovanej zvýšenej pozornosti, čo sa dá usúdiť z toho, že jak v kostole, tak i po bohoslužbách veriaci o tomto nevedli žiadnej debaty“. Miestny kňaz Eliáš Pichňa čítal list dvakrát pri ranných omšiach o 6:15 a 7:30, keďže bola púť do Šaštína. List neskôr na vyzvanie člena SNB po omši odovzdal bez zdráhania. Vladimír Malík, kňaz v Malých Levároch, čítal list vo Veľkých Levároch, lebo tam zastupoval za Jána Malca, ktorý bol v kúpeľnej liečbe. List po omši odovzdal príslušníkovi SNB, pričom taktiež nevyvolal väčšiu pozornosť. V Malých Levároch Malík list už nečítal napriek tomu, že tam mal omšu

v tento deň neskôr. Napriek tomu, že kňazi čítali „závadný“ pastiersky list, reakcia farníkov nebola dramatická a žiadny z nich nebol obžalovaný, resp. odovzdaný do tábora nútenej práce.³³

List v tento deň čítal aj Alojz Danišovič, kňaz v Senici. List čítal napriek tomu, že príslušník SNB Jozef Kaffa mu to zakázal urobiť. List okomentoval slovami: „Modlite sa za svätého otca, za našich biskupov a za kňazov, aby boli pevní a stáli vo viere a modlite sa i za mňa.“ Pri veľkej omši uviedol: „Ak bych odpadol od viery, prosím veriacich, aby mňa vyhnali so svojho stredu, ako prašivého psa.“³⁴ V zápisnici vyhotovenej dňa 18. júla 1949 na stanici NB v Senici so samotným Danišovičom obvinený uviedol, že ráno 19. júna 1949 prišiel k nemu Jozef Kaffa, ktorý uviedol, „že arcibiskup Beran sa dohodol s vládou a vláda pristala na všetky jeho podmienky a preto arcibiskup zakazuje čítanie pastierskeho listu ako bezpredmetný“. Danišovič na to vyhlásil, že je to klamstvo, lebo on

nedostal žiadny pokyn od arcibiskupa. List čítal z odpisu, ktorý si pripravil vopred, lebo predpokladal zhabanie listov príslušníkmi SNB /tak sa aj stalo, originál odovzdal ešte pred omšami/.³⁵ List čítal „pri malej omši o 8 hod. a pri veľkej o 10 hod.“, pričom omši sa zúčastnilo okolo 1 200 veriacich.³⁶ Alojz Danišovič bol aj obžalovaný a hlavné pojednávanie bolo stanovené na 7. októbra 1949 o 11.00 hod., pričom predsedať súdu mal Jozef Jelínek.³⁷ Danišovič pri výsluchu zopakoval: „Pastiersky list čítať mi bolo nariadené mojím nadriadeným úradom a žiaden nadriadený úrad civilný mi písomne čítanie nezakázal a nakoľko členovia SNB nie sú nadriadeným úradom, ale len výkonným orgánom ... tento rozkaz som nepokladal za potrebné uposlúchnuť“.³⁸ Hlavné pojednávanie nakoniec muselo byť odročené, nakoľko sa svedok obžaloby Michal Beciza nedostavil.³⁹

V Čároch sa 29. júna 1949 taktiež odohral incident, ktorý nahlásila

33 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa ŠtB (ďalej KS ZNB S ŠtB) Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252.

34 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 209 taj./1949.

35 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 2355/1949. PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku roku 1949, s. 55, pozn. č. 34.

36 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 36 taj./49.

37 SNA Bratislava, f. Poverenie spravodlivosti 1945 – 1960 (ďalej PS), šk. č. 558, č. prez. 22.9/49.

38 HALKO, J. *Rozbiť Cirkev*, s. 166.

39 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. taj. 3/1949.

stanica SNB. Počas omše mal tunajší kňaz Vavrinec Čierny vyzývať asi 250 veriacich k nepodpisaniu štátnej Katolíckej akcie.⁴⁰ Na omši mal prehovoriť nasledovne: „Veriaci, po dedinách chodia ľudia, ktorí lákajú do novej cirkvi, ktorú štát podporuje. Robia podpisovú akciu vraj pod zámienkou za dohodu medzi cirkvou a štátom a kto to nepodpíše, je proti štátu. Keď by takíto ľudia prišli do Vášho domu, nič nepodpisujte, ale vezmite metlu alebo palicu a sľahajte ich hlava nehlava a žehnajte z domu preč.“ Taktiež vyhlásil, že jednotliví členovia roľníckeho výboru v Čároch sa rozhodli rozdeliť cirkevný majetok. Z toho dôvodu Čierny týchto členov a ich rodiny vylúčil z cirkevných úkonov (spoveď, prijímanie, svedkovia pri krste a sobáši).⁴¹ Napätá situácia v Čároch ďalej pokračovala. Už nasledujúce dni Okresné veliteľstvo NB v Senici hlásilo Krajskému veliteľstvu NB v Bratislave, „že dňa 2. júla 1949 o 10.30 hod. bolo pred rím. kat. farou v Čároch, okr. Senica asi 50 žien, ktoré strážili farára, a mali pri sebe motiky. Keď sa s fary vracial predseda MAV-SNF v Čároch, Jozef Hrušecký, ktorý sa bol farára pýtať či ho ženy strážia z jeho popudu, a začali ho shromaždené ženy biť s rukami a povalily ho na zem. Menovaný sa bránil a podarilo sa mu odtiaľ bez poranenia odísť len poškriabaný. Útočiace ženy poznal, Hrušecký udal, že ženám ktoré stály pred farou, zakázal dňa 1. júla 1949 vydať potravinové lístky, a preto sa mu pomstili.“ Hrušecký žiadal, aby príslušníci SNB pozatvárali zhromaždené ženy, ale okresný veliteľ NB požadoval pokyn z veliteľstva, či je potrebné „ihneď zakročiť, alebo až neskôršie“. Celkovo okresný veliteľ NB škultéty hodnotil obec Čáry ako „hodne reakčná a obyvateľstvo známe, ako výtržníci“.⁴²

Národná púť v Šaštíne, 1951 (Zdroj: Archív TASR)

Nasledujúci deň, teda 3. júla 1949, mal Čierny ďalšiu „závodnú“ kázeň počas omše. Opätovne sa vyjadril na tému štátnej Katolíckej akcie: „Nebojte sa, za vráta sa neschovávajú, a keď bude treba, aj život položte. Keď prídu k vám, aby ste podpísali, Ohlas' vyžeňte ich palicami a metlami.“ Pôsobenie Čierneho v Čároch malo mať za dôsledok rozdelenie obce na dva tábory.⁴³

Jednou z foriem odporu voči štátnej Katolíckej akcii bolo aj šírenie letákov. Tak sa 26. júna 1949 objavil v Malackách na viacerých miestach leták s názvom „Katolíci“, „v ktorom sa vyzývajú matky a otcovia, aby nepodpisovali žiadne akcie a chránili svoje deti proti

neznajbožstvu, aby sa postavili do boja na ochranu katolíckej cirkve a chránili katolíckych kňazov“.⁴⁴ Bezpečnostné úrady nedokázali v tomto prípade určiť páchatela a niekoho zatknúť.

Taktiež sa koncom júna 1949 konalo viacero pútí, ktoré vzbudzovali pozornosť bezpečnostných orgánov. Na sviatok sv. Jána, teda 24. júna 1949, sa konala veľká slávnosť v Skalici a v Holíči. Veriaci oslavovali Najsvätejšie Srdce Ježišovo. Zúčastnilo sa približne 5 000 osôb, pričom podľa úradov bol priebeh slávnosti bez komplikácií. Následne, v nedeľu 26. júna 1949, sa konali púte v Senici a v Šaštíne. Úrady konštatovali, že púť v Senici „bola

40 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 36 taj./49.

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2073/49. SNA Bratislava, f. Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu (ďalej ÚAV SNF), šk. č. 92. Denná zpráva zo dňa 28. júla 1949.

42 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 21 taj./49.

43 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2158, GT-254/6, č. BAa-29000/52-49.

44 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2158, GT-254/6, č. BAa-29000/52-49.

Malacký kláštor, v ktorom v tom čase sídlil farský úrad (Zdroj: Múzeum Michala Tillnera)

spojená s menšími slávnosťami, na ktorých sa zúčastnilo asi 4 000 veriacich“. V Šaštíne sa púte malo zúčastniť dokonca cca 20 000 osôb. Priebeh v Senici bol „nezávaďný“, na púti v Šaštíne sa taktiež nič závaďného nestalo, okrem spievania pápežskej hymny. A nako- niec 29. júna 1949, teda na sviatok sv. Petra a Pavla, sa konala púť v Šaštíne. Zúčastnilo sa jej približne 800 osôb, prevažne žien a detí. Žiadne nepokoje sa počas nej neudiali.⁴⁵

Apoštolská administratúra v Trnave si uvedomovala stúpajúce napätie medzi veriacimi, a tak 30. júna 1949 rozoslala všetkým farským úradom

list, ktorým chcela upokojiť situáciu. Konštatovala, „že na niektorých miestach veriaci sú akosi neobyčajne rozrušení. Ba niekde prihodily sa aj závažné výtržnosti, čo treba naozaj lutovať. Preto upozorníte svojich veriacich, – ak je to u Vás potrebné – aby zachovali prepotrebný pokoj.“ Veriaci sa mali vyvarovať akýchkoľvek výtržností a venovať sa prácam, „najmä teraz, keď je žatva pred dvermi“.⁴⁶

VZBURA V BORSKOM SVÄTOM MIKULÁŠI

Najzávažnejší incident sa v súvislosti so štátnou Katolíckou akciou na Záhorí

odohral v Borskom Svätom Mikuláši. Samotný incident, klasifikovaný štátnymi úradmi ako vzbura, sa odohral 8. júla 1949, ale predchádzal mu vývoj, ktorý k nepokojom viedol. Dňa 2. júla 1949 bolo obyvateľstvu Borského Sv. Mikuláša oznámené, že nasledujúci deň o 16.00 hod. bude v obci schôdza. Dňa 3. júla 1949 sa teda pred obecným úradom zhromaždilo okolo 200 osôb. Na schôdzi vystúpil František Tavalý, bezpečnostný referent chemických závodov Dynamit-Nobel v Senici.⁴⁷ Predseda miestneho národného výboru (MNV) Ondrej Matula oboznámil prítomných, že Tavalý prišiel do obce

45 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-GT, šk. č. 2158, GT-254/6, č. BAa-29000/52-49.

46 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 22/66, č. 5416/1949.

47 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/1949 1.

Pamätná tabuľa v Borskom Sv. Mikuláši (Zdroj: pam.epocha.sk)

z poverenia Okresného národného výboru (ONV) v Malackách vysvetliť „doterajšie nedorozumenia medzi cirkvou a štátom“. Tavalý mal prečítať zhromaždeným Ohlas slovenských a českých katolíkov k veriacim v republike. Keď rečník začal čítať Ohlas, hneď po pár slovách začali prítomní obyvatelia hromadne kričať: „Cirkev nám chcete brať, my si ju nedáme a nechceme, aby nám v tejto veci bolo tu čítané.“ Tavalý, vidiac nespokojnosť davu, prerušil svoju reč a odišiel do miestnosti obecného domu. Tam za ním prišlo viacero žien, ktoré mu nadávali, ale zároveň žiadali, aby vyšiel von a dokončil svoju reč, s čím on súhlasil. Keď vychádzal z dverí, niektoré ženy ho sotili do davu, kde ho začali prítomní biť. Tavalý sa dal na útek smerom na železničnú stanicu, pričom vo dvore Jána Ružičku ho dav dostihol, „zbil a odzbrojil“.⁴⁸

Medzi agresormi sa mal nachádzať i miestny kostolník Anton Deščík, ktorý Tavalýho udrel po pleci. V správe o rozsudku sa tvrdí, že Deščík udrel

Tavalýho rukou do tváre a nie po pleci.⁴⁹ Deščík popieral svoju vinu a tvrdil, že zakrvaveného Tavalýho videl až na dvore Ružičku, a následne bez akejkoľvek intervencie z miesta odišiel.⁵⁰ Ďalej bol pri incidente prítomný Štefan Pavlík, ktorý mal prenasledovať utekajúceho Tavalýho a taktiež ho udrieť do tváre. V rozsudku sa uvádza, že Pavlík mal Tavalýho prenasledovať a zapríčiniť jeho pád na zem. Pavlík taktiež ako Deščík svoju vinu poprel. Podľa neho sa pri Tavalým ocitol spolu s davom, ktorý ich obkolesil a pod jeho tlakom došlo k pádu Tavalýho.⁵¹

Sám Tavalý na súde vypovedal, že sa po svojom príchode do Borského Sv. Mikuláša zúčastnil na schôdzi, ktorú zahájil predseda Ondrej Matula. Na schôdzi malo byť podľa jeho slov prítomných 300 ľudí, pričom sa ozývali výkriky miestnych, že nechcú počuť čítanie. Tavalý vošiel do obecného domu, odkiaľ mal byť vytlačený na priestranstvo pred obecným domom. Tam ho mali začať biť protestujúci,

a tak sa dal na útek. Keď ho občania dobehli, opäť sa začala bitka. Vo svojej výpovedi uviedol, že zo všetkých spoznáva práve Deščíka, avšak kto ho zhodil na zem, nevedel povedať. Najskôr mu mali podraziť nohy a neskôr udrieť spredu, a keď dopadol na zem, pokračovali prítomní v jeho kopaní.⁵²

Príslušníci SNB v Borskom Sv. Mikuláši v tej dobe neboli prítomní v obci, keďže vyšetrovali vlamanie v Borskom Sv. Petre, a vrátili sa až o 17.00 hod. V tej dobe už obyvateľstvo bolo rozídené.

Keďže obyvatelia nechceli prezradiť „vinníkov“ miestnym príslušníkom SNB, dňa 8. júla 1949 prišlo do obce viacero bezpečnostných pracovníkov a začal sa výsluch obvinených v budove obecného domu. Medzi obyvateľmi sa rozšírila správa, „že členovia SNB prišli sobrať miestneho farára“. Z toho dôvodu sa ľud zhromaždil pred obecným domom, kde vykrikoval rozličné poburujúce poznámky a následne prešiel pred stanicu SNB. Napriek výzvam od predsedu MNV Matulu, vrchného strážmajstra Štefana Škultétyho a majora Globana z KV-NB v Bratislave sa ľudia odmietli rozísť a postávali pred uvedenou budovou.⁵³ Keďže sa bezpečnostné zložky obávali, že sa k tomuto davu pripoja osoby aj z okolitých obcí a dôjde k násiliu, požiadali o posily, ktoré prišli o 17.15 hod. a rozohnali dav.⁵⁴ Škultéty neskôr na súde tvrdil, že protestujúcim oznámil, že neprišli zatknúť farára, ale vyšetriť udalosti z 3. júla. Dav podľa Škultétyho slov nebral na vedomie túto informáciu a aj naďalej sa zdržiaval v bočných uličkách. Nakoniec mali byť členovia SNB prinútení zakročiť proti davu „energiejšie“.⁵⁵

Počas vyšetrovania v obecnom dome boli zatknutí viacerí občania

48 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

49 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

50 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/1949 1.

51 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

52 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

53 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/1949 1.

54 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 503/1949.5., k čj. T 515/1949.

55 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

a odovzdaní do väzby Okresného súdu v Senici ako hlavní vinníci, pričom ostatní ostali zatiaľ na slobode. Pravou príčinou vzbury nebola podľa úradov snaha chrániť miestneho farára pred jeho internovaním, ale pokus o prekáženie vyšetrovania, resp. zatknutia vinníkov pobúrenia z 3. júla 1949. Veliteľ stanice SNB strážmajster Šuták konštatoval, že „väčšia časť tunajšieho obyvateľstva sú neprajníci terajšiemu štátnemu zriadeniu, čomu nasvedčuje aj tá okolnosť, že pri voľbách v roku 1948 z celkového počtu odovzdaných platných hlasov bolo asi 70 % hlasov proti NF – biele lístky“.⁵⁶ Podľa prvej správy malo do Borského Sv. Mikuláša prísť 50 a neskôr ďalších 200 príslušníkov SNB.⁵⁷

Z útoku zo dňa 8. júla bola obvinená Štefánia Pavliková, rod. Müllerová a ďalších 27 ľudí na základe obvinenia z 28. októbra 1949. Obvinení mali byť ozbrojení kolami, kosami a inými zbraňami, pričom fyzicky napadli členov SNB. Štefánia Pavliková zotrvala na inkriminovanom mieste aj napriek výzvam predsedu Matulu a iných funkcionárov na rozchod. Práve Štefánia Pavliková mala vyzývať prítomných na odpor voči SNB pričom zotrvala na mieste až do ukončenia zhromaždenia a jeho rozohňania príslušníkmi SNB.⁵⁸

Anton Deščík, jeden z obžalovaných, mal na radu Štefana Cáka nechať úmyselne otvorené dvere na veži kostola, aby bolo možné vyhlásiť poplach zvonením.⁵⁹ Podľa správy mal taktiež pripraviť za dvere veže šesť palíc k prípadnému útoku na príslušníkov bezpečnosti. Deščík v zápisnici z dňa 11. júla 1949 vypovedal, že dňa 3. júla 1949, keď videl ako popri ňom odchádza neznámy muž vytláčaný z dvora Ružičkových, teda Tavalý, udrel ho po ľavom pleci.

Kostol v Borskom Sv. Mikuláši, 1949 (Zdroj: Archív TASR)

Dňa 8. júla 1949 ho mali požiadať Ján Májek, Ján Polák a Ján Dobiáš, aby nechal otvorenú vežu so zvonmi, „keďby v prípade prišli pre pána dekana, aby sa mohlo zvoniť na poplach“. Okolo 13.00 hod., keď odchádzal z fary, zavrel aj dvere na vežu a zamkol ich, pričom kľúčik vzal so sebou. Ďalšie kľúče však mal Ján Deščík a jeden bol na fare. Popieral, že by pripravil palice k útoku na bezpečnostné zložky, tieto tam mali ostať od procesie zo sviatku Božieho Tela.⁶⁰

Poplach mal nakoniec spustiť Štefan Filípek zvonením na predmetné kostolné zvony. Pri výsluchu na hlavnom pojednávaní Filípek obvinil zo zvonenia štyroch neznámych chlapcov vo veku približne 14 rokov. On sám

do veže prišiel až potom, ako počul biť zvony. Po ceste nahor mal natrafiť na Jozefa Romana, ktorý mal v pláne zatvoriť spodné dvere klinom. Nakoniec mal menovaný Filípek zostať na veži spolu s Antonom Májekom. Obaja tu mali zotrvať preto, že bol z veže dobrý výhľad na dianie na ulici. Túto výpoveď potvrdil aj vypočúvaný Anton Májek.⁶¹ Podľa výpovede sa Filípek dostal na vežu len zo zvedavosti, a nie za účelom zvonenia na poplach.⁶² K uvedenému zvoneniu malo dôjsť na podnet Jána Májeka, z čoho ho obvinil mladistvý Anton Májek.

Ján Májek pri výsluchu dňa 12. júla 1949 musel vysvetľovať svoje cesty motocyklom daného dňa 8. júla. Uviedol,

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

57 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/1949 1.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

59 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

60 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949, čís. zat. 1/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 11. júla 1949 s Antonom Deščikom.

61 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949, čís. zat. 1/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 11. júla 1949 so Štefanom Filípkom.

62 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

že v daný deň o 10.50 hod. išiel na železničnú stanicu pre Alfonza Langeru, „ktorý na požiadanie tunajšieho dekana mal prísť do kostola opraviť organ“. Po prehliadke organu odviezol Langeru späť na železničnú stanicu. Okolo 13.30 hod. zasa na požiadanie úradníka MKS Jozefa Filípka viezol tohto k zubnému lekárovi do Šaštína. Keďže lekár nebol doma, vrátili sa asi za hodinu späť do Borského Sv. Mikuláša. Medzi štvrtou a piatou poobede opätovne išli k zubnému lekárovi, ale po ceste stretli viacero autobusov s príslušníkmi SNB. Obávajú sa, že obec by mohla byť uzavretá, vrátili sa späť. Ján Májek zároveň poprel tvrdenie Antona Májka, že prikázal niekomu zvoniť na poplach a zabezpečil pre nich železný klin na blokovanie dverí. Jeho výpoveď ohľadom organu v kostole potvrdil vo svojej výpovedi aj Alfonz Langer dňa 27. júla 1949 na stanici SNB Holíč, okres Skalica.⁶³

Jeden z obyvateľov obce, Ján Nesnadný, mal sledovať prebiehajúci konflikt a na bicykli podávať informácie neznámej osobe do Šaštína. Ján Nesnadný uviedol, že v inkriminovaný deň sa nachádzal na úrade MNV, kde si bol vybaviť doklady k svadbe. Okolo 11.30 hod. sa vybral na bicykli do Šaštína, kde si chcel pozrieť nejaké šaty na svadbu spolu s priateľom Jozefom Vaculkom. Po ceste ich zastavili príslušníci SNB, ktorí ich legitimizovali a spýtovali sa kam idú. Na to Nesnadný reagoval slovami „do toho Vás nič nie je“. Príslušníci SNB ich zadržali

a previezli autobusom na stanicu SNB v Šaštíne.⁶⁴ Jeho výpoveď do určitej miery potvrdil vo výpovedi aj Jozef Vaculka. Ten síce spomenul, že ho Nesnadný zavolať do Šaštína, kde si chcel vybrať odev na svadbu, ale Vaculka sa nakoniec domnieval, že „Nesnadný mohol mať nejaké styky s podpichateľmi a mohol byť do Šaštína na niečo vyslaný, čo predtým mnou tajil a neopovážal sa tam ísť sám, tak si zavolať aj mňa. Zámenkou ku krajičovi ma vylákal, aby som s ním išiel do Šaštína.“⁶⁵ Zároveň bol Ján Nesnadný obžalovaný aj z toho, že popudzoval prítomných k násiliu voči príslušníkom SNB a ich dopravným prostriedkom. Obžalovaný bol aj Ján Benek. Ten mal počas incidentu dňa 8. júla 1949 pristúpiť k jednému z áut príslušníkov bezpečnosti a kričať: „Dajte benzín, nech ho polejem!“⁶⁶ Benek vo svojej výpovedi tvrdil, že k násiliu ho popudzoval práve Ján Nesnadný, a pod jeho vplyvom vyriekol predmetný výrok. Benek mal okolo obeda odísť domov, kde zotrval do 18.00 hod. Vtedy sa vybral oproti manželke, ktorá sa vracala zo Šaštína. Po ceste ho zastavila hliadka SNB, ktorá ho chcela odvieť do obecného domu, keďže ho videli cez deň pri zhromaždení obyvateľstva. Po ceste stretli jeho manželku a na jej popud začal utekať pred hliadkou SNB, „z obavy, že ma budú na obecnom dome biť“.⁶⁷ Nesnadný pri výsluchu popieral, žeby bol prítomný pri predmetnom aute a odmietal svoju vinu na tomto incidente.⁶⁸

Provokačnými výkrikmi sa mala previniť aj Agneša Vaňková rod. Šedivá, ktorá mala burcovať dav slovami: „Nebojme sa týchto žandárov, odzbrojme ich a vlastnými zbraňami postriekajme...“.⁶⁹ Obvinenie popierala a tvrdila, že len upokojovala zhromaždené ženy.⁷⁰ Samotný predseda MNV Ondrej Matula tvrdil, že Vaňková, „ktorá stála v blízkosti neho, kričala na ľudí, aby boli ticho a vypočuli si jeho preslov“.⁷¹

Medzi obvinenými sa nachádzal aj mladistvý Anton Májek, ktorý 8. júla 1949 asi o 15.00 hod. „išiel na vežu rím.-kat. kostola v Bor. Sv. Mikuláši, kde pozoroval okolie a pohyb členov SNB. Asi o 17.00 hod., keď prichádzala posila členov SNB po štátnej ceste od Šaštína, začal zvoniť na poplach, aby takto dal na vedomie celej obci, čo sa robí.“ Podľa výpovede Antona Deščíka mal Májek prenasledovať 3. júla 1949 aj Františka Tavalého do dvora Jána Ružičku, bol teda podozrivý z jeho bitky.⁷² Anton Májek vo svojej výpovedi uviedol: „Dňa 8. júla 1949 asi o 15.00 hod. odišiel som na vežu rím. kat. kostola v Bor. Sv. Mikuláši. Po mojom príchode na vežu, našiel som u zvonov Štefana Filípka, Jozefa Romana, Štefana a Jozefa Andela, Rajmunda Baďuru, Annu Baďurovú a Samka, všetci z Bor. Sv. Mikuláša. Týchto som sa pýtal, že kto ich na vežu poslal a títo mi povedali, že prikáz, aby na vežu išli a v prípade potreby, aby zvonili na poplach, dostali od kostolníka Antona Deščíka a obchodníka

63 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 209 taj./1949. Zápisnica napísaná na stanici SNB Holíč, okres Skalica, dňa 27. júla 1949 s Alfonsom Langerom.

64 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949. čís. zat. 1/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 11. júla 1949 s Jánom Nesnadným.

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949. čís. zat. 1/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 10. júla 1949 s Jozefom Vaculkom.

66 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. ŠT 478/1949 1.

67 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949. čís. zat. 1/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 11. júla 1949 s Jánom Benekom.

68 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

69 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/1949 1.

70 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

71 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

72 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, f. R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

Jána Májka z Bor. Sv. Mikuláša. Za celý čas až do príchodu členov SNB, t. j. do 17.30 hod. zdržovali sme sa spoločne na veži rím. kat. kostola. Keď autá s členmi SNB prišli do Bor. Sv. Mikuláša, začali sme všetci zvonit' na poplach a tiež ja som zastavil zvony. Keď členovia SNB prišli ku kostolu, ostatní chlapci okrem mňa a Štefana Filípka ušli z veže a ja a Filípek sme sa schovali vo veži až do príchodu členov SNB. Ďalej poznamenávam, že keď som sa na veži zdržoval, chlapci mi povedali, že kyjaky ktoré boli nájdené

pri vchode veže, dal tam kostolník Anton Deščík a železný klin dal obchodník Ján Májek s tým, aby týmto klinom uzamkli dvere, aby sa na vežu cudzia osoba nemohla dostať.⁷³

V súvislosti s prípadom boli vy počutí aj Pavol Včelka a Štefan Pavlík. Včelka pri výsluchu 14. júla 1949 uviedol, že Ignác Šedivý dňa 3. júla vo dvore Jána Ružičku povedal Tavalymu: „Človeče, načo ste prišli, keď je národ taký rozzúrený“. Tavalysa po tých slovách postavil a odišiel na železničnú stanicu. Medzi iným počul Včelka aj ako sa

zhromaždení občania upozorňovali: „Pozor, má pod plášťom revolver, bude strieľať.“⁷⁴ Štefan Pavlík vo svojej výpovedi priznal, že sa zúčastnil prenasledovania a bitky Františka Tavalého. Prenasledoval ho z toho dôvodu, že sa dozvedel, „že tento má so sebou pištoľ“. Pištoľ mal nakoniec vziať Jozef Bizek ml., ktorý sa taktiež zúčastnil na bitke Tavalého.⁷⁵

Na hlavné pojednávanie bol ustanovený Okresný súd v Senici, pričom bolo navrhnuté spoločné pojednávanie dospelých aj mladistvých.⁷⁶

Zoznam obvinených ľudí z 8. júla 1949:⁷⁷

Meno a priezvisko	Dátum narodenia
Štefánia Pavlíková rod. Müllerová	11. apríl 1904
Jozef Macek	14. november 1924
Alojz Macek	13. október 1898
Mária Samková rod. Olejníková	11. jún 1910
Agneša Polaková rod. Šebestová	21. január 1885
Ján Nesnadný	15. september 1909
Štefan Cintula	17. marec 1924
Alžbeta Polaková rod. Čierná	14. november 1884
Ján Dobiaš	1. november 1911
Jozef Šajdík	15. október 1915
Ondrej Sakalaš	28. február 1901
Ján Fila	26. február 1900
Jozef Bizek	15. marec 1885
Ján Buzek	17. január 1914
Rozália Bizková rod. Michalicová	28. august 1885
Štefan Vanek	16. december 1901
Štefan Cák	19. február 1909
Ján Dobiaš	11. november 1909
Pavol Včelka	22. júl 1911
Alžbeta Macková rod. Bizková	25. august 1914
Ján Májek	27. december 1910
Ladislav Cintula	17. september 1905
Viktor Bizek	7. december 1916
Ignác Šedivý	17. júl 1900
Pavol Pavlík	1. máj 1899
Jozef Vaculka	1. október 1924
Anton Májek	9. jún 1932
Agneša Pavlíková	21. január 1932

73 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

74 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

75 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949. Zápisnica napísaná na Okresnom veliteľstve SNB v Senici dňa 11. júla 1949 so Štefanom Pavlíkom.

76 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 503/1949.

77 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 503/1949. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, f. R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

Okresné veliteľstvo národnej bezpečnosti v Senici podalo správu o zatknutí osôb spojených so vzburou v Borskom Sv. Mikulášu už dňa 9. júla 1949 – Deščík Anton a spol. Celkovo išlo o šesť osôb: Anton Deščík, Štefan Pavlík, Štefan Filípek, Ján Nesnadný, Ján Benek a Agneša Vaňková rod. Šedivá. Skutková podstata obvinenia spočívala v tom, že 8. júla 1949 sa asi o 8.00 hod. zhluklo väčšie množstvo obyvateľov Borského Sv. Mikuláša proti „sústredenému oddielu príslušníkov SNB“, ktorí prišli vyšetrovať napadnutie Františka Tavalého. Pri zhromaždení sa malo najviac angažovať práve týchto šesť osôb. Zhromaždenia sa podľa tohto obvinenia zúčastnilo asi 1 000 až 1 200 osôb, pričom niektoré boli aj zo susednej obce Borský Svätý Peter. Priameho násilia sa nikto z obyvateľov nedopustil a ani nikto nebol podľa úradov zranený.⁷⁸

Zo vzbury boli tak obvinení Anton Deščík, Štefan Filípek, Ján Nesnadný, Ján Benek a Agneša Vaňková. Okresný súd v Senici vytýčil pojednávanie na 12. septembra 1949 o 9.00 hod. na Okresnom súde v Senici.⁷⁹ Pojednávanie predsedal sudca Dr. Andrej Sirotiak.⁸⁰ Všetci obžalovaní boli uznaní vinnými „podľa obžaloby /vzbúra § 153, 155 tr.z./ a bol im vymeraný trest nasledovne.“⁸¹

Anton Deščík sa stal vinným zo zhromažďovania sa za účelom bránenia výkonu bezpečnostných zloziek a následnému pokusu o ublíženie,

ako aj z napomáhania zhromaždenia cca 1 200 ľudí, ktorých cieľom bolo útočiť na vybranú skupinu občanov. V uvedených prečinoch nevystupoval ako organizátor, ale ako podnecovateľ. Súd mu vymeral tri roky väzenia ako hlavný trest a pokutu 2 000 Kčs ako vedľajší trest.⁸² Štefan Pavlík bol uznaný vinným „zločinom násilia proti členovi úradu podľa §2 odst. 1. zák. čl. XL/1914“. Na rozdiel od Deščíka bol uznaný vinným aj z ublíženia na zdraví napadnutého Tavalého.⁸³ Dostal dva roky väzenia a pokutu taktiež 2 000 Kčs. Obžalovaný Štefan Filípek, Ján Nesnadný a Ján Benek dostali po dva a pol roka väzenia. Agneša Vaňková bola odsúdená na šesť mesiacov.⁸⁴ Podmienečné prepustenie bolo zamietnuté vo všetkých prípadoch obžaloby.⁸⁵ Proti rozhodnutiu sa však odvolali nielen obžalovaní, ale aj hlavný žalobca. Ten považoval trest za nízky a navrhol ponechať ich vo väzbe až do rozhodnutia na odvolacom súde. Súd tomuto návrhu následne vyhovel.⁸⁶ Ostatní obvinení v tomto prípade nakoniec vyviazli bez trestu.

PRÍPAD HEDVIGY ROZBOROVEJ

Obvinená v rámci „vzbury“ v Borskom Sv. Mikulášu bola aj Hedviga Rozborová, rodená Cintulová.⁸⁷ Obviňovali ju z nabádania a predmetného agresívneho zhromaždenia.⁸⁸ Zakročujúcim príslušníkom SNB mala nadávať do vrahov, somárov, cigánov a narušovala ich činnosť.⁸⁹ Vo svojej výpovedi, pri

vypočúvaní dňa 15. júla 1949, uviedla viacero zaujímavých okolností. Dňa 8. júla 1949 keď prišla k stanici SNB, kde videla zhromaždený dav, pýtala sa príslušníka SNB, „že prečo prišli, veď mi si aj tak knazov nedáme a to aj za cenu svojich životov“. Keď okolo 17.00 hod. prišla domov, videla, ako na ulici príslušníci SNB bili 14-ročného chlapca Bulku z Borského Sv. Petra. Rozborová volala chlapca k sebe domov, aby sa ukryl a na adresu príslušníkov SNB podotkla: „Somári, prečo ho bijete, jeho domov je v Bor. Sv. Petre.“ Príslušníci SNB na tie slová mali odísť, ale o polhodinu sa vrátili a vynucovali si vstup do jej domu „bitím kolbami automatov na dvere“. Rozborová sa obávala otvoriť, preto vylomili dvere a začali ju biť. Ona počas bitky volala: „Vy vrahovia čo bijete bezbrannú ženu, keď ani neviem za čo ma bijete.“ Keď príslušníci SNB odchádzali, tak jeden z nich podotkol: „Nech Vám dá Váš farár požehnanie,“ na čo Rozborová reagovala slovami, že farár sa za nich modlí a žehná im. Vtedy sa príslušníci SNB vrátili a znova ju zbili.⁹⁰ Hedviga Rozborová sa mala previniť aj tým, že keď okolo 17.00 hod. opustila miesto incidentu a vrátila sa do svojho bytu, vlastným telefónom zavolała verejnú hovornú v Šajdíkových Humenciach, ktorú obsluhoval Karol Trup a oboznámila ho o situácii v Borskom Sv. Mikulášu slovami: „Tu je Rozborová-Jožková z Búru. Pán Trup u nás je veľmi zle, chcú nám brať pána dekana. Vyrozmute ľudí, že kto môže,

78 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

79 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 478/49. Oznámenie Okresného veliteľstva národnej bezpečnosti v Senici bolo doručené na Okresnú prokuratúru v Senici dňa 15. júla 1949.

80 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 10.753 1949 – III3, Št. 478/1949.

81 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 10.753 1949 – III3.

82 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

83 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

84 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 10.753 1949 – III3.

85 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. T 493/49.

86 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. j. 10.753 1949 – III3., Št. 478/1949.

87 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 558/1949 1.

88 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Št. 558/1949 1.

89 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

90 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. j. 2075/1949.

Jozef Černáček, na fotografii druhý zľava, počas návštevy britských neurológov na Slovensku, 1963 (Zdroj: Archív TASR)

*nech príde sem.*⁹¹

Termín hlavného pojednávania Hedvigny Rozborovej bol stanovený na 7. októbra 1949. Správa o predmetnej veci, ako aj o podaní obžaloby bola podaná 14. septembra 1949. Na obvinenú bola uvalená predbežná väzba, keď ju 23. septembra 1949 zatkle oddelenie ŠtB v Senici.⁹² Dňa 11. októbra 1949 bola presunutá do väznice v Bratislave, kde klasifikovali jej zdravotný stav ako nespôsobilý.

Hlavné pojednávanie v prípade Rozborovej bolo nakoniec odročené na neurčito. Dôvodom bolo tvrdenie Rozborovej obhajcu Dr. Štefana Rávodzu, že obžalovaná už dlhšiu dobu trpí bližšie nešpecifikovanou duševnou chorobou. Zároveň navrhol, aby

bol duševný stav obžalovanej preskúmaný.⁹³ Dňa 4. novembra 1949 bol vypočutý ako znalec MUDr. Jozef Černáček, univerzitný profesor nervových a psychických chorôb zo Štátnej nemocnice Bratislava. Ten odporučil, aby bola Hedviga Rozborová hospitalizovaná za účelom dlhšieho pozorovania. Z toho dôvodu bola dňa 7. decembra 1949 presunutá do Štátnej nemocnice v Bratislave na liečenie.⁹⁴ Ako znalci boli súdom ustanovení MUDr. Jozef Černáček a MUDr. Ernest Günsberger. K podaniu posudku o duševnom stave menovanej nedošlo, nakoľko Rozborová nakoniec v Štátnej nemocnici Bratislava dňa 3. januára 1950 o 9.15 hod. zomrela. Podľa protokolu o vykonanej lekárskej prehliadke

smrť nastala v dôsledku zápalu stredného ucha. Vzhľadom k tomu, že došlo k úmrtiu menovanej, bolo trestné konanie voči nej zastavené.⁹⁵

V novembri 1968 komisia ministerstva vnútra v Prahe obdržala sťažnosť manžela Jozefa a syna Viktora Rozbora ohľadom rehabilitácie zomrelej Hedvigny Rozborovej. Žiadosť o rehabilitáciu Hedvigny bola napísaná už 23. júla 1968 v Borskom Mikuláši. Okolnosti, ktoré viedli k jej smrti, boli opísané nasledovne: „Dňa 3. júla 1949 poslal OV KSS Senici nad Myjavou do našej obce jedného delegáta cigánskeho pôvodu menom TAVALLY František, ktorý mal prečítať list na tému ‚Pomer medzi cirkvou a štátom‘. Bolo to v nedeľu odpoľudnia, kedy boli u nás aj cirkevné

91 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. j. 2406/1949.

92 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. 9/49.

93 SNA Bratislava, f. PS, šk. č. 558, č. Taj. 3/1949.

94 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968.

95 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968.

slávnosti – primície. Teda aj nevhodná doba a netaktnosť, skorej provokácia. Dnes už aj to sa objasnilo. Ľudia nechceli delegáta vypočuť, často ho prerušovali, niekto ho sotil, potom ho aj rukou udreli a vystupňovalo to menšou bitkou najmä vtedy, keď menovaný ukázal pištoľ. Nebolo však nič vážneho, ani nebol práceneschopný. Ale toto sa vtedy veľmi hodilo vtedajšiemu vedeniu na Okresnom národnom výbore v Senici. Zorganizovali veľké vyšetrovanie, mali dôvod potrestať jednotlivých jedincov. Matka sa tejto udalosti nezúčastnila. Potom nastali pre našich občanov chvíle utrpenia a žiaľu, bitky, vyšetrovania násilností a bezprávia. Dňa 8. júla 1949 vyslali do našej obce trestné oddiely i milície Minist. vnútra. Zhromaždený dav bol dezorientovaný, najmä vtedy keď ktosi rozchýril zvesť, že prišli brať kňaza. Rozčúlený dav sa nechcel rozísť, žiadal záruku a vysvetlenie k odchodu bezpečnosti. Istotne by sa všetko v poriadku ukončilo. Namiesto toho prehovorili obušky, kolby, násilie a plač a slzy. Bili rad radom každého bez rozdielu staroby, pohlavia, deti a dokonca i jedného slepého. Našu matku dobyli u nás na dvore. V tej dobe mala nohu v sadre... Potom dňa 26. sept. /ešte nevyliečenú/ zaistila bezpečnosť na základe ústneho udania jedného konfidenta... Vo väznici v Senici sa začala na nej prejavovať duševná depresia a preto dňa 11. okt. 1949 bola eskortovaná do Krajskej väznice, Bratislava, kde začalo opäť vyšetrovanie a bitky. Neskôr ju predsa dali do Št. nemocnice, Bratislava a určili ako pozorovateľov dvoch Dr. Kvaizbergera⁹⁶ a Dr. Černanského⁹⁷. Jej fyzický a duševný stav sa nezlepšoval. Máme správy i list, kde bola veľmi nedbalo liečená. Vedľašlo o tzv. politického väzňa. Údajne obidvaja doktori boli spolupracovníci štb.

Myslíme, že svedčí o tom existujúci „Úradný záznam“ zo dňa 5. jan. 1950, kde lekár Dr. Černanský na dopyt sudcu z Krajského súdu v Bratislave, nedoporučil našu návštevu s tým, že pacient – väzeň ROZBOROVÁ Hedviga je zdravá a nič jej nechýba... Na druhý deň t. j. dňa 6. januára 1950 Dr. Černanský telefonicky odpovedal sudcovi, že návšteva už nebude naplat, lebo menovaná už zomrela...“⁹⁸

Komisia ministerstva vnútra, oddelenie Bratislava, začalo pomerne široké vyšetrovanie okolností, za ktorých bola Hedviga Rozborová zatknutá a následkom čoho zomrela vo väzbe. Postupne bolo predvolaných viacero svedkov, či už z radov príslušníkov SNB, alebo lekárov zodpovedných za liečenie Hedvigy. Jozef Šuták, veliteľ stanice SNB v Borskom Sv. Mikuláši počas sledovaného incidentu, vypovedal 5. decembra 1968. Na otázku, či bolo pri zákroku použité fyzické násilie, odpovedal, že príslušníci stanice SNB mali zakázané vzdialiť sa z nej, ale v obci boli prítomní členovia ministerstva vnútra v civile. Zakročiť proti zhromaždeným občanom mali aj príslušníci Ľudových milícií (LM), „ktorí prišli na 3 – 4 autobusoch v civilnom oblečení a začali obuškami rozháňať ľudí...“ Potvrdil, že dvaja príslušníci LM mu hovorili o zbití Hedvigy Rozborovej. Rozborová mala prísť k výsluchu s obviazanou nohou a s barlami, pričom počas výsluchu „prehlásila, že ona má z psychiatrie z USA potvrdenie, že nerozmýšľa ako normálny človek a preto sa jej nemôže nič stať“. Odmietal, že by sa na stanici SNB pri výsluchu použilo fyzické násilie voči jej osobe.⁹⁹

Pavol Globan, ktorý velil nasadenej jednotke NB, popieral akékoľvek

použitie násilia a tvrdil, že „orgánovia VB zakročovali vždy v uniforme v žiadnom prípade nie v civilu“. Zároveň sa zmienil, že zákrokov v rámci akcie sa mohli zúčastniť i príslušníci ŠtB z útvaru JANOŠIK, ktorí zákrok mohli prevádzať v civile.¹⁰⁰ František Markovič, ktorý slúžil v júli 1949 na stanici SNB v Borskom Sv. Mikuláši, vypovedal 18. decembra 1968 v Moravskom Jáne nasledovne: „Pamätám sa, že na zákrok z Bratislavy došli všetko mladí príslušníci v uniforme u ktorých bola pochybnosť jak u občanov tak i u mňa, že ide o príslušníkov ZNB nakoľko voči občanom brutálne zakročovali, týchto bili. Hovorilo sa, že v uniforme bezpečnosti bola na zákrok použitá Ľudová milícia... Viem bezpečne, že voči Hedvige Rozborovej bolo počas vzbury prísl. ZNB z Bratislavy použité fyzického násilia, a to v jej byte... Je pravdou, že Rozborová v tom čase /počas výsluchu na stanici ZNB/ nosila nohu v sadre ale v dôsledku čoho mala nohu v sadre to udať neviem.“¹⁰¹ Bernard Babál, bývalý príslušník SNB v Moravskom Sv. Mikuláši, taktiež tvrdil, že v obci sa počas vzbury pohybovali príslušníci v civilnom odeve a počas výsluchu v miestnostiach stanice používali fyzické násilie voči vypočúvaným. „Nám orgánom zaradeným na Stanici ZNB Bor. Mikuláš bolo hneď povedané, aby my domáci sme sa do ničoho nepleťli.“¹⁰²

Dňa 6. januára 1969 sa na prípad Hedvigy Rozborovej pýtali aj MUDr. Jozefa Černáčka. Vypovedal, že na jej prípad si nespomína, „nakoľko cez jeho ruky prechádzajú denne desiatky pacientov“. Odporučil, aby sa zistilo, či je zachovaná pitevná správa. V ten istý deň bol teda oslovený aj Ústav patologickej anatómie. Vyžiadaná správa uvádzala, že príčinou smrti bol

96 Správne má byť Günsberger.

97 Správne má byť Černáčka.

98 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KM-414/68.

99 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-19/02-1968.

100 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968.

101 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968.

102 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, ZNB – Skupina vyšetrovania VB Trenčín, 20. 12. 1968.

„obojsmerný hnissavý zápal stredného ucha“.¹⁰³ Záverečná správa o prešetrení žiadosti o rehabilitáciu Hedvigi Rozborovej bola vypracovaná 9. januára 1969. Správa konštatovala, že „nezistená dvojmužová hliadka“ príslušníkov SNB dobila Hedvigu Rozborovú. Avšak „iného násilia voči menovanej počas vzbury až do doby jej dodania do väzby zistené nebolo“. Správa poukázala aj na to, že Rozborová sa po vzatí do väzby sťažovala na nervovú chorobu, nie fyzické násilie, čo zopakovala aj 7. októbra 1949 pri súdnom pojednávaní. Správa ďalej opisovala postup úradov pri overovaní tvrdení manžela Hedvigi Rozborovej, pričom konštatovala, že „lustráciou MUDr. Jozefa Černáčka a MUDr. Ernesta Günsbergera v evidenciách KS-ZNB Bratislava a MV Praha nebolo zistené, že by boli spolupracovníci ŠtB“. Prípado mal byť podľa náčelníka oddelenia mjr. Ing. Bachára¹⁰⁴ uzavretý odložením.¹⁰⁵ Hedviga Rozborová, jej manžel a deti sa teda v tejto dobe ešte nedočkali rehabilitácie a žiadanej satisfakcie.

Vďaka tomuto vyšetrovaniu za účelom rehabilitácie Hedvigi Rozborovej sa doplnila mozaika vzbury v Borskom Sv. Mikuláši. Objavili sa informácie, ktoré v dokumentoch z roku 1949 nefigurovali. Potvrdilo sa, že pri zásahu boli nasadení aj príslušníci ŠtB v civilnom oblečení a pri zatýkaní sa aktívne používalo fyzické násilie. Zaujímavou informáciou je tvrdenie niektorých členov SNB, že v obci boli nasadené aj Ludové milície.

UPOKOJENIE SITUÁCIE

Bezpečnostné úrady v období po najväčších nepokojoch vypracovali zoznamy kňazov podľa toho, či ich pokladali za poslušných, alebo kladúcich odpor, resp. podľa ich správania v záležitosti pastierskeho listu. Do prvej skupiny, zoznamu spoľahlivých kňazov, bol zo Záhoria zaradený len

Hyancint Haverla, farár – františkán v Malackách (Zdroj: Múzeum Michala Tillnera)

farár z Rohožníka Mikuláš Šikuta. Do druhej skupiny, „kňazi s kladným postojom k režimu, avšak v rozhodnom okamžiku poslušní cirkvi“ patrili nasledujúce osoby: Cyril Marek, kaplán v Šaštíne /saleziánsky ústav/; Vojtech Babulík, riaditeľ saleziánskeho ústavu v Šaštíne; Augustín Meneman, saleziánsky ústav v Šaštíne; Miloš Lehavý, farár v Sobotišti; Tibor Janovič, farár v Dojči; Gejza Zimanyi, farár v Osuskom; Michal Tomašovič, kaplán v Gajaroch a Ladislav Mogyoróssy, farár v Moravskom Svätom Jáne. Medzi nepolitických duchovných zaradili úrady tieto osoby: Miloš Lehavý, kňaz v Sobotišti; Ladislav Strana, kňaz v Šaštíne; Ján Hrazdil, farár v Sobotišti; Ferdinand Škoda, farár v Hradišti; Filip Benačka, farár v Prievaloch; Augustín Karmaš, farár v Borskom Sv. Mikuláši; Vojtech Szintaš, farár v Borskom Sv. Mikuláši; František Malík, farár v Štefanove; Osvald Bednár, farár – františkán v Malackách; Ferdinand Malík, farár v Jakubove; Ernest Sullo, dekan v Gajaroch; Michal Ondriáš,

farár v Kuchyni; Oskar Škrábik, farár v Plaveckom Sv. Mikuláši; Michal Oravec, farár v Lozorne; Rudolf Grman, farár v Borskom Sv. Jure; Izidor Volek, farár v Plaveckom Štvrtku; Alexander Országh, farár v Lábe; Ján Ovšenka, farár v Záhorskej Vsi, František Mak, farár v Lakšárskej Novej Vsi; Henrich Hajdún, farár v Moravskom Sv. Jáne; Augustín Toman, farár v Plaveckom Sv. Petre; Anton Palkovič, farár v Sološnici; Ján Jankola, farár v Jablono- v o m; Rudolf Brunclík, farár v Kuklove. Do tejto skupiny patrili aj všetci rehoľníci františkánskeho kláštora v Malackách. Nakoniec zoznam reakčných kňazov, teda štvrtá skupina, obsahoval tieto mená: Pavel Drgan, administrátor v Šaštíne; František Pušken, farár v Smolinskom; Alojz Danišovič, farár v Senici; Vavrinec Čierny, farár v Čáro- ro ch; Ludovít Cíferský, farár v Šaštíne; Štefan Krajčovič, farár v Šaštíne; Ján Mihálik, farár v Šaštíne; Ján Nemec, farár v Cerovej-Lieskově; Ján Brgúš, farár v Rohove; Jozef Salai, farár v Jablonici; Jozef Patúc, farár v Studienke

103 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968.

104 Ján Bachár, nar. 30. 6. 1922, v ŠtB od 1. 8. 1966 do 30. 9. 1968 Bratislava, II. odbor, 9. oddelenie, starší referent.

105 A ÚPN Bratislava, f. P10/2, inv. j. 6, č. KMK-17/1968. Záverečná správa o prešetrení sťažností Jozefa Rozboru a jeho detí.

Generálny vikár Jozef Minárik, 1950 (Zdroj: Archív TASR)

a Hyacint Haverla, farár – františkán v Malackách.¹⁰⁶

Do polovice júla 1949 bolo v súvislosti s nepokojmi okolo štátnej Katolíckej akcie zaistených 717 osôb. Najviac zaistených bolo v Žilinskom (223), Nitrianskom (144) a Bratislavskom kraji (119), menej v Banskobystrickom (92), Prešovskom (84) a Košickom kraji (55).¹⁰⁷

Krajský NV v Bratislave vydal 22. júla 1949 pokyny, ako sa majú miestne úrady správať k exkomunikovaným kňazom. Vláda dokonca vo svojom prehlásení oznámila, že „*neuznáva exkomunikáciu ani iné cirkevné tresty, ukladané kňazom a veriacim pre činnosť v katolíckej akcii a že tieto opatrenia cirkevnej hierarchie pokladá*

za politické prenasledovanie“. Každý okresný predseda mal zistiť 1) či v okrese nehrozí niektorému kňazovi exkomunikácia, resp. či sa táto už neuskutočňuje; 2) zaistiť, aby takýto prípadný kňaz zostal na svojom mieste, a „*v prípade, že by bol kňaz opatrením cirk. hierarchie vystavený núdzi, nech je mu vhodným spôsobom poskytnutá hmotná – finančná pomoc*“; 3) ihneď zakročiť proti tým, ktorí „*sa stanú poddajnými nástrojmi biskupov ordinárov k prevedeniu exkomunikácie*“. O priebehu tejto akcie mali okresní predsedovia informovať KNV do 30. t. m. a následne každý týždeň.¹⁰⁸

Denná správa od Okresného akčného výboru v Senici z dňa 28. júla 1949 sa dotýkala aj exkomunikačného

dekrétu Svätej stolice. Konštatovala, že exkomunikačný dekrét „*nijako nezapôsobil na veriacich. Žiadnemu kňazovi v okrese nehrozí exkomunikácia. Poplašné správy kolujú len v malom merítku. Veriaci si prajú dohodu*“. Je pravdepodobné, že situácia sa koncom júla 1949 upokojila, čo bolo spojené aj s poľnohospodárskymi prácami na poliach, keď obyvateľstvo pracujúce prevažne v poľnohospodárstve pozornosť sústredilo na tento aspekt svojho života. Situácia ale nebola taká pokojná ako konštatuje správa. Zároveň totiž informuje, že farár v Hradišti Ferdinand Škoda verejne hlása negatívny postoj voči štátnej Katolíckej akcii, „*pohybuje sa v spoločnosti najväčších reakcionárov*“, a dokonca mal nosiť pri sebe zbraň, „*hoci nemá zbrojný list*“.¹⁰⁹

Vzhľadom na zhoršujúcu sa situáciu apoštolský administrátor trnavskej apoštolskej administratúry Ambróz Lazík vydal 21. júla 1949 tajné úpravy pre prípad, že by mu bolo znemožnené vykonávať úrad. Rozhodol sa ustanoviť spolupracovníkov a pomocníkov pre spravovanie diecézy, pretože „*sme násilne hatení pri výkone jednotlivých i všetkých povinností nášho úradu a riadenia našej trnavskej apoštolskej administratúry*“. Všetka právomoc a všetky fakulty vyžadujúce si osobitné poverenie sa udeľujú generálnemu vikárovi Jozefovi Minárikovi. Keby však Lazík a Minárik boli znemožnení, tieto právomoci prechádzajú na V. Mitošinku a K. Jarábka. Okrem nich boli v 11 regiónoch vybraní 2 – 3 kňazi, ktorých by v mimoriadnych prípadoch mohol niekto zo štyroch vyššie uvedených ústne alebo písomne poveriť výkonom zmienenej jurisdikcie a osobitných fakúlt. Medzi takto vybraných kňazov patrili aj Ján Malec a Augustín Karmaš pre obvod Malacky, Moravský Sv. Ján, Senica, Šaštín.¹¹⁰

106 SNA Bratislava, f. Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu (ďalej ÚAV SNF), šk. č. 91.

107 PEŠEK, J. „Katolícka akcia“ na Slovensku v roku 1949, s. 60.

108 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 84/1949.

109 SNA Bratislava, f. ÚAV SNF, šk. č. 92, Denná zpráva zo dňa 28. júla 1949.

110 VNUK, F. *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 – 1951*, s. 63.

Dňa 14. augusta 1949 sa konala v Trnave biskupská konsekrácia Ambróza Lazíka. Pri tej príležitosti sa stretli takmer všetci biskupi Československa a výsledkom ich stretnutia bolo memorandum pre vládu Československej republiky. Podnetom k jeho napísaniu bolo „zneklidnění věřícího lidu, vyvolaného vládními proticírkevními opatřeními a činností rozkolnické t.zv. Katolické akce, jakož i vedení snahou po zajištění základních předpokladů klidného náboženského života věřících“. Biskupi rekapitulovali snahy o modus vivendi s vládou, odmietali obvinenia z neľojálnosti a poukazovali na proticírkevné kroky štátnych úradov. Štátna Katolícka akcia mala podľa tohto dokumentu „podroušskou dohody státu s Církví měla vésti zmatek a rozkol do řad českých a slovenských katolíků a byla tudíž právem prohlášena jak námi, tak i nejvyšší hlavou Církve za hnutí rozkolnické“. Memorandum obsahovalo presné požiadavky voči vládnej moci a žiadalo odvolať proticírkevné zasahovanie do života Cirkvi. Bod č. 4 znel: „Protestujeme proti t.zv. Katolické akci, která protiprávně si присвоила označení Katolické akce, neboť toto označení jest specifické v celé katolické Církvi pro určitý druh laické spolupráce za vedení biskupů, a je proto nepřipustné, aby toto hnutí, namířené proti naší biskupské autoritě, se tímto způsobem označovalo. Žádáme dále, aby tato rozkolnická akce nebyla dále organizována a podporována státními orgány a aby nebyl vynucován souhlas s touto akcí existenčním nátlakem na věřící.“¹¹¹ Ani toto memorandum nebolo vládou vypočítané, ba na oplátku bola do arcibiskupskej rezidencie v Olomouci zavedená 27. augusta „trvalá stráž Sboru národní bezpečnosti“.¹¹²

Okresné veliteľstvo SNB Myjava hlásilo 22. júla 1949 do Bratislavy, „že

v okrese Myjava nevyskytol sa doteraz v súvislosti s „Katolíckou akciou“ nijaký trestný alebo protištátny čin. Taktiež nebol v súvislosti s „Katolíckou akciou“ v okrese žiadny občan zatknutý, predvedený alebo udaný. V celom okrese je len asi 10 % obyvateľov rím. katolíckeho vyznania, aj to sú väčšinou osoby cudzie, úradníci, zamestnanci podnikov a podobne a títo občania v okrese takmer na 95 % Katolícku akciu schválili a podpísali. V okrese sú 3 rím. kat. kňazi, z ktorých jeden sám akciu podpísal, druhý s akciou súhlasil a tretí zostal nerozhodný a nezaujal k nej nijaké stanovisko.“¹¹³ Nakoniec predseda ONV Malacky Ján Gajdorus informoval 30. júla 1949 KNV, že tajomník OAV NF (okresný akčný výbor Národného frontu) Ján Orth, poslanec Ján Kmeť a samotný predseda navštívili v predošlých dňoch nasledovných kňazov, ktorí podpísali Ohlas, alebo dali prehlásenie a súhlas s Ohlasom.¹¹⁴

Ferdinand Malík, správca fary v Jakubove, síce podpísal Ohlas, ale tento písomne odvolal u OAV NF. Malík tvrdil, že odvolať podpis ho nútili pri návšteve Trnavy jeho nadriadení. Sľúbil, že bude verný vtedajšiemu zriadeniu a v prípade potreby bude žiadať o pokyny úradné orgány. Alexander Országh, správca fary v Lábe, podpísal Ohlas a nebol ho ochotný odvolať. Návštevníkov ubezpečoval, že zostane vždy verný štátu a režimu. Mikuláš Šikuta, správca fary v Rohožníku, taktiež podpísal Ohlas. Uistoval predstaviteľov štátu, že ostane verný režimu a štátu, a zároveň sa vyjadril aj k hrozbe exkomunikácie zo strany Svätej Stolice: „... toto už bolo vydané za býv. ČSR roku 1925, kedy sa to tiež prakticky neprevádzalo a pochybuje, že i teraz sa to bude praktizovať“. Oskár Škrábik, správca fary v Plaveckom Sv. Mikuláši,

síce napísal prehlásenie lojálnosti „Republike a zriadeniu“ a ubezpečoval návštevníkov o svojej lojálnosti, ale na otázku podpísania Ohlasu vyhlásil, že „on by podpísal hocikedy Ohlas, keď by sa nebál exkomunikácie a suspendácie“. Augustín Toman, správca fary v Plaveckom Sv. Petre, dal prehlásenie lojálnosti Republice a zriadeniu, ale dňa 16. júla 1949 vyhlásil v kostole, že nebude komunistom dávať sviatosti oltárne. Návštevníci sa snažili jeho rozhodnutie zmeniť, čo im on aj sľúbil, ale konštatovali, že pôsobí melancholicky a neochotne. Nakoniec 30. júla 1949 oznámil predseda ONV KNV v Bratislave, že Augustín Toman odvolal svoje pôvodné prehlásenie. Zároveň oznamoval, že žiadne iné zmeny nenastali a „zaznamenávame úplný klud v súvislosti s katolíckou akciou“.¹¹⁵ Ján Čársky, správca fary v Perneku, taktiež vydal prehlásenie lojálnosti Republice a zriadeniu. Dňa 21. júla 1949 zaslal prípis, že on nedal súhlas Ohlasu, a preto si nepraje, aby bolo v tejto súvislosti publikované. Čársky pri návšteve vyhlásil, že „on trvá na prehlásení, ale čo sa týka Ohlasu, do toho sa miešať nebude a nechce, lebo sa bojí následkov“. Ján Ovšenka, správca fary v Záhorskej Vsi, taktiež podpísal Ohlas. V deň návštevy nebol doma, bol odcestovaný v Bratislave.¹¹⁶

Niektorí kňazi, ktorí podpísali Ohlas, komunikovali aj s biskupským úradom v Trnave. Ján Čársky z Perneku informoval apoštolskú administratúru v Trnave 2. augusta 1949 o skutočnosti, že napísal „neodvisle od Ohlasu ... prehlásenie lojality k štátu a želanie dohody na základe cirkevného zákonníka“. S Ohlasom a teda s KA nevyslovil súhlas, o čom viackrát informoval aj biskupský úrad v Trnave. Obnovenie kanonickej prísahy z toho

111 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 20/13.

112 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 20/13, č. 572/49.

113 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, R 012/S I, šk. č. 27, a. č. 252, č. 50 taj./49.

114 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 371-30/7-1949-prez.

115 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 14/1949, č. 381-30/7-1949-prez.

116 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 371-30/7-1949-prez.

dôvodu považoval za nepotrebné, avšak „na žiadosť cirk. vrchnosti som ochotný prisahu obnoviť“.¹¹⁷ Taktiež kňaz Ferdinand Malík, z farnosti Jakubov, informoval 13. júla 1949 cirkevnú vrchnosť v Trnave, že „nevedomky ... v dobe ohlasovej akcie“ podpísal predmetný dokument. Svoj podpis neskôr odvolal, pričom prehlasoval, „že zostávam vždy verným kňazom Kristovým a zachovávam poslušnosť voči svojmu Ordinárovi a Sv. Otcovi“. Odvolanie zaslal aj OAV NF v Malackách.¹¹⁸ Dňa 18. júla 1949 zaslal list do Trnavy aj Ján Ovšenka, kňaz v Záhorskej Vsi. Tvrdil, že súhlas s Ohlasom prejavil predtým, než bol vydaný pastiersky list, takže následne vydal prehlásenie, „že nesúhlasím s ‚Ohlasom‘ a s kat. akciou“.¹¹⁹ Obsiahlejšiu správu zanechal Ladislav Mogyoróssy, farár v Moravskom Sv. Jáne. Ten informoval administratúru v Trnave 18. júla 1949, že Ohlas nepodpísal napriek nátlaku úradov. Dokonca nátlak na neho mal vyvíjať veliteľ miestnej „hraničnej posádky v sprievode dvoch miestnych činiteľov“. Vo svojom liste poukazoval aj na obsah svojich kázni, v ktorých zdôrazňoval jednotu Sv. Otca, biskupov, kňazov a veriacich.¹²⁰ Pritom v hláseniach štátnych úradov bol tento kňaz hodnotený ako lojálny voči ľudovodemokratickému režimu.

Mikuláš Šikuta z Rohožníka písal na administratúru 24. júna 1949. V liste vysvetľoval svoju situáciu ohľadom Ohlasu. Uvádzal, že Ohlas podpísal v nevedomosti, pričom ho pomýlili „podpisy popredných cirk. činiteľov a to, že Ohlas uverejnili a odporúčali aj Kat. Nov. (Katolícke noviny, pozn. autora), o ktorých som nevedel, že už nie sú novínami katolíckymi“. Svoj podpis teda

Osvald Bednár, farár – františkán v Malackách (Zdroj: Múzeum Michala Tillnera)

odvolal a žiadal o odpustenie, „ak som sa týmto previnil proti can. (kanonickej, pozn. autora) poslušnosti“.¹²¹ Už pred týmto listom písal 20. júna 1949 na biskupský úrad v Trnave, kde sa ospravedlňoval za podpis Ohlasu, pričom tvrdil, že „Obežník, ktorý mal byť v kostole čítaný dňa 19. VI. mi NB zhabala, s tou poznámkou, že vraj p. arcibiskup obežník odvolal“.¹²² Podpis pod Ohlasom odvolal dňa 18. júna 1949 aj Alexander Országh, kňaz v Lábe. Ohlas podpísal z nevedomosti, „keďže som tam videl mená univerzitných profesorov Dr. Mikuláša Višňovského a Dr. Juraja Šimalčíka“. Toto odvolanie ovplyvnil aj pastiersky list, „ktorý som dnes dostal ma oboznámil s tým, že kto to zostavil a čo s tým miení dosiahnuť“.¹²³ Možno teda konštatovať, že väčšina kňazov na Záhorí, ktorí podpísali Ohlas, po informovaní od

biskupského úradu, resp. po dodaní pastierskeho listu biskupov odvolali svoj súhlas so štátnou KA.

Dňa 30. augusta 1949 správa za uplynulé obdobie hovorila, že situácia je pokojná a v nedeľu 28. augusta „usporiadal JSSR a KSS ‚Dožinkové slávnosti‘“, na ktorých bola kvardiánom Osvaldom Bednárom v Malackách celebriovaná poľná omša. Jeho kázeň bola čisto náboženského obsahu a zameraná na poďakovanie za bohatú úrodu.¹²⁴ Taktiež dňa 21. septembra 1949 predseda ONV hlásil, že za uplynulý týždeň vo všeobecnosti neboli zistené žiadne nepokoje alebo výtržnosti vyplývajúce z Katolíckej akcie. Za provokatívnu označil kázeň „farára Vizvaryho z Bratislavy u príležitosti posviacky hasičského skladišta a dopravného auta v nedeľu dňa 18. septembra v Lábe“. Národná bezpečnosť mala

117 Arcibiskupský archív Trnava, f. Katolícka akcia (ďalej KA). List Jána Čárskeho v Perneku dňa 2. augusta 1949.

118 Arcibiskupský archív Trnava, f. KA, č. j. 96/1949. List Ferdinanda Málika v Jakubove dňa 13. júla 1949.

119 Arcibiskupský archív Trnava, f. KA, č. 339/1949. List Jána Ovšenku v Záhorskej Vsi dňa 18. júla 1949.

120 Arcibiskupský archív Trnava, f. KA, č. 161/1949.

121 Arcibiskupský archív Trnava, f. KA, č. 180/1949.

122 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 10/606.

123 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 10/451, č. j. 131/1949.

124 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 371-29/8-1949-prez.

celú túto udalosť vyšetriť a predložiť materiál „s návrhom na prísne potrestanie tohto obyčajného náboženského štváča“. Tamojší kňaz Országh mal údajne zakázané slúžiť omšu z dôvodu, „že podpísal katolícku akciu a bude treba potrestať aj tých iniciátorov, ktorí tohto štváča na túto akciu najali“.¹²⁵

Nepokojom v súvislosti s KA sa štátne úrady snažili zabrániť aj prekladaním kňazov na iné pôsobiská. Dňa 28. septembra 1949 bola podaná správa KNV Bratislava za okres Malacky, že „v minulý týždeň boli do Malaciek preložené nasledovní farári: Muška Štefan – František¹²⁶ prišiel zo Žiliny, Drobný Pavol – Mansvet¹²⁷ z Karlovej Vsi-Bratislava, Matkušák¹²⁸ Augustín Agap z Trnavy a Záhradník František¹²⁹ do Studienky“.¹³⁰ Napriek týmto snahám pretrvával u značnej časti duchovných odpor voči štátnym zásahom do cirkevného života veriacich.

Dňa 11. októbra 1949 informoval ONV Malacky KNV v Bratislave o prípise duchovných Malackého dištriktu, ktorý zaslali vláde. V tejto dobe bolo rozmiestnenie duchovných nasledovné: predstavený dištriktu Ernest Sullo, dekan Gajary; Ferdinand Malík, farár v Jakubove /podpísal Ohlas/; Ján Jankola, farár Jablonové; Ján Čárský, farár Pernek /dal prehlásenie lojálnosti k ČSR/; Michal Ondriáš, farár Kuchyňa; Anton Palkovič, farár Sološnica; Mikuláš Šikuta, farár Rohožník /podpísal Ohlas/; František Záhradník, farár Studienka; Viktor Osvald Bednár, kvardián františkánskeho kláštora Malacky; Ján Malec, farár Veľké Leváre; Vladimír Malík, farár

Malé Leváre; Izidor Volek, farár Plavecký Štvrtok. ONV bol prekvapený, že prípis podpísali aj kňazi, ktorí podpísali predtým Ohlas, resp. prehlásenie lojálnosti. ONV podozrieval cirkevné úrady, že „mali tajnú rekolekciu, na ktorej bol pravdepodobne prítomný nejaký vyšší zástupca, ktorý ich na to naviedol“. Samotný prípis obsahoval viacero bodov. V prvom bode duchovní ďakovali vláde, že si uvedomuje ťažké sociálne postavenie kňazov a snaží sa ho zlepšiť skrz kongruový zákon. Kritizovali ale skutočnosť, že zákon „má zlepšiť postavenie kňazstva za cenu stavovskej slobody, slobodného cirkevného poriadku a má uviesť duchovné poslanie cirkvi do úplnej závislosti na politických činiteľoch a záujmoch“. Z toho dôvodu zákon odmietali a vyhlasovali, že „cirkevný poriadok príjmu len z rúk slobodne rozhodujúcej cirkevnej vrchnosti“. Navrhované zlepšenie plátov vnímali kňazi ako určitú náhradu „za statky a majetok, ktorý proti svojej vôle stratila“, čo sa stalo jednostranným zásahom štátu bez dohody so Svätou stolicou. Dokonca odmietali zvýšenie plátov z dôvodu, že robotníctvo a penzisti zažívajú ťažké časy a žiadali zlepšenie ich situácie. V poslednom, siedmom bode žiadali, „aby bola úplne rešpektovaná a zachovaná náboženská sloboda ľudu, ako i sloboda kňazskej práce a duchovného poslania kňazstva“.¹³¹

Niektorí kňazi zo sledovaného územia skončili v pracovných táboroch. Jozef Patúc, farár v Studienke, „bol odsúdený na dva roky nútenej práce v Ilave“. Na fare v Studienke ostala jeho matka, ktorá prosila

apoštolskú administratúru v Trnave, aby sa pokúsila intervenovať za jeho prepustenie, a zároveň ho preložili na inú farnosť v diecéze, kam by sa mohla utiahnuť, kým nebude prepustený. Biskupský úrad ju informoval, že Jozef Patúc môže dostať novú faru až po prepustení z Ilavy, ale kým nepríde nový správca farnosti, môže bývať na fare v Studienke.¹³² Do tábora nútených prác v Novákoch bol zaradený v novembri 1949 aj kňaz z Brodského Ladislav Poláček. Zotrval tam len 14 dní a následne, „po vyšetrení vecí“ bol prepustený na slobodu.¹³³ Ladislav Poláček bol obviňovaný štátnou mocou zo „zneužívania úradu duchovného“, pričom 15. augusta 1949 žiadali biskupský úrad v Trnave, aby uvažovali „o jeho prepustení zo služieb tamojšej Apoštolskej administratúry, keďže ide o kňaza – rehoľníka, ktorý nie je dosiaľ inkardinovaný“. Poláček bol obviňovaný, že „v dňoch 13.-19. marca 1949 konal mimoriadne a vo farnosti Brodské dosiaľ neobvyklé večerné pobožnosti a kázne k sv. Jozefovi s úmyslom oživiť spomienky na býv. prezidenta Dr. Tisu a jeho fašistický režim. S úmyslom pošťvať svojich farníkov proti členom miestnej roľníckej komisie v Brodskom vyhlásil ich menoslov z kazateľnice s poznámkou, že chcú sobrať cirkevný majetok. Taktiež v jednej svojej kázni sa rozhovoril o údajnom uväznení 26 kňazoch na Slovensku, čím sa jeho farníci pohoršili a poukazovali na to, že týmto odpudzuje občanov od nášho ľudovodemokratického zriadenia“.¹³⁴ Ako sa neskôr preukázalo, obvinenia sa nezakladali na pravde.

125 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 371-21/9-1949-prez.

126 Bližšie k jeho osobe SWAN, Alfréd: *Zomrel páter Štefan* [online]. [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: <https://malackepohľady.sk/?p=6288>

127 Bližšie k jeho osobe [online]. [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: <https://www.frantiskani.sk/nekr/03/drobný.htm>

128 Správne má byť Malkušák, prípadne Malkuššák.

129 Bližšie k jeho osobe [online]. [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=zahradnik-frantisek

130 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 371-28/9-1949-prez.

131 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 23/49.

132 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 10/475.

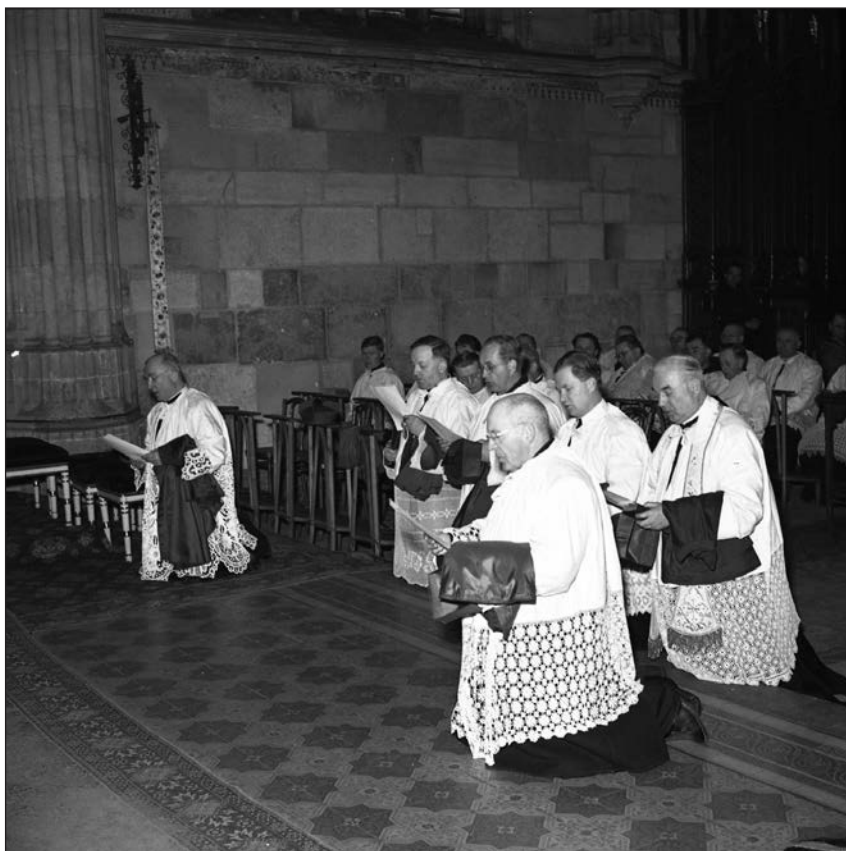
133 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 10/494.

134 Arcibiskupský archív Trnava, f. Int 11/16.

Situácia sa teda naďalej vyvíjala a štátne úrady stále nezískali kontrolu nad všetkými duchovnými. Pozorne sledovali jednotlivých kňazov a využívali všetky možnosti na prekonanie odporu voči režimu. Tak napr. dňa 15. novembra 1949 ONV v Malackách podal správu o oslavách „Dní československo-sovietskeho priateľstva“ a o zapojení jednotlivých duchovných do tohto podujatia. Za členov Sväzu priateľov SSSR (SP SSSR) sa prihlásili Ladislav Mogyoróssy, farár Moravský Sv. Ján, Mikuláš Šikuta, farár Rohožník, Ján Ovšenka, farár Záhorská Ves, Alexander Országh, farár Láb a Ferdinand Malík, farár Jakubov. Zdravicu k 70. narodeninám Stalina pritom podpísali Ján Čárský, Alexander Országh, Oskar Škrábik, Augustín Toman, František Mak, Anton Palkovič, Ján Ovšenka, Ladislav Mogyoróssy, Ferdinand Malík a Rudolf Grman. Dokonca Ladislav Mogyoróssy rozprával 3. novembra 1949 o československo-sovietskom priateľstve aj do rádia.¹³⁵

V tejto dobe už pôsobil aj cirkevný referent pri ONV v Malackách. Jedna z jeho správ z dňa 23. novembra 1949 mimo iného spomínala, že bol na návšteve u farára Rudolfa Brunclíka v Kuklove, kde od neho žiadal aby podpísal zdravicu Stalinovi. Kňaz kategoricky odmietol s tým, „že on to urobiť nemôže, nakoľko je to vec politická a ďalej, že dostal striktný príkaz z jeho nadriadenej inštalácie, že aby sa do politiky vôbec nemiešal“. Mal sa vyjadriť aj na otázku platu, že s tým je spokojný, ale „s tým ostatným sa nemôže stotožniť“ a Katolícke noviny charakterizoval ako pekné noviny, „čo ale po tom, keď ich nevydáva biskupský sbor“. Referent ho teda hodnotil ako nepriateľa súčasného zriadenia.¹³⁶

Koncom roka 1949 došlo aj k návrhu preloženia kňaza Eliáša Pichňu z obce Závod na iné pôsobisko, mimo

Inštalácia kanonikov družnej kapituly bratislavskej, v pozadí vľavo Ladislav Mogyoróssy, 1951 (Zdroj: Archív TASR)

okres Malacky. Cirkevný referent a predsedníctvo OVKS sa zhodli, že obec Závod je jednou „z najreakčnejších“ obcí okresu. Túto skutočnosť dávali za vinu práve miestnemu farárovi Pichňovi, „ktorý má pod jeho vplyvom určitú reakčnú skupinu ľudí, ktorých taktický ovplyvňuje a pravdepodobne ich nabáda k neposlušnosti a táto skupina roznáša nenávisť proti nášmu zriadeniu“. Úrady obviňovali Pichňu, že si neplní svoje povinnosti voči režimu, čo sa malo najvypuklejšie prejavovať skutočnosťou, že keď k nemu prišiel neznámy človek a žiadal nocľah, tak mu ho neposkytol a oznámil ho úradom. Úrady mu ale vyčítali, že mal túto osobu ubytovať a potom oznámiť stanici SNB, aby ho stihli zatknúť.

Malo ísť o osobu zo zahraničia, po ktorej už bezpečnostné úrady pátrali tri dni.¹³⁷

ZÁVER

Situácia na Záhori sa v cirkevnej otázke v roku 1949 prejavovala podobne ako v mnohých iných častiach Slovenska. Napriek tomu, že Bratislava, a teda vedenie KSS boli v relatívnej blízkosti, duchovní prevažne zaujímali odpor voči štátnej Katolíckej akcii. Bolo to podmienené aj aktívnym odporom apoštolského administrátora Ambróza Lazíka, ktorý bol práve koncom júla 1949 vysvätený za biskupa. Lazík si uvedomoval kroky štátnej moci voči cirkevným predstaviteľom, povzbudzoval kňazov, aby zotrvali pri

135 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 46/49.

136 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 56/49.

137 ŠA Bratislava, prac. Modra, f. ONV Malacky, šk. č. 266, inv. č. 20/1949, č. 139/49.

svojich predstavených a Svätej stolici. Pripravoval sa aj na eventualitu, žeby bola jemu činnosť znemožnená. Samozrejme časť duchovných uprednostnila spoluprácu s režimom, resp. určité modus vivendi, predovšetkým v začiatkoch akcie, kým neprišli pokyny od biskupského úradu, resp. Svätej stolice. Svoj aktívny odpor prejavili aj veriaci. Prejavovalo sa to tak ako na mnohých miestach Slovenska aktívnym strážením fár, šírením pro-režimových letákov, ale aj fyzickým

násilím. Najvážnejším incidentom na Záhorí sa stala „vzbura“ v Borskom Sv. Mikuláši. Ako sme poukázali v texte, vzburu vlastne vyprovokoval aktivizmus ONV, keď poslal do obce Františka Tavalého, aby informoval obyvateľov s postupom v cirkevnej sfére. Zhromaždenie 8. júla 1949, následné zatýkanie a vytvorenie skupiny, ktorú odsúdili, boli podľa niektorých aj členov SNB neprimeraným zásahom. Najtragickejšie nakoniec dopadla Hedviga Rozborová, ktorá

začiatkom roku 1950 zomrela vo väzbe. Snaha o jej rehabilitáciu priniesla niektoré ďalšie poznatky k vykresleniu tohto incidentu. Napriek snahe štátnych úradov, časť duchovenstva naďalej neochvejne zotrvala za svojimi predstaviteľmi a odmietali štátne pokusy o ovládnutie cirkvi. Postupne sa situácia aj na Záhorí upokojovala, aj vzhľadom na to, že režim upustil od štátnej Katolíckej akcie a začal podnikať a pripravovať iné formy perzekúcií a postihov voči cirkvám.

Martin Garek • Revolt in Borský Svätý Mikuláš in the context of the state Catholic action in the Záhorie region.

The churches represented the main internal ideological enemy of the communist regime. The most complicated relations were between the Catholic Church and the state power, and in Slovakia this was even more evident than in Czech lands. Initially, the interest was to avoid a confrontation from both sides, but over time the state power escalated its interventions against the Catholic Church, which eventually resulted in Catholic Action. The reaction was a series of commotions, some classified as revolts. Resistance was most pronounced in the northern regions of Slovakia, traditionally under the strongest influence of the Catholic Church, but other areas of Slovakia were not far behind. In the Záhorie region, the most serious incident took place on 8 July 1949 in Borský Svätý Mikuláš. The believers, fearing the arrest of the priest, gathered in front of the municipal office and the National Security Corps station and violence broke out. As a result, 28 believers from the parish were indicted. The case of the defendant Hedviga Rozborová ended tragically as she died in custody. Revolts also took place in other parishes in the Záhorie region.

Mgr. Martin Garek, PhD. (1980)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. V rokoch 2009 – 2016 pôsobil ako odborný asistent na katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje ako vedecký pracovník Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojej publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1938 – 1948, slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1945, problematiku výstavby Oravskej priehrady, presídľovania i problematiku pracovných táborov v rokoch 1941 – 1949, otázky židovskej menšiny na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 a protikomunistickému odboju v 50. rokoch 20. storočia na Slovensku. Je autorom monografií *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947* (2007) a *Storočnica hasičov v Liesku 1916 – 2016* (2017). Doma i v zahraničí publikoval viacero štúdií a odborných článkov na vyššie uvedené témy.

Kontakt: garek@upn.gov.sk

PERZEKÚCIE ROĽNÍCKEHO STAVU V PRVÝCH ROKOCH KOLEKTIVIZÁCIE (NA PRÍKLADE TRESTNÉHO STÍHANIA ROĽNÍKA VENDELÍNA BRANIŠU)

SILVIA KOPČÁNI

Agrárna politika komunistickej moci v pofebruárovom Československu proklamovala perspektívy nových foriem kolektívneho hospodárenia, avšak za avizovaným rozkvetom socialistického poľnohospodárstva stál zámer konečnej likvidácie súkromného vlastníctva pôdy a individuálneho gazdovania. Proces budovania kolektívnej poľnohospodárskej veľkovýroby sa dial pod výlučnou taktovkou štátu, s využitím viacerých legislatívnych, politických a mocenských nástrojov totalitného režimu. Za prekážku úspešného zrýchlenia tempa kolektivizácie boli označené najmä majetnejšie vrstvy dediny, voči ktorým boli prvotné opatrenia vyhodnotené ako nedostatočné a uplatnenie tvrdších foriem postihov stranícka politika prezentovala ako nevyhnutné. Perzekúcie roľníckeho stavu, ktoré komunistický režim vložil do rúk nielen súdnej, ale i správnej moci, nadobudli v 50. rokoch minulého storočia masový charakter a vyznačovali sa mimoriadnou agresivitou.

Po druhej svetovej vojne bolo obnovené Československo začlenené do mocenskej sféry Sovietskeho zväzu, čo malo zásadný vplyv na všetky ďalšie vnútropolitické východiská. Potom, ako februárovým prevratom v roku 1948 získali komunisti v Československu absolútnu moc, udávala stranícka politika smerovanie akémukoľvek diania v štáte. Autoritatívne manipulovanie vládnej moci s bezmála všetkými sociálnymi skupinami navodilo neúnosnú spoločenskú klímu, poznačenú politickými zastrašovaním a rôznymi podobami represíí. Budovanie nového štátu podľa sovietskeho vzoru spelo k zdecimovaniu občianskej spoločnosti, ktorá bola kategorizovaná podľa ideologických kritérií. Dômyselnou propagandou budovaný obraz „triedneho nepriateľa“ útočil na každého, kto akýmkoľvek

spôsobom novému režimu nevyhovoval. Najmä 50. roky minulého storočia patrili k najnáročnejším obdobiam komunistickej vlády v Československu.

Pod sovietskym vplyvom sa v tomto období rozvíjali aj hospodárske pomery, ktoré boli v základnom rámci definované znárodnením priemyslu, masovou industrializáciou, rozmachom zbrojárskeho priemyslu, centráln-administratívnym plánovaním a kolektivizáciou poľnohospodárstva, ktorá predstavovala ústrednú platformu agrárnej politiky komunistického režimu.¹ Opierala sa o predstavu rýchlej prestavby poľnohospodárstva na základe výrobného družstevníctva a zkladania jednotných roľníckych družstiev (JRD). Napriek vládnemu propagovaniu výlučne hospodárskych argumentov zavádzaných procesov, bol

záujem štátu na ich realizovaní v prvom rade politický, keďže sledoval udržanie trvalej moci a výlučného dohľadu nad vidieckym prostredím a pomermi. Aj ostatné komunistické vlády združené v sovietskej mocenskej sfére rovnako prezentovali základné teoretické bázy rekonštrukcie poľnohospodárstva, spočívajúce v zrušení súkromného vlastníctva pôdy, pokladaného za kapitalistický prežitok a vytvorení spoločného vlastníctva cestou zkladania kolektívnych roľníckych družstiev. Tým sa mali vytvoriť predpoklady pre rozvoj poľnohospodárskej výroby, kráčajúcej k nárastu hospodárskej produkcie a zvýšeniu životnej úrovne obyvateľstva. Pod rúškom týchto sľubov sa však ukrýval zámer monopolu politickej moci podieľať sa na výhradnom riadení sektoru poľnohospodárstva štátom.²

1 Bližšie napr. KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 177 – 358.

2 BUREŠOVÁ, Jana. Politický a inštitucionálny rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska. In: BLAŽEK, Petr, JECH, Karel, KUBÁLEK Michal a kol. *Akce K. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech Studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, 2022, s. 20.

Socioekonomická premena vidieka, ktorá bezprostredne zasiahla slovenskú dedinu, mala zložitý a dramatický priebeh, s pomerne tragickými dôsledkami. Tradičné dedinské prostredie bolo vystavené neadekvátnym zásahom a čelilo nátlakovým a násilným opatreniam, ktoré zásadne narušili nielen obvyklé formy hospodárenia roľníka a jeho vžitú hodnotu, ale spôsobili rozvrat v základnej schéme majetkových a spoločenských vzťahov na vidieku. Najzávažnejšie bola týmto procesom dotknutá horná vrstva zámožných roľníkov, označených za tzv. dedinských boháčov či kulakov. Ich súkromné hospodárstva reprezentovali malovýrobu, ktorá podľa nových kolektívizačných zásad predstavovala škodlivé zvyšky kapitalistických výrobných foriem na dedine, a preto bol cieľ likvidovania „vykorisťovateľskej triedy“ veľkých roľníkov vytýčený ako naliehavý. Sovietsky diktát, ktorému sa československá komunistická moc v plnej miere podriadila³, nastolil trend veľmi prísneho, ostrého a nekompromisného postoja k tzv. dedinským boháčom ako predstaviteľom kapitalistických výrobných vzťahov, propagandou prezentovaných v roli hrozivých nepriateľov socializácie dediny.⁴ Zámery triednej diferenciácie vidieka, odstránenia individuálneho hospodárenia a zavedenia socialistickej veľkovýroby preto našli opodstatnenosť v uplatnení stupňujúcich sa foriem represíí voči nespokojným roľníkom a poskytli nemalý priestor pre ich kriminalizáciu.⁵

Celkový rozvrat pomerov v poľnohospodárstve vrátane neefektívneho zázemia a nerentabilnosti JRD

Súdny proces s tzv. dedinským boháčom Júliusom Szabom z obce Matka Božia v okrese Senec pred senátom okresného súdu v Bratislave, 15. august 1952 (Zdroj: Archív TASR)

priniesli stagnáciu v sľubovanom rozvoji nových foriem hospodárenia. Keďže kolektívizačný proces nedosahoval požadované tempo, socializáciu dediny sa rozhodli stranické štruktúry urýchliť uplatnením tvrdších perzekučných opatrení voči roľníkom, ktorí boli na základe neuspokojivého plnenia dodávkových a výrobných povinností označení za vinníkov úpadku poľnohospodárstva a nedostatočného zásobovania obyvateľstva potravinami. Neplnenie systematicky rastúcich výrobných predpisov, ktoré prevyšovali reálne možnosti väčšiny

hospodárstiev, využil komunistický režim ako nástroj stíhania roľníckeho stavu, najčastejšie za trestné činy hospodárskej povahy. Účelové prenasledovanie veľkých roľníkov sa stalo operatívnym nástrojom štátnej moci v zastrašovaní a vyvíjaní tlaku na ich vstup do JRD.⁶

Aplikovanie triednych princípov umožnilo totalitnému režimu uskutočniť svoju predstavu o novej tvári vidieka. Na základe triednej diferenciácie dediny bola príslušnosť roľníka k majetnejším vrstvám predpokladom trestnej činnosti

3 PERNES, Jiří. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960. In: Forum historiae, (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie. Bratislava: Historický ústav SAV, Vol. 10, č. 1 (2016), s. 7 – 10 [online]. [cit. 2024-01-11]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1709287/pernes.pdf>

4 Napr. BACÍLEK, Karol. JRD – správna cesta našich roľníkov. *Pravda*, 1949, roč. 30, č. 286, s. 1.

5 HLAVOVÁ, Viera. Február 1948 a roľnícky stav. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 569.

6 HLAVOVÁ, Viera. Roľníci v osídľach súdnej moci. Verejné procesy s roľníkmi počas kolektivizácie 1949 – 1960 na Slovensku. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, 1. vyd., s. 282.

Hospodárska usadlosť tzv. dedinského boháča Jozefa Gašparíka z Dolnej Stredy, na ktorú bol uvalený nútený nájom za zanedbané hospodárstvo (Zdroj: Archív TASR)

a sociálny status ho vopred ustanovil k zaradeniu do kategórie „triedneho nepriateľa“. Režim v tomto duchu systematicky formoval verejnú mienku a otvorene volal po „*odstránení poslednej a najpočetnejšej kapitalistickej triedy z našej spoločnosti*“⁷. Tzv. dedinskí boháči boli v reči kolektivizačnej propagandy zo svojej triednej podstaty priamo predurčení k sabotáži a neplnenie dodávkových úloh bolo prezentované ako zámerné,

čo nahrávalo náhľadom o ich opodstatnenom a spravodlivom trestaní.⁸ Režimová politika hmotného i sociálneho znevýhodňovania, potláčania, prenasledovania a následne aj trestného stíhania nepohodlných gazdov viedla k spoločenskému, hospodárskemu a existenčnému rozkladu celej sociálnej skupiny samostatne hospodáriacich roľníkov.

Radikalizovanie agrárnej politiky s predsavzatím napredovania kolek-

tivizácie sa prejavilo nárastom počtu trestných konaní s tzv. dedinskými boháčmi, strednými i malými roľníkmi, ktorého vzostupný trend možno zaznamenať od roku 1951.⁹ Tieto tendencie súviseli so zámerom využívania ráznejších foriem postihov voči odporujúcim roľníkom, ktoré patrili k záverom februárového zasadania ÚV KSČ v roku 1951.¹⁰ Gradovanie straníckej línie zostreného „triedneho boja“ a hľadanie vnútorného nepriateľa vyústili do

7 Zvýšiť ostrážitosť v boji proti dedinským boháčom. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 245, s. 1 – 2.

8 Napr. Robotníci a roľníci odhaľujú sabotérov zásobovania. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 34, s. 5.

9 K počtom potrestaných roľníkov bližšie HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV, 2010, s. 50.

10 O pravej tvári dedinských boháčov a špekulantov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 88, s. 13

mnohých podob politických zločinov zakladateľského obdobia komunistického režimu v Československu, ktorých najvyššou a najtvrdšou formou boli zinscenované súdne procesy.¹¹ V záujme realizácie kolektivizačných záujmov vládny aparát postupne prijal viacero zákonných noriem a nariadení, ktoré sa stali účinným nástrojom perzekúcií roľníkov. Medzi základné a v súdnej praxi najčastejšie uplatňované patrili nasledovné zákonné normy:

Rok prijatia	Zákon/nariadenie	Špecifikácia
1947	zákon č. 55/1947 o pomoci roľníkom pri usku-točňovaní poľnohospodárskeho výrobného plánu	• odovzdanie pôdy do národnej správy, núteného nájmu, bezodplatného užívania JRD alebo štátnym majetkom v prí-pade neplnenia dodávkových zmlúv
1948	zákon č. 47/1948 o niektorých hospodár-sko-technických úpravách pôdy	• tzv. sceľovací zákon • udeľovanie pôdy horšej bonity na okrajoch obcí tzv. de-dinským boháčom v záujme scelenia pôdy pre zakladajúce JRD
1948	zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovode-mokratickej republiky	• § 36 a 37 (sabotáž) • § 38 (ohrozovanie jednotného hospodárskeho plánu z ne-dbanlivosti)
1949	zákon č. 27/1949 Zb. o mechanizácii pôdohos-podárstva a vyhláška č. 605/1949	• výkup poľnohospodárskych strojov a mechanizácie • zákaz zamestnávať námezdné pracovné sily
1949	zákon č. 247/1949 Zb. o táboroch nútenej práce (TNP)	• zaradenie občana do TNP štátnou mocou
1950	trestný zákon č. 86/1950 Zb.	• § 85 (sabotáž) • § 134 (ohrozenie zásobovania) • §136 (ohrozenie jednotného hospodárskeho plánu)
1950	trestný zákon správny č. 88/1950 Zb.	• stíhanie za priestupky, ktoré neboli trestné podľa trestné-ho zákona súdneho • udelenie trestnoprávnej právomoci národným výborom (NV), zriadené trestné komisie miestnych, okresných a kraj-ských NV
1950	trestný poriadok správny č. 89/1950 Zb.	• úprava trestného konania správneho, na základe trestné-ho zákona správneho (č. 88/1950 Zb.) • stíhanie za priestupky príslušnými národnými výbormi
1952	zákon č. 56/1952 Zb. o dodávkových povin-nostiach a výkupe poľnohospodárskych vý-robkov	• stanovenie výšky odvodov pre jednotlivé kategórie hos-podárstiev • znevýhodnenie tzv. dedinských boháčov navýšením do-dávkových noriem o 10 %

Komplexný legislatívny rámec zabezpečil vykonávanie efektívneho trestného stíhania roľníkov, ktoré sa praktizovalo v dvoch východiskových rovinách, a to na základe trestného zákona súdneho (zákon č. 86/1950 Zb.) a trestného zákona správneho (zákon č. 88/1950 Zb.). Závažnými deliktmi, ktoré boli posudzované ako prejavy nepriateľstva voči štátnemu zriadeniu, sa zaoberali na základe trestného súdneho zákona štátne súdy v spolu-práci s tzv. krajskými bezpečnostnými päťkami. Podľa trestného zákona správneho hodnotili závažné trestné činy miestne, okresné a krajské ná-rodne výbory prostredníctvom troj-členných trestných komisií. Kompe-tencie a trestnoprávna právomoc tzv. okresných bezpečnostných trojok boli pomerne široké. Rozhodovali v trest-ných konaniach proti „triednemu nepriateľovi“, ktorý svojím konaním akýmkoľvek spôsobom narušil „vý-stavbu socializmu“, tiež v prípadoch, kde bolo ako vedľajší trest uložené pre-padnutie majetku alebo zákaz pobytu v mieste dovtedajšieho bydliska.¹² Rozšírené trestnoprávne kompe-tencie, sústredené nielen v rukách

11 PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: SAV, 1998, 383 s.

12 Okresné bezpečnostné trojky hodnotili povahu prečinov roľníkov, ktoré mali byť na základe posúdenia trestané buď cestou správnou, alebo súdnou. Rozhodovanie o stíhaní vážnejších deliktov pred štátnym súdom prináležalo krajským bezpečnostným päťkam. Členmi týchto komisií boli v príslušnom počte vedúci okresní alebo krajskí tajomníci, predsedovia ONV a KNV, poľnohospodárski tajomníci KSČ, poľnohospodárski referenti a príslušní velitelia ŠtB. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 66 – 68.

Verejné súdne pojednávanie pred okresným senátom v Podunajských Biskupiciach, tzv. dedinský boháč Jozef Kučera obžalovaný zo sabotáže, 30. jún 1952 (Zdroj: Archív TASR)

1./ <u>S t a c h o Jozef</u> , nar. 23.10.1889, Dechtice		Bruntál, dům č.1 byť č. 1 okr. Bruntál
rod.príslušníci:		
Stachová Angela, nar. 21.12.1892	Stacho Jozef, nar. 5. 3.1944	
Stacho Jozef, nar. 27.10.1921	Stachová Rozália, nar. 15.2.1948	
Stacho Libor, nar. 25.12.1913	Stacho Emil, nar. 4. 2.1932	
Stachová Anastávia, nar. 24.8.1917		
2./ <u>Braniša Vendelín</u> , nar. 12.10.1900, Bohdanovce		Kutná Hora prevádzovňa Blato, obec Stanovice dům č.1, byť č.1 okr. Kutná Hora.
rod.príslušníci:		
Branišová Barbora, nar. 22.12.1904		
Branišová Mária, nar. 13.4.1928		
Braniša Ján, nar. 10.8.1933		
3./ <u>Š t e f u n k o Oliver</u> , Ružindol		Rýmařov prevádzovňa Dolní Moravice okr. Rýmařov.
rod.príslušníci:		
Štefunková Ľudmila, nar. 14.3.1903		
Štefunková Ľudmila, nar. 22.8.1928		
Štefunko Alojz, nar. 26.8.1926		
Štefunko Rastislav, nar. 10.4.1935		
4./ <u>Z r u b s n Michal</u> , nar. 8.8.1895, Borová		Bruntál, prevádzovňa Slezská Herta, dům č. 39 okr. Bruntál

Vendelín Braniša v zozname odsúdených tzv. dedinských boháčov vysťahovaných z okresu Trnava (Zdroj: ŠA Trnava)

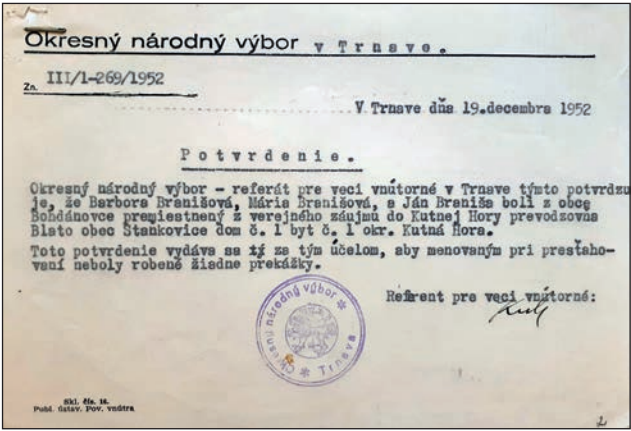
súdnej, ale aj správnej moci, umožnili represívnemu režimu naplno rozvinúť a vystupňovať politiku zatlačovania a obmedzovania vzdorujúcich roľníkov. Pod náporom perzekučných opatrení prišlo k všeobecnému úpadku

poľnohospodárstva a zlyhávaniu zásobovania obyvateľstva potravinami, z čoho boli vinení najmä tzv. dedinskí boháči, ktorí nedokázali plniť neprimerane predpísané kontingenty. Legislatívne nástroje umožnili štátnej moci realizovať ich trestné stíhanie v nebyvalej intenzite.

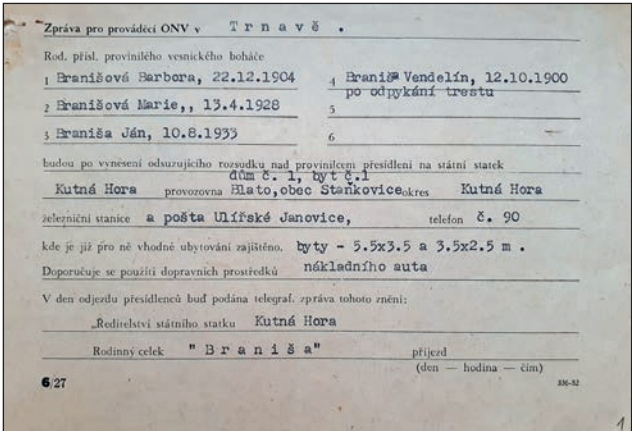
Jedným z mnohých prípadov prenasledovania majetnejších roľníkov, ktorí svojím hospodárskym a spoločenským zaradením prekážali komunistickému režimu v zámeroch socializácie vidieka, bol Vendelín Braniša z obce Bohdanovce pri Trnave. Roľník Braniša spolu s príbuznými rozširoval a zveľaďoval rodinné pozemkové vlastníctvo, budoval hospodársku usadlosť, upevňoval svoj sociálny status aj ekonomické pozície. Jeho majetkové pomery a zdar hospodárenia stáli v ceste kolektívizačným zámerom, preto ako mnoho podobných prípadov, aj on sa stal prekážkou „budovania socialistickej dediny“ a bol zaradený do kategórie „triedneho nepriateľa“. Mocenskými štruktúrami postupne kreovaný profil tzv. dedinského boháča pozostával z niekoľkých kritérií. V základnom rámci to bolo vlastníctvo vyššej výmery pôdy a vykorisťovateľský charakter týchto „kapitalistických živlov“, ktorý pramenil zo zamestnávania stálych a námezdných pracovných síl. Tzv. kulakom bol aj ten, kto disponoval živou ťažnou silou a poľnohospodárskou mechanizáciou, vlastnil nehnuteľnosti, či prevádzkal živnosť. K ideologickým aspektom patrila niekdajšia alebo aktuálna politická príslušnosť, zohľadňovalo sa sociálne postavenie roľníka na dedine či akékoľvek aspekty z jeho minulosti, ktoré poskytli väčší priestor uplatneniu represívnych opatrení. Štandardne pokrivený morálny profil sa zväčša odvolával na odsúdeniahodný „vykorisťovateľský charakter dedinského boháča“.¹³

Vendelín Braniša „splňal“ všetky spomínané kritériá, a preto bol

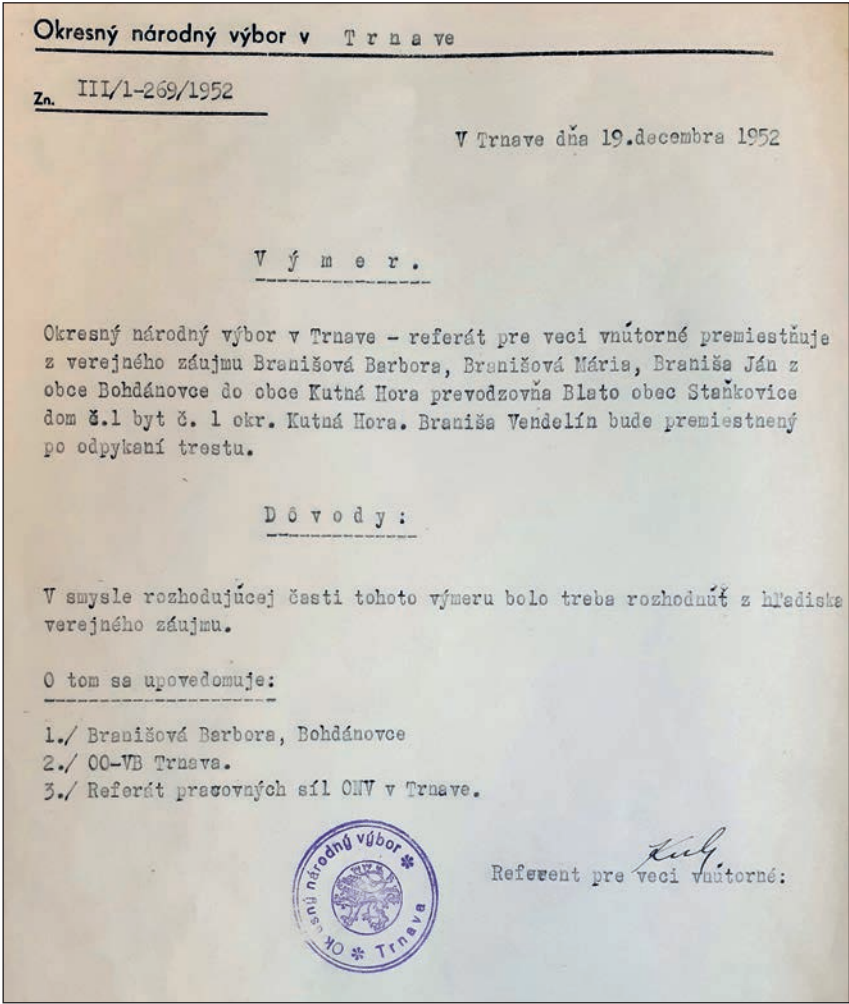
13 HLAVOVÁ, V. Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektívizácie na Slovensku (1949 – 1960), s. 16 – 19.

Potvrdenie ONV v Trnave o premiestnení rodiny Branišovej (Zdroj: ŠA Trnava)

Správa o premiestnení rodiny Branišovej (Zdroj: ŠA Trnava)

Výmer ONV v Trnave o premiestnení rodiny Branišovej (Zdroj: ŠA Trnava)

typickým príkladom „nepriateľa pracujúceho ľudu“. Trestné stíhanie bolo voči nemu vedené na základe marenia stanovených kontingentov za rok 1951, ktoré v predpísanom množstve neodovzdal v rastlinnej aj živočíšnej výrobe. Bol príkladom väčšiny veľkých roľníkov, ktorých neprimerane vysoké odvodové povinnosti, prevyšujúce ich hospodárske možnosti, priviedli na lavicu obžalovaných. Vo verejnom procese, ktorý sa nevyhol širokej regionálnej publicite¹⁴, bol Braniša uznaný vinným zo spáchania trestného činu sabotáže podľa trestného zákona č. 86/1950 Zb. § 85 a bol odsúdený na trest odňatia slobody vo výške 6 rokov. Ako vedľajší trest mu bola udelená peňažná pokuta 80 000 korún, pri jej nevyhľaditeľnosti bol uložený ďalší trest odňatia slobody na 10 mesiacov. Na 5 rokov stratil občianske práva, v prospech štátu bol konfiskovaný kompletný majetok obvineného a súd nariadil vysťahovanie celej rodiny z Bratislavského kraja „navždy“¹⁵. Rodinní príslušníci vtedy 52-ročného Vendelína Branišu, 48-ročná manželka Barbora a dve deti, dcéra Marie a syn Ján vo veku 24 a 19 rokov, boli z obce Bohdánovce vyvezení „vo verejnom záujme“ dňa 19. decembra 1952 do obce

14 Dedinský boháč – náš nepriateľ. *Trnavské roviny*, roč. 2, 14. 6. 1952, č. 7.
15 Štátny archív Trnava, (ďalej ŠA Trnava), fond (ďalej f). ONV TA I. – tajné spisy. Spisy premiestnených kulakov, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 307, signatúra (ďalej sign.) 4/952 taj., s. 46.

Blato-Staňkovice v okrese Kutná Hora v stredných Čechách.¹⁶ Po odpykaní trestu sa k nim mal pripojiť aj odsúdený. Príbuzní odsúdencov sa považovali všemožne snažili o ich skorší návrat k rodine, podávaním žiadostí o udelenie milosti či skrátenie trestu, ktoré boli prevažne zamietnuté. V kontexte s eskaláciou „triedneho boja“ a v zhode s triednymi princípmi

sa k protištátnym a z triedneho hľadiska „nespolahlivým“ osobám pristupovalo prísnejšie než ku kriminálnym zločincim. Títo boli považovaní za nebezpečných iba pre jednotlivcov alebo skupinu, naopak politickí väzni pre celú spoločnosť.¹⁷

V 50. rokoch postihla násilná kolektivizácia najrozsiahlejšiu skupinu obyvateľstva na Slovensku, ktorej

prenasledovanie často pokračovalo aj v ďalších generáciách. Až na základe rehabilitačného zákona, ktorý nadobudol účinnosť 1. júla 1990, sa mnohé perzekvované rodiny dočkali istého zadostučinenia. Trestné stíhanie Vendelína Branišu bolo zastavené na základe súdnej rehabilitácie, o ktorej rozhodol dňa 8. novembra 1990 Okresný súd v Trnave.¹⁸

DOKUMENT Č. 1

1952, 13. marec, Trnava. Záznam o výpovedi obžalovaného roľníka Vendelína Branišu, originál.

A ÚPN, Okresný súd Trnava, spis č. 8 Rt 884/90, šk. č. 86.

Okresné veliteľstvo NB II. odd. Trnava.

V Trnave, dňa 13. marca 1952.

Zápis o výpovedi.

Bol predvolaný na tunajšie veliteľstvo NB II. odd. Vendel Braniša, narodený 12. 10. 1900 v Bohdanovciach, matričný úrad Bohdanovce, ženatý, národnosti slovenskej, čl. štátnej príslušnosti, má 6. tr. ľudovej školy a dvojročnú hospodársku, vojakom nebol, roľník, súkromne hospodári, vlastní 26.14 ha ornej pôdy, 16.23 ha ornej pôdy je mojej matky, avšak ju obrába, stará sa o 3 člennú rodinu, má 2 deti, 18 ročné a 24 ročné, bytom v Bohdanovciach č. d. 30 okres Trnava, manželka Barbora rod. Krchňáková, domáca, vlastní polovičku imania, otec neb. Jozef, roľník, matka Alžbeta rod. Moklošovičová, vlastní 1.4 ha ornej pôdy, býva v Bohdanovciach č. d. 88, súcne doposiaľ netrestaný, totožnosť zistená podľa OP vydaného OV – NB v Trnave pod číslom 25.177/51, ev. čís. 10, 451777, a vypovedal toto:

Na hospodársky rok 1952 mal som naplánované zasieť 8.96 ha pšenice, 2.75 ha raži a 11 ha jačmeňa. Zasial som iba plánovanú plochu raži. Pšenicu som nezasial preto, že som nemal osivo, nakoľko pri mlatbe mi bolo všetko zbrané. Domáhal som semená v RSD, kde mi však dodané nebolo. Preto zostala táto pôda neobrobená a na jar som zasial na túto plochu proso a MNV zasial hrach.¹⁹ Poznamenávam, že tento osevný plán som nemal na rok 1952, ale na rok 1951.

Osevný plán na rok 1952 dostal som až 11. 3. 1952. Po nazretí do tohto som zistil, že mám v ňom vedené 42.37 ha ornej pôdy, vlastnej, čo neni pravda, lebo vlastním iba 26.14 ha a ostatná je vlastníctvom a to: mojej matky 2 a 1/2 ha, potomkov vd. Riškovej 6 ha a môjho svorka a svokruši 7.73 ha ornej pôdy. Nakoľko táto výmera pôdy nesúhlasila, som ovesný plán hneď vrátil MNV v Bohdanovciach a neviem, aký osev tam bol rozplánovaný. V jeseni v roku 1951 nezasial som úplne nič preto, že pôdu už vtedy som ponúkol MNV v Bohdanovciach, o čom som vyrozumel aj ONV v Trnave. Nič som nezasial preto, že som nemal žiadneho semena, lebo pri mlátení mi bolo všetko zbrané.

16 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy. Spisy premiestnených kulakov šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spis rodiny Branišovej, s. 1.

17 BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 129.

18 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), Okresný súd Trnava, spis č. 8 Rt 884/90, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 86, 8. 11. 1990.

19 Zákon č. 55/1947 Zb. o pomoci roľníkom pri uskutočňovaní poľnohospodárskeho výrobného plánu stanovil povinnosť vlastníkom pozemkov riadne obrábať pôdu, za čo zodpovedali MNV. V prípade neschopnosti vlastníka toto zabezpečiť, boli MNV oprávnené zaviesť nútený prenájom zanedbaných hospodárstiev, uvaliť národnú správu, alebo ich dať bezodplatne do užívania JRD a štátnym majetkom.

Pokiaľ ide o živočíšnu výrobu, mám plánované 4 kone, ktoré aj chovám. Ďalej mám plánované chovať 7 dojníc, v skutočnosti však chovám iba 4. Hovädzieho dobytku mám plánované chovať 15 kusov, v skutočnosti však chovám 7 kusov hovädzieho dobytku. Ďalej mám plánované chovať 2 prasnice, v skutočnosti nemám žiadnej. Spolu mám chovať 17 kusov ošípaných, v skutočnosti mám dva kusy.²⁰ Tento stav bol plánovaný na rok 1951. Plán na rok 1952 dostal som, ako som už uviedol dňa 11. 3. 1952 a keďže som ho vrátil, ani neviem, koľko dobytku som mal plánovaného. Plánovaný stav dobytku a ošípaných nechovám preto, že jednak som nemal dost' krmí²¹ a tiež MNV v Bohdanovciach mi zakázal držať pracovné sily a ja sám nie som schopný chovať väčšie množstvo dobytku.

V roku 1951 od 26. júna do 28. septembra bol som zaistený na väznici Okresného národného výboru v Trnave a v dôsledku tohto neprevádzal som žatvu a táto bola prevádzaná pod dozorom MNV v Bohdanovciach. Mlatba bola tiež prevádzaná pod dozorom MNV Bohdanovce a obilie priamo od mláťačky bolo odvážané do RSD, skladište Šelpice a Trnava. Plánovaná plocha na rok 1951 bola obsiata podľa plánu až na pšenicu, ktorej oševný plán nebol dodržaný, nakoľko nemal som dostatok osiva a táto plocha ostala neobsiata, až po mojom zaistení dňa 26. júna 1951 bol na túto plochu pod dozorom MNV Bohdanovce zasiaty hrach na plochu 5 ha. Neobsiatej plochy pre nedostatok osiva ostalo 9 ha, z ktorých na 4 ha pred mojim zaistením som ja zasial proso. Pšenica v roku 1951 nebola splnená preto, že som nemohol dodržať oševný plán pre nedostatok osiva. Uďávam, že som si podal žiadosť na ONV v Trnave a to na jeseň 1950 a na jar 1951 o pridelenie pšenice na osivo, ktorá mi bola zamietnutá, v dôsledku čoho ostalo plánovaných 9 ha pšenice neobsiatych. Raž a jačmeň som osial podľa plánovaného stavu oševnej plochy, ktorú som mal predpísanú. Predpísané dodávky z raží a jačmeňa nemohli byť splnené pre slabšiu úrodu, poškodenie ľadovcom a tiež aj preto, že tieto produkty neboli načas z poľa zvezené a vymláténé. Oševnú plochu na rok 1951 ovsu som nedodržiaval, ktorý som vôbec nezasial pre nepridelenie jeho osiva Okresným národným výborom v Trnave. Strukoviny som obsial podľa oševného plánu, ale ich úroda nemohla byť zvezená pre moje zaistenie u ONV v Trnave. U olejnin som dodržal oševnú plochu, ale úroda bola celkom zničená ľadovcom. Plánovanú oševnú plochu kukurice som dodržal, na ktorej však pre moje zaistenie nebola prevedená okopávka, v dôsledku čoho bola slabšia úroda. Plánovanú plochu zemiakov som nezasadil pre nedostatok zemiakov na sadenie, ktorých prídel na sadenie som na ONV v Trnave ani nežiadal, nakoľko keď mi boli zamietnuté predošlé žiadosti na osivo, predpokladal som, že ani tieto mi nebudú pridele- né na sadenie.

Splnenie predpísaných dodávok v živočíšnej výrobe na rok 1951 som nemohol dodržať preto, že nemal som možnosť chovať plánovaný počet tohto dobytku pre nedostatok pracovných síl, ako aj malé množstvo krmovín a tiež ja sám pre opatrovanie tak veľkého počtu dobytku som nestačil, a tiež aj preto, že som bol v roku 1951 dlhší čas v zaistení a tento dobytok nemal kto opatrovať. Vajička som nemohol splniť pre vyhynutie sliepok v roku 1950, ktoré som dal aj zverolekárom ošetriť, aj cez to mi potom vyhnuli a preto som dodávku vajícok na rok 1951 nemohol splniť.²²

Oševný plán repy na rok 1951 mal som predpísaný vo výmere 6.10 ha pôdy. Osial som 5 ha. Príslušné práce som previedol načas, až na poslednú okopávku, ktorú som nemohol previesť pre moje zaistenie, čo malo potom vplyv na úrodu a odovzdal som iba 416.5 q²³ celkom repy. Čiastku repy v množstve 150 q som previedol sám a zvyšok vykopávky repy previedla ľudová správa pomocou brigád, lebo som nebol schopný tieto práce dokončiť pre nedostatok peňazí, ktoré mi neboli za repu vyplácané a nemohol som si najat' pracovné sily.

20 Dodávko-výrobné zmluvy nezohľadňovali individuálne možnosti roľníkov a vo väčšine prípadov bolo ich nastavenie predimenzované a pre roľníka neúnosné.

21 Pretože boli veľkí roľníci neúmerne zaťaženi odvodmi, chýbali im krmoviny nielen na chov hospodárskych zvierat, ale aj na sejbú. Vzniknutá situácia spolu so znížením samozásobiteľských dávok privedli všeobecný úpadok poľnohospodárskej produktivity.

22 Súbor diskriminačných opatrení znemožnil roľníkom dosahovať plánované výnosy a vplýval na reálne problémy s plnením dodávkových zmlúv, čo následne poslúžilo ako zámienka pre uplatnenie širokej škály represívnych opatrení.

23 1 metrický cent = 1 q = 100 kg

Je pravdou, že v čase vykopávky repy chodil som na furmanky, kde som dovážal vodu ku stavbe stožiarov po dobu 9 dní. Na túto furmanku som išiel preto, že som potreboval peniaze jednak na svoje živobytie a ošatenie rodiny.

Na prevedenie vykopávky repy v jesenných mesiacoch 1951 som žiadal peniaze z trnavského cukrováru a tiež aj zo Štátnej banky, avšak peniaze som nedostal a z tohto dôvodu ľudia mi nechceli pomáhať pri vykopávke repy, lebo sa obávali, že nebudú mať za túto prácu od nikoho vyplatené.

Pokiaľ som mal možnosť zamestnávať pracovné sily a pokiaľ bolo dostatok umelého hnojiva, prevádzal som hnojenie svojich pozemkov a to jednak doma dorobeným maštalným hnojom a nákupným umelého hnojiva, ktoré som kupoval v množstve asi 130 q ročne. Od roku 1949, keď odišli odo mňa pracovné sily, nemohol som sám už prevádzať dostatočné hnojenie umelými hnojivami, ktoré som nakúpil v tom roku v množstve asi 30 q. V roku 1950 som zakúpil umelých hnojív v množstve asi 5 q. V roku 1951 som nekupoval žiadne umelé hnojivá, lebo som v domácnosti nemal peniaze a na úver som umelé hnojivo nemohol dostať. Do konca roku 1950 maštalný hnoj som riadne vyvážal na svoje pozemky. V roku 1951 som už nestačil hnoj vyviezť na pozemky, ktorý ostal ležať vo dvore, kde je až doposiaľ. Už po dobu 10 rokov vždy v jarných mesiacoch odpredávam záhradníkovi pri Šelpiciach maštalný konský slamnatý hnoj na založenie parenísk. V roku 1951 som tomuto záhradníkovi, ktorého meno udať neviem, odpredal 2 fúry za 700 Kčs. V mesiaci februári 1952 som mu odpredal 7 fúr za 2 100 Kčs.

Pokiaľ som mal možnosť obhospodarovať svoje pozemky najatými pracovnými silami, zamestnával som pri obhospodarovaní napred troch stálych zamestnancov a potom dvoch. Pri nárazových prácach som zamestnával pracovné sily podľa potreby a to v množstve od 5 do 20 ľudí. Do roku 1949 prevádzal som orbu a iné poľnohospodárske práce svojim traktorom, ktorý som v mesiaci októbri odpredal Čsl. štátnym majetkom.²⁴ Tento traktor som odpredal preto, že som mal dlžobu a počítal som s tým, že s konskými poľahmi budem stačiť svoje pozemky obrobiť. Od roku 1949 obrábam pôdu koňmo, pričom používam pomocné mechanizačné prostriedky ako sejačku, kosačku, valce, sečkovicu a pod.

Zamestnané pracovné sily som vyplácal podľa vyhlášky úradných novín. Stálych zamestnancov som vyplácal s deputátom a prechodných len peniazmi. Od 1. 9. 1950 som nezamestnával žiadnu cudziu pracovnú silu a od tejto doby pracujem na hospodárstve sám so svojou rodinou.²⁵

Od roku 1947 som nemocný a od toho času som sa liečil v rôznych liečebných ústavoch na hlavu, reumu, zápal pľúc a zápal ľadvín, v dôsledku čoho som tiež zamestnával cudzie pracovné sily, nakoľko ja pre nemoc nebol som schopný dostatočne vykonávať práce pri mojom hospodárstve.

V roku 1924 som sa oženil a ženbou som získal 5 ha pôdy, na ktorej som začal hospodáriť spoločne s manželkou pre seba. K tomuto som si prenajal od príbuzných 2 ha, ktoré pozemky som obhospodaroval pomocou rodičovských hospodárskych zariadení až do roku 1930. V roku 1930 kúpil som spoločne s otcom hospodárske staviská s 18 kj²⁶ pôdy od istého Hlinčíka, ktorý bol v tom čase v Amerike. Na mňa bolo pozemnoknižne prevedené ¾ hospodárskych stavieb a ½ pozemkov. Takto som získal spolu s manželkou 4 ha ornej pôdy a spolu som už mal 9 ha. V roku 1935 kúpil som si sám od bratov Kandlovcov 10 ha pôdy, kedy som mal 19 ha ornej pôdy. V roku 1935 som ďalej kúpil 1 ha pôdy od Guniša. Poznámam, že od Hlinčíka bolo prevedené na manželku 2 ha a získali sme vlastne spolu s manželkou 6 ha nie 4 ha, ako som už uviedol. V roku 1939 otec mi daroval ako dedičstvo 2 a pol ha pôdy. Potom ďalej dva kj. 1 a pol ha som kúpil od Ferdinanda Stanu a Vicena Ďurinu, takže v roku 1935 mal som spoločne s manželkou 26.14 ha ornej pôdy, ktorú vlastním až doposiaľ. 16.23 ha ornej pôdy, ktorú som obrábal, je vlastníctvom vd. Kataríny Riškovej a to 6 ha, ktorá t. č. patrí jej potomkom, 2 a pol ha je môjho nebohého otca, na ktorú má vdovské právo matka a 7.73 ha je vlastníctvom môjho svokra Jána Krchnáka a manželky Magdalény z Bohdanoviec. Túto pôdu som obrábal od roku 1938 až doposiaľ. Pozemky po vdove Riškovej vo výmere 6 ha v roku 1949 boli vykúpené štátom, avšak neboli prevzaté, a preto som ich bol nútený obrábať až doposiaľ. Peniaze na zakupovanie pozemkov som získaval pôžičkou u Roľníckej vzájomnej pokladnice v Trnave a dodnes mám na pozemky 200 000 Kčs dlžoby. Tieto dlžoby som urobil od roku 1929 až doposiaľ postupne.

24 Právo zabaviť poľnohospodárske stroje vyplývalo zo zákona č. 27/1949 Zb. o mechanizácii poľnohospodárstva. Je otáznne, či prišlo ku skutočnému výkupu traktoru, keďže podľa bežnej praxe sa mechanizácia nevykupovala, ale len vyvlastňovala.

25 Zákaz používať námezdné pracovné sily upravoval zákon č. 27/1949 Zb. o mechanizácii pôdohospodárstva a vyhlášky č. 605/1949.

26 1 kilojoule (1 kJ) = 10³ J (joule) = jednotka práce a energie

Hospodárske budovy, ktoré užívam, sú mojim vlastníctvom. Budovy utrpeli prechodom frontu na hodnotu výbuchmi, ktoré bolo treba po vojne opraviť, čo bolo i prevedené. Na poškodenie týchto budov dostal som 3 000 Kčs vojnových škôd. Okrem toho dostal 32 000 Kčs vojnových škôd a to za odobrané obilie, krmoviny a víno armádou. Tieto peniaze som použil na opravu domu. Vykúpenú pôdu čsl. štátnymi majetkami som obrábal až doposiaľ preto, že túto pôdu nechcel nikto prevziať.

Medzi pozemkami mám aj ¼ honu vinohradu v chotári Šelpice. Tento vinohrad som síce obrábal, avšak tento je vlastníctvom môjho svokra Krchňáka a jeho manželky.

Za býv. ČSR bol som organizovaný v agrárnej strane. V posledných rokoch bol som aj predsedom miestnej organizácie v Bohdanovciach. V strane som zotrval až do roku 1938, kedy sa prvá republika rozpadla. Za býv. Slovenského štátu nebol som organizovaný v žiadnej politickej strane. Po oslobodení v roku 1945 vstúpil som do DS. V roku 1947 až do februára 1948 bol som predsedom MNV v Bohdanovciach. V strane DS mal som funkciu účtovníka.²⁷

Za bývalej republiky bol som sprostredkovateľom výkupu obilia pre Obilnú spoločnosť. Ja som mal z tohto sprostredkovávania výkupu obilia províziu a to pšenice 50 hal. od 1 q a od jačmeňa 1 Kčs, od raži tiež 50 hal.²⁸

Keď som videl v roku 1950, že nemôžem dostať pracovné sily, v dôsledku čoho som nebol schopný svoje pozemky obrábať, išiel som do Bratislavy na štátne majetky, kde som celú svoju pôdu ponúkol bezplatne. Tu mi bolo povedané, že pozemky prevezmú, ale aby som išiel na vec cestou ONV v Trnave. Toto som i urobil, písomne, načo som dostal odpoveď, aby som vstúpil do JDR. Do JDR v Bohdanovciach som vstúpil, odkiaľ mňa po troch mesiacoch vypovedali.²⁹ Toto bolo v roku 1951 vo februári. Aj naďalej som potom musel obrábať pozemky sám. Nakoľko však sám na tak veľkú výmeru pôdy nestačím, som ochotný tieto pozemky dať k dispozícii komukoľvek. O odovzdanie pôdy som sa viackrát pokúšal, avšak doposiaľ mi to umožnené nebolo.³⁰

Viac nemám do zápisnice čo udať.

DOKUMENT Č. 2

1952, 19. máj, Trnava. Rozsudok Okresného súdu v Trnave v prípade obžalovaného Vendelína Braniša, originál.

A ÚPN, Okresný súd Trnava, spis č. 8 Rt 884/90, šk. č. 86.

V m e n e r e p u b l i k y!
Okresný súd v Trnave vyniesol dňa 19. mája 1952 tento
r o z s u d o k:
Obvinený Vendel Braniša, nar. dňa 12. októbra 1900 v Bohdanovciach,
bytom v Bohdanovciach, roľník,
j e v i n n ý
že hoci sa v roku 1951 v Bohdanovciach výrobnou a dodávkovou zmluvou zaviazal dodať na verejné zásobovanie 116 q pšenice, 51 q raži, 207 q jačmeňa, 9 q ovsa, dodal iba 6.60 q pšenice, 22.20 q raži a 107 q jačmeňa, pričom ovos nedodal vôbec, nedodal teda na verejné zásobovanie 109.40 q pšenice,

27 Niekďajšie angažovanie sa v politickom živote ešte viac naštrbilo triedny profil obžalovaného a bolo priťažujúcou okolnosťou pri ukladaní trestu.

28 Jedným z kritérií identifikácie tzv. dedinského boháča bolo aj prevádzkovanie súkromných živností.

29 Podľa zákona o JRD č. 69/1949 z 23. februára 1949 §7 ods. 1 sa mohol členom JRD „stať dobrovoľne každý pracujúci pôdohospodár“, avšak v dôsledku plošných represívnych opatrení voči väčším roľníkom sa od roku 1950 stalo ich členstvo nežiadúcim. Tzv. dedinský boháč bol pre režim považovaný za nebezpečnejšieho vo vnútri JRD než mimo neho, preto v prípade, ak aj členstvo v JRD získal, bolo nutné ho vylúčiť.

30 Národné výbory nesmeli prijímať pôdu, ktorú im ponúkali tzv. dedinskí boháči, keďže ju v dôsledku diskriminačných opatrení nedokázali obrobiť. Majetnejší roľníci by tak spadali do kategórie stredných roľníkov, čím by boli znížené ich odvodové povinnosti.

28.80 q raži, nedodal 7 q strukovín, 7.40 q olejnin, 37.60 q kukurice v klasoch, 45 q zemiakov a 1 108.5 q cukrovej repy, tiež nechová plánované stavy hovädzieho dobytku a ošípaných, takže v roku 1 951 miesto 15 kusov hovädzieho dobytku choval iba 11 kusov, z čoho hoci mal chovať 7 kráv, choval iba 4, miesto 17 ošípaných choval iba 2 ošípané, v dôsledku čoho tiež nesplnil dodávky v hovädzom mäse, v bravčovom mäse a v mlieku, kde miesto 1 589 kg hovädzieho a 2 754 kg bravčového mäsa odovzdal iba 1 170 kg hovädzieho a 253 kg bravčového mäsa, nedodal teda 419 kg hovädzieho a 2 501 kg bravčového mäsa, mlieka do splnenia dodávky chýba mu 3 992 litrov, okrem toho nesplnil dodávku vajec, kde zo 4 237 kusov odovzdal iba 198 kusov, čiže nedodal 4 039 kusov,³¹

tiež v tomto hospodárskom roku 1952 obvinený vôbec nepreviedol jesennú sejbu ozimín a nepripravil pôdu k jarnému osevu obilnín, strukovín, kukurice a zemiakov, takže dá sa predpokladať a je vlastne isté, že obvinený ani toho roku nebude môcť plniť dodávku v rastlinnej produkcii a tak podobne ani produkcie živočíšnej, keďže i toho roku miesto zaplánovaných 18 kusov hovädzieho dobytku chová iba 7 a miesto 30 kusov ošípaných iba 2 kusy, ktorým úmyselným chovaním obvinený ohrozil riadne zásobovanie našich pracujúcich,

t e d a

nesplnil povinnosť svojho povolania v úmysle sťažovať plnenie jednotného hospodárskeho plánu v pôdohospodárskom úseku,

č í m s p á c h a l:

trestný čin sabotáže podľa § 85 ods. 1. písm. a / . tr. zák.,

a o d s u d z u j e s a:

Podľa § 85 ods. 1. tr. zák. na 6 /šest/ rokov odňatia slobody.³²

Podľa § 43 tr. zák. na stratu čestných práv občianskych na dobu 5 rokov.

Podľa § 47 tr. zák. sa vyslovuje prepadnutie celého majetku obvineného v prospech štátu.

Podľa § 48 tr. zák. sa obvinenému ukladá peňažný trest vo výške 80 000 /osemdesiat tisíc/ Kčs, v prípade nedobytnosti sa premení tento trest na náhradný trest, ďalšie odňatie slobody v trvaní 10 mesiacov.

Podľa § 53 tr. zák. súd vyslovuje zákaz pobytu v bratislavskom kraji navždy.³³

Podľa § 23 tr. zák. sa mu započítava väzba od 12. 3. 1952 do 19. 5. 1952 do trestu³⁴

O d ô v o d n e n i e.

Súd zistil z výpovedí svedkov³⁵, ako aj z trestného oznámenia, tento skutkový stav:

že obvinený sa zaviazal dodávkovou zmluvou splniť svoje dodávkové povinnosti na rok 1951, čo však nedodrжал. Zvlášť toto bolo zistené od svedkov Jána Rišku a Jozefa Šimku, ktorí u neho pracovali ako stáli deputátnici, taktiež aj s rodinami. Obvinený v minulosti riadne sa staral o svoje hospodárstvo a stále ho aj rozširoval. On však sám na ňom nepracoval. Zamestnával 2 – 3 stálych deputátnikov a pri nárazových prácach 5 – 20 sezónnych robotníkov. Zakiaľ mohol používať cudzie pracovné sily a zakiaľ mohol brať veľké zisky, teda vykorisťovať³⁶, mal aj dobrú úrodu, aj choval väčšie množstvo živočíšnej výroby. Obvinený však sám na svojom majetku nepracoval, len rozkazoval a riadil celé hospodárstvo. Taktiež neplatil také mzdy, aké si robotníci za vykonanú prácu zaslúžili. Nedával svojim deputátnikom

31 Neplnenie dodávkových noriem súviselo s neprimeraným tempom ich navyšovania, ktoré nezohľadnilo reálne možnosti väčšiny hospodárstiev a stalo sa základom pre uplatnenie potrestania.

32 Zákon č. 86/1950 Zb., § 85, odst. 1: Kto nesplní alebo poruší povinnosť svojho povolania, zamestnania alebo svojej služby alebo plnenie takej povinnosti obchádza alebo sa dopustí iného konania v úmysle a) mariť alebo sťažovať vykonávanie alebo plnenie jednotného hospodárskeho plánu v niektorom úseku, alebo b) spôsobiť vážnu poruchu v činnosti úradu alebo verejného orgánu alebo podniku, potresce sa odňatím slobody na päť až desať rokov.

33 Najradikálnejším prejavom násilnej kolektivizácie, ktorý sa v Československu najintenzívnejšie uplatnil od novembra roku 1951 do leta roku 1953, bolo nútené vysťahovanie roľníckych rodín v rámci Akcie „kulak“ (Akcia „K“).

34 Bežne prichádzalo k neprípustnému uloženiu kumulovaných trestov.

35 So zámerom spochybniť výpovede obvinených boli súdmi predvolávaní svedkovia, ktorí z rôznych pohnútok, často v záujme osobného prospechu, proti nim ochotne svedčili. Morálny aspekt udavačstva bol ospravedlnený ako účinná pomoc pri odhaľovaní „triedneho nepriateľa“.

36 Vykorisťovateľský charakter tzv. dedinského boháča, odvodený od zneužívania pracovných síl, patril k základným atribútom „poslednej kapitalistickej triedy spoločnosti“ a bol zámerom ich prenasledovania a stíhania.

dovolenky a ani im ich nevyplácal a taktiež vianočné. Robotníci mu pracovali ráno od pol piatej a večer dokiaľ bolo vidno. Prečasové hodiny im nevyplácal. Po celý rok svojim deputátnikom platil 880.- Kčs mesačne a k tomu naturálie. Voči svojim robotníkom sa choval drzo, lebo ešte za tzv. Slovenského štátu pýtali robotníci pri mlatbe od neho zvýšenie mzdy, za čo im vynadal s nemiestnymi poznámkami, čím ich hrubo urazil. Po ukončení druhej svetovej vojny obvinený prestal mať taký záujem o svoje hospodárstvo, ako mal predtým. Pracovné sily začali od neho odchádzať, lebo mali možnosť väčšieho zárobku, nastal teda koniec vykorisťovania pracujúcich. Práve tu sa obvinený odzrkadlil, aký postoj má voči nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu. V minulosti na svojom majetku dorábal 5–6 vagónov obilia a choval veľké množstvo živočíšnej výroby. Teraz, už keď nemal také zisky, prestal sa riadne o svoje hospodárstvo starať, neriadil sa podľa jednotného hospodárskeho plánu, ale pracoval podľa svojej ľubovôle. Teda nesplnil svoje dodávkové povinnosti a to tak v rastlinnej výrobe, tak aj v živočíšnej výrobe.

V celku nedodal na verejné zásobovanie 247,20 q obilia a 7 q strukovín, 7,40 q olejní, 37,50 q kukurice v klasoch, 45 q zemiakov, 1 108,5 q cukrovej repy, tiež nechová plánovaný stav hovädzieho dobytku, ako aj ošípaných, v dôsledku čoho tiež nesplnil dodávku hovädzieho mäsa, 4 039 kusov vajec.³⁷

Aj z toho tiež vidieť, že nemá záujem o riadne hospodárenie na svojom majetku, lebo dnes už nenájde takých robotníkov, ktorí by mu spávali v maštali, ako to robil v minulosti, teda nepovažoval svojho deputátnika za rovnocenného človeka.

Obvinený taktiež doznal faktické nesplnenie kontingentov, ako aj nedostatočné prevedenie prác týkajúcich sa obrábania pozemkov a vedenie celého hospodárstva vôbec. Poprel však zavinenie a na svoju obranu uviedol, že sám na obrábanie tak veľkej pôdy nestačí. Pokiaľ ide o nedodávky obilnín, obvinený sa bránil v tom smere, že tieto nemohol ani len zasieť, keďže nemal dostatok semena. Ohľadom ostatných rastlinných produktov obvinený na svoju obranu neuviedol nič podstatného a bránil sa hlavne tým, že nestačí na obrábanie pre nedostatok pracovných síl. Pokiaľ ide o zemiaky, udal, že nemal semena na zasadenie. Plánované stavy dobytku a ošípaných nechová preto, lebo nemal pre tieto dostatok krmiva a ani pracovných síl potrebné k takémuto množstvu dobytku a ošípaných. Z toho dôvodu nemôže vraj plniť dodávku mäsa a mlieka. Tiež udal na svoju obranu, že počas žatevných prác bol vo väzbe ONV.

Súd jeho obranu vyvrátil tým, lebo tak, ako bolo výsluchom svedkov a prevedeným vyšetrovaním zistené, že obvinený sa nestaral o včasné a riadne zaobstaranie potrebného semena na siatie obilnín, lebo každého roľníka a hospodára je starosťou, aby dodanie potrebného semena žiadal načas a v dobe, keď mu toto môže byť poskytnuté. Keby obvinený bol predtým riadne obrobil svoje pole, bolo by sa mu urodilo toľko, že by bol mal aj na budúci rok na siatie, lebo v minulosti obvinený vždy obsial všetky svoje pozemky a nikdy sa mu nevyskytlo, že by bol obilia tak málo dorobil, že v budúcom roku nebol by mal čo zasieť. Taktiež pôdu dostatočne neobrába, čo vidieť z toho, že v minulosti nakupoval pre hnojenie svojich pozemkov až 130 q umelého hnojiva, v roku 1949 kúpil už len 30 q, v roku 1950 iba 5 q a v roku 1951 umelé hnojivo nezakúpil vôbec, ba naopak, ešte i predával záhradníkovi Jánovi Příbelovi 9 fúr maštalného hnojiva.

Vidieť teda jasne, že od roku 1949, teda od doby, kedy postupne naša dedina prechádzala k socializácii, obvinený úmyselne vždy viac a viac zanedbával svoje hospodárstvo, ba vôbec neužíva umelé hnojivo, hoci ako dlhoročný hospodár musí vedieť, že nedostatočným hnojením pôdy sa znižujú hektárové výnosy a úroda je horšia. Obrana obvineného, že si nemohol zaobstarať peniaze na zakúpenie umelého hnojiva je úplne neopodstatnená, lebo tak veľké hospodárstvo nemôže byť nikdy bez finančných prostriedkov a keby skutočne nemal tie peniaze, rozhodne mal možnosť si na krátku dobu požičať, lebo je samozrejmé, že dobré hnojenie pôdy sa vždy rentuje v dobrej a skvalitnenej úrode. Už z toho, že obvinený predával i vlastné hnojivo, je vidieť, že nemal nijaký záujem na dobrej úrode obilnín a že úmyselne sabotoval náš hospodársky plán. Nesvedomitosť a lajdáctvo obvineného vidieť už z toho, že si vôbec neobstaral zemiaky na sadenie a zaplánovanú plochu týmito nezasadil. Ba dokonca vôbec nežiadal o dodanie zemiakov na sadenie od ONV. Tiež obrana obvineného, že nemôže chovať plánovaný stav dobytku

37 Neplnenie kontingentov vyrubovaných na základe triednych kritérií sa stalo jedným z najúčinnejších nástrojov trestného stíhania roľníkov.

pre nedostatok krmiva nie je nijako opodstatnená, lebo je to vinou jeho, lebo vedel, aký počet dobytká má chovať, tak mal sa postarať o krmivo pre tento dobytok. Ba dokonca na 5 ha nezasial nič, kde bol potom nútený MNV zasialť hrach, keby si bol obvinený toto obsial krmovinou, mohol mať krmivo pre dobytok. Taktiež toto mohol spraviť s pozemkom, kde mal zasadiť zemiaky. Tiež vidieť, že obvinený sa úmyselne nepostaral o krmivo pre svoj dobytok, lebo keby mal túto vec na starosti, bol by mohol sám dorobiť potrebné množstvo krmovín. Pokiaľ sa týka obrany obvineného v tom smere, že v dobe žatvy a mlatby bol vo väzbe ONV, kde si odpykával trest pre nesplnenie kontingentu z roku 1950, ani táto obrana obvineného nie je opodstatnená, lebo počas tejto doby práce na jeho majetku prevádzal MNV vo svojej vlastnej kompetencii a je samozrejmé, že tieto práce boli prevedené čo najsvedomitejšie a MNV vynaložil všetko úsilie, aby žatva a mlatba bola riadne prevedená, čo bolo i dokázané. Je samozrejmé, že výsledok žatvy a mlatby závisí od obrábania pozemkov počas celého hospodárskeho roku. Je zrejmé, že obvinený neobsial zaplánované plochy obilnín a že takmer pôdu nepohnojil, o jej obrobenie sa nepostaral, nemohla byť ani žatva a mlatba úspešná, lebo úroda bola veľmi slabá a hektárové výnosy veľmi nízke. Z toho celého je jasne vidieť, že obvinený po celý hospodársky rok 1951, ako aj v roku 1950, svoje hospodárstvo a pozemky zanedbával, ba dokonca i v tomto hospodárskom roku vôbec nepreviedol ani tie najnutnejšie poľnohospodárske práce a taktiež nechová plánované stavy hovädzieho dobytká, ako aj ošípaných.

Obvinený je typický dedinský boháč, ktorý vždy sledoval len svoj osobný majetkový zisk, ktorý robotníkov, ako to aj potvrdili svojimi svedeckými výpoveďami, vykorisťoval do najväčšej miery a nútil ich pracovať viac ako 8 hodín, ba museli pracovať denne až 14 hodín bez zvýšenia mzdy. Z toho zistenia nepochybne vyplýva, že sa obvinený dopustil skutku, ktorý mu obžaloba kladie za vinu. Vzhľadom na uvedené všetky tieto okolnosti je naplnená skutková podstata trestného činu sabotáže podľa § 85 ods. 1. tr. zák., ak po objektívnej, tak po subjektívnej stránke. Hodnotiac tento čin po subjektívnej stránke, bolo bezpečne zistené, že obvinený vedel, že v danom prípade porušenie jeho povolania má za následok sťažovať plnenie jednotného hospodárskeho plánu v pôdohospodárskom úseku, preto takýmto konaním obvinený úmyselne ohrozil riadne zásobovanie našich pracujúcich, preto ho súd uznal vinným.

Pri výmere trestu súd podľa § 19 tr. zák. prihliadol na stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť, na mieru zavinenia a na osobu páchatel'a. Vzhľadom na to, že obvinený ako typický boháč sabotoval náš hospodársky plán a týmto jeho konaním chcel vyvolať nespokojnosť medzi občanmi a tým myslel, že sa mu podarí brzdiť cestu k budovaniu socializmu v našej vlasti. Súd uvážil na všetky tieto okolnosti, zvlášť na stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť a vymeral mu trest primeraný k jeho vine.

Posudzujúce okolnosti súd nezistil, naopak priťažovalo mu, že trestným činom prejavil nepriateľstvo k ľudovodemokratickému poriadku a že trestný čin spáchal zo ziskuchtivosti a týmto ohrozil hospodárske záujmy republiky.

Stratu čestných práv občianskych súd vyslovil preto, lebo spáchal úmyselný trestný čin a bol mu trest uložený vyšší ako dva roky, a že trestným činom prejavil nepriateľstvo k ľudovodemokratickému poriadku.

Prepadnutie majetku súd uložil preto, lebo jeho majetok je základom páchania trestného činu a preto súd bol toho názoru, že je zapotreby odčerpať jeho materiálnu základňu.

Peňažitý trest bol uložený obvinenému už aj preto, že z celého jednaní a počínania obvineného sa zraží čo do jeho pohnútok k súdenému trestnému činu úplná priezračná typická ziskuchtivosť dedinského boháča.

Vzhľadom k tomu, že obvinenému bol majetok odňatý a na tomto pracovať nebude, aby po odpykaní svojho trestu nemohol zhubne pôsobiť pomocou svojich miestnych známych na vývoj socializácie dediny v obci svojho posledného pobytu a jej okolia, pokiaľ by sa nepostaral o neho úrad práce, teda zo zrejmej všeobecného verejného záujmu vyslovil súd ako ďalší vedľajší trest obvinenému zákaz pobytu v bratislavskom kraji navždy.

Vzhľadom ku výške uloženého trestu, súd nemohol ani uvažovať o prípadnom použití podmienenej odsúdenia a to preto, že toto pre práve uvedené je vylúčené už zo zákona samého. /§ 24 tr. zák./.

Proti tomuto rozsudku možno podať odvolanie do 3 dní od jeho vyhlásenia – doručenia cestou podpísaného súdu ku Krajskému súdu v Bratislave.

V prospech obvineného môžu podať odvolanie aj jeho príbuzní v pokolení priamom, osvojiteľ, osvojenec a manžel. Lehota na podanie odvolania sa im začína tým istým dňom ako obvinenému.

Písomné odvolanie treba podať v toľkých rovnopisoch, aby mohli byť doručené prokurátorovi a osobám, ktoré by mohli byť priamo dotknuté rozhodnutím odvolacieho súdu.

Okresný súd v Trnave, odd. 3.,
dňa 19. mája 1952.

Jozef Brešťanský
Za správnosť vyhotovenia
vedúci kancelárie

U z n e s e n i e.

Obvinený je povinný podľa § 68 tr. p. hradiť trovy trestného konania preddavkované štátom.

Proti tomuto uzneseniu je v zmysle § 72 tr. p. prístupná sťažnosť, ktorá má odkladný účinok do 3 dní od jeho vyhlásenia – doručenia.

Okresný súd v Trnave, odd.3.,
dňa 19. mája 1952.

Jozef Brešťanský
Za správnosť vyhotovenia
vedúci kancelárie

Silvia Kopčáni • The persecution of the peasants in the first years of collectivisation (on the example of the prosecution of the peasant Vendelín Braniša)

After the communist takeover in February 1948, society in post-war Czechoslovakia was marked by the violent enforcement of authority by the state. The area that was significantly affected by the cruelty of communist power was agriculture and its forced collectivisation. Adopting the thesis of the class struggle intensification was supposed to immediately lead to the so-called socialisation of the village and the transformation of private farming into collective farming. The regime identified the wealthy peasants, the so-called village rich, as the main enemies of the new order, who were intentionally blamed for the general decline of agriculture. The regime introduced an ingenious system of political and economic interventions that led to their social, economic and existential liquidation. Failure to meet the disproportionately high supplies became the most common and also the most effective cause of punishing the peasants in the harshest ways, such as imprisonment, conscription to auxiliary technical battalions and forced labour camps, or the eviction of entire kulak families. In the 1950s, forced collectivisation affected the largest group of the population in Slovakia.

Mgr. Silvia Kopčáni (Haladová), PhD. (1975)

Vyštudovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje téme násilnej kolektívizácie a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Vo viacerých publikáciách spracovala obdobie slovenských dejín 20. storočia so zameraním na trnavský región.

Kontakt: silvia.haladova@upn.gov.sk

ÚKRYT NA JAMÁCH NAD BRATISLAVOU AKO BOL PRED DEPORTÁCIOU ZACHRÁNENÝ BUDÚCI ČESKOSLOVENSKO-IZRAELSKÝ FILMÁR PETER FREISTADT

ZDENĚK BAUER – MICHAL PETRAKOVIČ

Peter Elli Freistadt (31. 10. 1931, Bratislava – 14. 1. 2000, Jeruzalem) bol úspešný izraelský divadelný a filmový tvorca. V Československu žil až do novembra 1964. Z prvej vlny deportácií Židov zo Slovenska v roku 1942 bola celá rodina dočasne vyňatá. Po nemeckej okupácii Slovenska na jeseň 1944 sa však okolnosti zmenili a všetci zostávajúci Židia zo Slovenska mali skončiť v transportoch. Mladého Petra sa podarilo dobre ukrývať až takmer do konca vojny, takže sa mu násilná smrť vyhla. Rodičia aj starší brat ale zahynuli.

Nasledujúci článok sa vôbec prvýkrát detailne venuje všetkým zisteným okolnostiam bratislavského úkrytu mladého Petra Freistadta a zasadzuje ich do ďalších historických a spoločenských súvislostí. Zároveň je pripomienkou odhodlania, odvahy a obetavosti tých, ktorí boli ochotní ho ukrývať bez ohľadu na mimoriadne osobné riziká. V širšom zmysle je článok zároveň pripomenutím aj všetkých ďalších podobne smelých osôb. Na Slovensku totiž existovali stovky jednotlivcov, ktorí pre-

javili občiansku statočnosť a ľudskosť v rámci svojich možností.¹ Rozhodli sme sa spracovať príbeh preživšieho Petra Freistadta, pretože je prakticky neznámy.

Základné informácie o živote Petra Freistadta sme získali z jeho knižne vydaných memoárov.² Čiastkové spomienky na jeho bratislavské detstvo sú tiež súčasťou niekoľkých dokumentárnych programov Českej televízie.³ Téma prenasledovania jeho rodiny počas holokaustu bola ústredným obsahom rozhovoru, ktorý s preživším

viedla dokumentaristka Louise Kesselová v roku 1997 a ktorého videozáznam je súčasťou zbierky *USC Shoah Foundation*.⁴ Ďalšie čriečky pohnutého príbehu sa podarilo doplniť archívnym bádaním, terénnym výskumom, dohľadom niekoľkých pamätníkov, prípadne ich potomkov a možnosťou preštudovať si ich privátne rodinné archívy.⁵ Niektorým ďalším súvislostiam z Freistadtovho povojnového života možno porozumieť s pomocou archívnych materiálov komunistickej Štátnej bezpečnosti (ŠtB).⁶

- 1 HRADSKÁ, Katarína. Riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita*. FIAMOVÁ, Martina, HLAVINKA, Ján, SCHVARC, Michal, eds. Historický ústav SAV, Bratislava 2014, s. 252; Names and Numbers of Righteous Among the Nations – per Country and Ethnic Origin, as of January 1, 2022. In: Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center [online]. [cit. 2023-09-27] Dostupné na: www.YadVashem.org/righteous/statistics.html. Titul *Spravodlivý medzi národmi*, udeľovaný ľuďom nežidovského pôvodu, ktorí v období druhej svetovej vojny riskovali svoj život pri záchrane Židov pred holokaustom, bol doteraz udelený 638 osobám zo Slovenska. V tomto počte je zahrnutá iba časť záchrancov.
- 2 FREISTADT, Petr. *Vzdálené břehy*. Praha: Dandy Club, 1991.
- 3 V *Archíve Českej televízie (Archiv ČT)* sme vyhledali triptych *Domov stratený • Domov nájdený • Opäť doma*, dokumentárne pásmo o histórii československých Židov, ktorí sa v rôznych dobách a z rôznych dôvodov presťahovali do Palestíny a neskoršieho Izraela. (Námet, scenár a režia Karel Fuksa, sprievodca programu Arnošt Goldfram. Česká televize, studio Brno, 1996.) Okrem toho spomína Peter Freistadt vo svojich spomienkach aj dokument *Nežná revolúcia – Návrat do Prahy*, ktorý mal v Prahe a Bratislave natáčať začiatkom deväťdesiatych 20. storočia. Tento sa nám však nájsť nepodarilo.
- 4 USC Shoah Foundation. Visual History Archive. Peter Freistadt, Jewish Survivor, Interview Code: 29834. Dr. Louise Kessel, Tel Aviv, Israel, 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>
- 5 Išlo predovšetkým o pána Vladimíra Matejku (2020), pani Valériu Sebinovú (2020) a pani Vieru Potůčkovou (2023).
- 6 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS), Praha, sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-618085 MV; ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetř. spisy (V), arch. č. V-7234 MV.

Starý otec Emil Freistadt, bratislavský obchodník a hlava rodiny (Zdroj: Súkromná zbierka)

RODINA

Peter Freistadt sa narodil v roku 1931 do stredostavovskej bratislavskej židovskej rodiny. Hlava celej rodiny, starý otec Emil Freistadt, narodený vo Viedni 28. 12. 1864,⁷ bol majiteľom bratislavského obchodného domu s hračkami, bicyklami, gramofónmi, gramofónovými doskami, fotoaparátmi a ďalším sortimentom. Svoj obchod prevádzkoval na Ondrejskej ulici č. 5, neskôr presunutý do susedstva hlavného bratislavského námestia na Sedlársku č. 3.⁸ Dobré finančné zázemie rodiny je zrejmé aj z registra nehnuteľností: Obytný dom na Sedlárskej získal Emil Freistadt v roku 1910. O dvadsať rokov neskôr zaobstaral starý otec pre svoju rodinu aj honosnú empírovú Erdödyho vilu pod Slavínom, dnes tiež známu ako letohrádok Tivoli.⁹

Empírová Erdödyho vila v Bratislave, ktorú kedysi vlastnila rodina Freistadtovcov (Foto: Z. Bauer, 2023)

Peter Freistadt, ktorý vo vile ako chlapec býval spoločne so starými rodičmi, rodičmi a starším bratom, popisuje tunajšie prostredie nasledovne:

„Bolo to krásne miesto s terasou, záhradou a ovocným sado. Ako ubíhali ročné obdobia, prežil som tam niekoľko rokov, určite tiež niekedy pršalo, ale v mojej pamäti je to tiché, slnečné miesto. Jednopochoďový dom mal tri krídla – na jednej strane spálňa rodičov, na druhej strane detská izba s bielym pozlátaným nábytkom a uprostred salón. Ten salón mal asi 150 štvorcových metrov, vysoké stropy a pamätám sa na štvormetrové modro kachličkované kachle, v ktorých sa kúrilo veľkými poleňami. Stálo tam iba niekoľko vybraných kusov renesančného nábytku (originál), tak aby každý mal dosť priestoru zaskvieť sa v celej svojej kráse. Otecko sa často prechádzal týmto veľkým priestorom sem a tam, fajčil a premýšľal kto vie o čom. Naozajstná krása ale čakala

vonku. Kto prešiel obrovskými francúzskymi oknami, ocitol sa na terase vysypanej drobnými kamienkami. Mala asi 300 štvorcových metrov, po každej jej strane stál jeden obrovský storočný gaštan. Sprava aj zľava viedlo dole niekoľko schodov a tam, kde sa stretávali, stála socha cisárovnej [domnieval sa, že socha Márie Terézie]. Ešte nižšie bol ovocný sad so stromami tak husto rastúcimi, že pre nás deti to bolo tajomné miesto. Chodili sme tam s bratom, keď sme potrebovali niečo tajné prebrať. No a tiež sme mali veľkú tmavú kuchyňu, ktorá vyzerala skôr ako alchymistická dielňa, moravskú kuchárku a psíka.“¹⁰

Starý otec Emil bol asimilovaný profánne orientovaný Žid, ktorého vášňou bol predovšetkým obchod. Židovské tradície sa z jeho života postupne vytratili. Časť potomkov sa hlásila k sionizmu, zatiaľ čo on si užíval seniorský život. Nechával sa ukolísať pocitom, že po niekoľkých rokoch zmaru Veľkej

7 LÁRIŠOVÁ, Petra. *Židovská komunita v Bratislave v roku 1940*. Historická demografia na základe sčítania ľudu. Dokumentačné stredisko holokaustu. 1. zv. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku – Ústav etnológie SAV – Židovská náboženská obec Bratislava, 2000, s. 117.

8 FREISTADT, P. *Vzdálené brehy*, s. 8; porovnaj dobové reklamy v denníkoch *Hiradó*, roč. XLII, 10. 12. 1929, č. 332, s. 9; *Slovenský denník*, roč. XV, 14. 5. 1932, č. 112, s. 4; *Slovenský denník*, 17. 9. 1932, č. 214, s. 5; *Slovenský denník*, 6. 12. 1932, č. 279, s. 5; *Slovenský denník*, roč. XXI, 7. 8. 1938, č. 181, s. 12; *Ľudová politika*, roč. XIV, 3. 8. 1938, č. 174, s. 2.

9 Okresný úrad Bratislava, katastrálny odbor, kópie pozemkovoknižných vložiek na pôvodné parcely č. 334, 3397, 3398: Majetková podstata (A) a Vlastníctví (B) pro vložky č. 4086 (Sedlárska 182) a č. 6050 (Märzelnovo n. 651); BERKA, Tomáš, BAHNA, Ján M. *Vily nad Bratislavou*. Bratislava: Marenčin PT, 2013, s. 172 – 173.

10 FREISTADT, P. *Vzdálené brehy*, s. 11.

vojny (1914 – 1918) sa možno zase vrátila predvojnová *Belle Époque*.¹¹ Čas si krátil počúvaním klasickej hudby a dúfal, že nastupujúca generácia rodinný majetok udrží a rozšíri.¹² Už na svojom mladšom synovi Bedrichovi (Fritzovi) však mohol vidieť, že zďaleka nie každý je takým zdatným obchodníkom ako on. Bedrich prevádzkoval na rohu Dunajskej a Lazaretskej ulice „rádiový dom Techno-Freistadt“, špecializovaný na predaj rádioprijímačov.¹³ Koncom roku 1938 skončil v insolvenčii.¹⁴ Emil Freistadt vraj vtedy všetky synove dlhy veľkoryso umoril, takže Bedrich vyšiel z pôvodne vážnych problémov bez väčších šrámov.¹⁵ Od apríla 1939 mala firma „Techno, Freistadt, dom pre foto, rádio, bicykle a príslušenosti“ novú prevádzkareň na Kollárovom námestí č. 5,¹⁶ než dôsledkom zlého hospodárenia spadla v novembri 1940 znovu do konkurzu.¹⁷

Podobne vraj pod vplyvom dostatočného finančného zabezpečenia žili s hlavou v oblakoch aj ostatní Freistadtovci. Petrov otec – Vojtech (Béla) Baruch, narodený v Bratislave 25. 5. 1897 – bol najstarším synom deduška Emila.¹⁸ Rovnako ako strýko Bedrich, ani otec Vojtech nebol vraj príliš praktický. „*Otec bol rojko*,“ tvrdil o ňom Peter Freistadt v zreléj dospelosti – možno až príliš trúfalo.¹⁹ Keď sa dôsledkom

Rádla, gramofony a platne, detské vozíky, bicykle, hračky, fotoaparáty vo veľkom výbere u firmy
EMIL FREISTADT
Bratislava, Sedlárska ul. 3 1191 Tel. 193

Najelegantnejšie
detské kočíarky
vo veľkom výbere. Vymením Váš starý kočiarik za športový vozík. Tiež na splátky.
Obchodný dom
EMIL FREISTADT, Bratislava, Sedlárska 3.

Jazdné kolá
Mesačné splátky Kč 49—
od Kč 450— vyššie
Vymením staré jazdné kolá za nové. Tiež na splátky
Obchodný dom EMIL FREISTADT
BRATISLAVA, SEDLÁRSKA 3.

VYMENÍME Váš starý detský vozík za nový športový vozík, Váš starý fotoaparát na moderné foto, taktiež gramofony, jazdné kolá, rádiové prístroje za veľmi výhodných podmienok. Veľký výber v detských postieľkach a všetko pre dieťa.
EMIL FREISTADT,
obchodný dom
Bratislava, Sedlárska ul. 3

Első hivatalos cladóhely
„HIS MASTER'S VOICE“
Freistadt Emil, Pozsony, Andráš-u. 3

Novinové reklamy, ktoré propagovali služby bratislavských obchodov Emila Freistadta (Zdroj: Univerzitná knižnica v Bratislave/Hiradó, 1929, *Ľudová politika*, *Slovák*, *Slovenský denník*, 1938)

narastajúceho veku starého otca časť obchodných aktivít vyčlenila do samostatného podniku s gramofónmi a gramoplatňami, formálne sa o záležitosť postaral Vojtech Baruch,²⁰ ale reálnu každodennú prevádzku obchodu zaisťovala Vojtechova manželka – Irena Rachel, rodným menom Reifová. Narodila sa v Bratislave 27. 12. 1903.²¹ Syn Peter na ňu spomína ako na nesmierne obetavú a pracovitú ženu. Nielenže

viedla domácnosť, ale riadila aj spomínanú filiálku na Gorkého č. 5, fungujúcu pod licenciou známej medzinárodnej značky „His Master's Voice“. Popri hudobných nahrávkach predajňa ponúkala aj fotoaparáty a filmové kamery, takže malý Peter bol vlastne od detstva obklopený audiovizuálnou technikou.²²

Jeho mama bola celkovo trochu iná než Freistadtovci, ku ktorým

11 Tzv. obdobie „*Krásnej epochy*“, zasadzované približne do rokov 1871 (1890) – 1914. Vyznačovalo sa optimizmom, ekonomickou, spoločensko-kultúrnou a vedeckou prosperitou a stálo v úplnom kontraste k dejinnému zlomu Veľkej vojny (1914 – 1918).

12 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 8 – 11.

13 Novinky Pražského veľtrhu. In: *Slovenský denník*, roč. XXI, 11. 9. 1938, č. 210, s. 3.

14 Insolvenčie. In: *Slovenský hlas*, roč. I, 28. 12. 1938, č. 295, s. 7; Vyrovnania. In: *Slovenský hlas*, roč. II, 4. 1. 1939, č. 3, s. 11.

15 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 8.

16 Firma Techno, Freistadt. In: *Slovák*, roč. XXI, 23. 4. 1939, č. 94, s. 6.

17 Konkurzy. In: *Slovák*, roč. XXII, 6. 11. 1940, č. 263, s. 7.

18 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, Policajné riaditeľstvo Bratislava – agenda pasov a víz (1920 – 1950); SNA Bratislava, Ministerstvo vnútra – Kartotékové listy Židov (Súpis z roku 1944); FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 8.

19 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>; FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 9.

20 K slávnostnému otvoreniu obchodu pozri: A His Master's Voice pozsonyi üzletének megnyitása. In: *Hiradó*, roč. XLII, 5. 11. 1929, č. 297, s. 6. Ešte v roku 1934 Vojtechov mladší brat Otto uviedol, že ide o otcov podnik. SNA Bratislava, f. Odbočka spravodajskej ústredne Policajného riaditeľstva v Bratislave, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 77, sign. 203-77-24. Úradné hlásenie z 12. VII. 1934 vo veci neoprávneného fotografovania vojenského tanku P I-33 pred obchodom na Gorkého 5.

21 SNA Bratislava, Policajné riaditeľstvo Bratislava – agenda pasov a víz (1920 – 1950); SNA Bratislava, Ministerstvo vnútra – Kartotékové listy Židov (Súpis z roku 1944).

22 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>; FREISTADT, P.: *Vzdálené břehy*, s. 9.

His Master's Voice (Hlas môjho pána), svetoznáme logo britskej spoločnosti, ktorú v Bratislave zastupoval Vojtech Freistadt (Zdroj: Súkromná zbierka)

sa vydala. Zatiaľ čo oni žili plnými dúškami svoj sekulárny a profánny buržoázny život, ona pochádzala z chudobnej rodiny, ktorá si udržovala vzťah k židovským zvykom a zákonom.²³ Ako jediná z rodiny hľadala spôsob, ako naplniť svoje duchovné potreby.²⁴

Peter mal ešte o šesť rokov staršieho brata menom Ján (Hansi), o ktorom hovorí: „Miloval som ho a obdivoval. Na rozdiel odo mňa to bol vážny a spoľahlivý človek. Ja som bol maznáčikom, ktorý sa tešil neustálym pozornostiam všetkých členov rodiny.“²⁵

SLOVENSKÝ ŠTÁT A PROTIŽIDOVSKÁ POLITIKA

Bratislavskú atmosféru z 20. rokov 20. storočia je možné voči Židom

Petrovi rodičia Vojtech a Irena Freistadtovci boli zabíj v Auschwitzi (Zdroj: SNA)

definovať ako relatívne tolerantnú.²⁶ Latentný antisemitizmus sa znovu začal vynárať až v priebehu 30. rokov súbežne s nárastom radikalizmu pravicových strán a vplyvom pokračujúcej hospodárskej krízy.²⁷ S koncom 30. rokov zdanlivá idyla zmizla definitívne. Dňa 14. marca 1939 bol vyhlásený samostatný Slovenský štát.

Novovyhlásený Slovenský štát bol formálne samostatným štátom Slovákov.²⁸ V daných geopolitických súvislostiach však fungoval ako satelit

nacistického Nemecka, od ktorého odvíjal celý rad svojich ideologických hľadísk.²⁹ Štátom koordinovaná spoločenská ostrakizácia a perzekúcia židovského obyvateľstva, prebiehali na Slovensku až do konca leta 1944. Protižidovské zákony postavili tunajších Židov do špecifického spoločensko-právneho postavenia. Významnou mierou boli obmedzené ich občianske a ľudské práva, ich majetok bol arizovaný.³⁰ Masívne bola na verejnosti šírená protižidovská propaganda.³¹

23 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 8.

24 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

25 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 9.

26 O protižidovských akciách na Slovensku tej doby a antisemitských náladách medzi časťou tunajšieho obyvateľstva viď napr. FRANKL, Michal, SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 230 – 240, 266 – 280.

27 LÁRIŠOVÁ, P. *Židovská komunita v Bratislave v roku 1940*, s. 24, 38, 67 – 68.

28 Na konci roku 1940 žilo na území Slovenska 2 653 053 obyvateľov. Z tohto počtu sa 85 percent obyvateľov hlásilo k slovenskej národnosti. Zvyšných 15 percent patrilo k niektorým z národnostných menšín. Najpočetnejšou národnostnou menšinou boli Nemci (približne 130 000 obyvateľov), nasledovalo približne 89 000 Židov, 80 000 Čechov (po vyhlásení autonómie Slovenska na konci roku 1938 sa viac ako 10 000 Čechov dobrovoľne, ale aj násilne vysťahovalo zo slovenského územia), 79 000 Ukrajincov (Rusínov), 67 000 Maďarov a 30 000 Rómov (Cigánov). KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát*. Praha: Anomal, 1992, s. 25.

29 SCHVARC, Michal. *Der „Judenkönig“ der Edlgasse Gustav Hausrecht und die Verfolgung der Juden in Bratislava 1944/1945*. S.I.M.O.N. Shoah: Intervention. Methods. Documentation, roč. 6, 2019, č. 2, s. 102, 104.

30 Slovenský zákonník – tzv. „židovské zákony“. Zoznam zákonov a nariadení, prijatých od roku 1939 do roku 1943. In: *Osudy slovenských Židov 1939 – 1945*. Ústav pamäti národa (ÚPN) [online]. [cit. 2023-09-27] Dostupné na: www.upn.gov.sk/data/pdf/zoznam-z.pdf

31 KAMENEC, Ivan. Keď strieľajú aj slová. Funkcia, metódy a ciele antisemitskej propagandy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: BYSTRICKÝ, Valerián, ROGULOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava: Historický ústav SAV – AEPRESS, 2005, s. 103 – 114; DARMO, Jozef. Propaganda Slovenského štátu. II. časť (1939 – 1944). In: *Otázky žurnalistiky 1967*. Zborník prác z dejín a teórie žurnalistiky. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 51 – 74.

Protižidovská propaganda bola v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 bežnou súčasťou verejného priestoru (Zdroj: SNA)

Roza Pauzerová, pomocníčka a neskôr správkyňa bratislavskej filiálky „His Master's Voice“ (Zdroj: SNA)

Zákony obmedzujúce a zakazujúce pôsobenie Židov v rôznych druhoch povolání a vo verejnom živote boli na Slovensku postupne prijímané od apríla 1939. Od jesene potom prebiehali prípravy arizačného procesu, ktorého výsledkom malo byť prevedenie židovských podnikov a firiem do vlastníctva nežidovských obyvateľov Slovenska. Prvý arizačný zákon č. 113/1940 Sl. z. o židovských podnikoch a Židoch zamestnaných v podnikoch bol potom prijatý v apríli roku 1940. Pre nedostatočnú razantnosť bol však následne nahradený nariadením vlády č. 303/1940 Sl. z. o židovských podnikoch, podľa ktorého bola následne arizovaná prevažná väčšina židovských podnikov na Slovensku.³²

Obchod s hračkami, ktorý po niekoľko rokov úspešne prevádzkoval starý otec Emil Freistadt, v tomto období bez náhrady prevzali páni Michal Korman a Gabriel Gambatý.³³

Rádioobchod strýka Bedricha na Sedlárskej ulici č. 3 bol k 15. 3. 1941 úradne zlikvidovaný, čo bol počas arizácie druhý možný spôsob vyradovania Židov z hospodárskeho a sociálneho života. Likvidácia znamenala zabezpečenie majetku povereným likvidátorom, opäť bez akejkoľvek náhrady a znemožnenia dotyčnému človeku ďalej podnikat.³⁴

Situácia bola iná a v prípade Vojtechovho obchodu „His Master's Voice“, ktorý bol na prelome rokov 1941 – 1942 prevedený na blízku rodinnú priateľku menom Růžena (Roza) Pauzerová. Mladá bratislavská Nemka pracovala u Ireny Freistadtovej už niekoľko rokov a ľudsky sa zblížili. V septembri 1942 podľa tajnej dohody s Irenou založila vlastnú živnosť s názvom „Centrophon R. Pauer“ s predmetom podnikania „obchod s gramofonovými doskami, muzikálnymi nástrojmi

a fotočlánkami“ a s touto živnosťou začala riadiť predajňu „His Master's Voice“. Zmena teda bola len formálna. V každodennej praxi zostalo takmer všetko po starom.³⁵

Pokiaľ sa niektoré také veci uberali – v očiach mladého Petra – zdanie normálne, bolo to vďaka prezieravosti jeho matky. Množstvo žiadaného tovaru stačila včas ukryť, vďaka čomu mohla teraz vychádzať v ústrety záujmu novej bratislavskej smotánky po luxusnom tovare. Výmenou za najrôznejšie úradné dokumenty či úľavy, aby ten-ktorý úradník nad niečím privrel oči, im dodávala žiadané kamery, fotoaparáty a gramofóny – pod cenou alebo ako darčeky. Peter Freistadt vo svojich spomienkach uvádza:

„Vďaka tomu mohli obaja deduškovia, babičky, strýkovia a tety a samozrejme my pokračovať takú dlhú dobu

32 Fázy arizácie. In: *Arizácie podnikov Židov*. ÚPN [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.upn.gov.sk/projekty/arizacie/fazy-arizacie/

33 *Osudy slovenských Židov 1939 – 1945. – Arizácia podnikov Židov*. Databáza ÚPN [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.upn.gov.sk/projekty/arizacie/vysledky-vyhľadavania/?povodny_majitel=Freistadt

34 *Osudy slovenských Židov 1939 – 1945. – Likvidácie židovských podnikov (1941 – 1942)*. Databáza ÚPN [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=3777

35 SNA Bratislava, f. Poverenie obchodu, Znázornené podstaty (1923 – 1950) 1951 – 1959, šk. č. 134. Obchody a firmy v likvidácii (dodatky), Zpráva národného správcu firmy „Centrophon R. Pauzerová“, FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 16.

v existencii takmer ľudskej. Pre mamičku muselo byť duševne dosť hrozné schádzať sa a vyjednávať s fašistickými funkcionármi slovenského režimu, a tak zachraňovať rodinu. Celé tie roky ležala zodpovednosť za osud rodiny výlučne na jej ramenách.³⁶

Spoločenský prepád, ktorý Freistadtovci počas krátkej doby zažili, bol pritom dramatický. Petrov brat Ján musel v roku 1940 pre svoj židovský pôvod opustiť gymnázium. Potom, ako bolo na základe zákona č. 257/1940 Sl. zák. o dočasných správcoch pre domy Židov a o výpovediach židovským nájomníkom legalizované právo prakticky okamžitých výpovedí pre židovských nájomníkov, bolo len otázkou času, kedy sa Freistadtovcov dotknú aj tieto opatrenia.³⁷

Počas leta 1941 sa rodina musela čiastočne prisťahovať k sebe, pretože mamičkin otec a tiež strýko Bedrich s manželkou boli bez náhrady vyhodení na ulicu. Honosný letohrádok starého otca Emila sa pre nich stal len chvíľkovým azylom. Koncom roku 1941 sa z neho totiž musela vysťahovať celá rodina. Náhradné ubytovanie našla opäť energická a praktická Irena Rachel. Do dvojizbového bytu na Kozej č. 18 sa však muselo vtesnať sedem, ak nie deväť členov rodiny.³⁸

K tomuto ráznemu a vyhrotenému sťahovaniu došlo dôsledkom nariadenia č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení

Židov, ktorý začiatkom septembra 1941 vydala slovenská vláda. Toto nariadenie, známe aj ako Židovský kódex, na Slovensku právne kodifikovalo súbor protizidovských predpisov a nariadení, vychádzajúcich z nacistických norimberských zákonov.³⁹ Bol to vôbec najrozsiahlejší právny dokument prijatý za Slovenskej republiky 1939 – 1945 a zároveň jeden z najtvrdších protizidovských zákonov v moderných dejinách Európy. Židia, definovaní na etnickom i náboženskom základe, boli prostredníctvom Židovského kódexu zbavení niektorých základných práv, ukladal im povinnosť nútenej práce a rozširoval právnu legitimitu pre zásahy do ich majetku.⁴⁰

Časť politickej reprezentácie si však uvedomovala, že plošné vyhnanie Židov z ich podnikov by mohlo viesť k zhoršeniu ich doterajších hospodárskych výsledkov. Podobne to bolo u štátnych úradníkov židovského pôvodu, lekárov, zverolekárov a pod. Židovský kódex preto zároveň na základe § 255 a 256 umožňoval prezidentovi Tisovi a jednotlivým ministerstvám, aby v individuálnych prípadoch mohli hospodársky dôležitým Židom udeliť výnimku.⁴¹

Vďaka takýmto výnimkám mohli zatiaľ v Bratislave zostať aj Freistadtovci. Prezídium ministerstva hospodárstva udelilo dňa 7. júna 1942 výnimku Irene Freistadtovej, a to s platnosťou aj pre jej manžela a ich dvoch synov. V rovnaký deň dostal tú istú výnimku

aj Bedrich Freistadt, zamestnaný vtedy vo veľkoobchode Ladislav Tkáč, Hlinkovo nám. č. 8, a vzťahovala sa aj na jeho manželku.⁴² Zatiaľ teda boli vyňatí z opatrení nútenej práce, ktorú Židovský kódex – vedľa iných príkazov a zákazov – nariaďoval. Vyhla sa im tak aj prvá vlna deportácií v roku 1942.⁴³ Podliehali však nariadeniu podľa § 8, noseniu židovského označenia, ktoré bolo kodifikované ako židovská hviezda (§ 27).

O výnimku v tejto záležitosti pre Petrovho otca požiadala 21. augusta 1943 Roza Pauerová v mene svojej firmy *Centrophon*. Žiadosť zdôvodnila tým, že jej firma je generálnym zástupcom popredných zahraničných firiem. Naznačila, že ak má Vojtech Freistadt so zahraničnými partnermi rokovať a mať pri tom na sebe výraznú nášivku žltej šesťcipej hviezdy, môže to u zástupcov týchto firiem vzbudzovať rozpaky a v konečnom dôsledku by to mohlo mať neblahý vplyv na hospodárske výsledky jej podniku.⁴⁴ So svojou žiadosťou uspela. Ministerstvo vnútra jej vystavilo osvedčenie, podľa ktorého Vojtech Freistadt „nie je v smysle vyhlášky ministra vnútra zo dňa 7. novembra 1942, číslo 492 Úradných novín povinný nosiť židovské označenie v obchodnom a úradom styku.“⁴⁵

Každá takáto výnimka rodine Freistadtovcov samozrejme poskytla určitú

36 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 16.

37 ÚPN [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.upn.gov.sk/data/pdf/Slovensky-zakonnik-1940.pdf, s. 423 – 424.

38 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 17; SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945, šk. č. 9, sign. 406-9-52/160.

39 Zároveň išlo o súhrn dovtedy na Slovensku vydanéj antisemitskej legislatívy. Z norimberských zákonov vychádzala najmä definícia na základe rasového princípu.

40 HRADSKÁ, K. Riešenie židovskej otázky na Slovensku, s. 243 – 244. Úplný text Židovského kódexu je dostupný na webe ÚPN ako prepis: www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf a tiež vo forme digitalizátu pôvodného výtlačku v Slovenskom zákonníku: www.upn.gov.sk/data/pdf/Slovensky-zakonnik-1941.pdf, s. 662 – 703.

41 Detailne a so všetkými kontextmi rozoberá napr. KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka*. Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947. Druhé, doplnené vydanie. Bratislava: Premedia, 2013. Niektoré žiadosti detailne skúmala a literárne spracovala VADKERTY, Madeline, PÚČEK, Ján. *Slovutný pán prezident*. Listy Jozefovi Tisovi. Žilina: Absynt, 2020.

42 Eta Freistadtová, rod. Reifová (1906), staršia sestra Ireny R. – SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945, šk. č. 9, sign. 406-9-52/160.

43 Prvý transport slovenských Židov do tábora Auschwitz bol vypravený zo železničnej stanice v Poprade dňa 25. 3. 1942. Počas tejto tzv. prvej vlny deportácií (tj. do 20. 10. 1942) bolo zo Slovenska v celkom 57 transportoch odvezených takmer 58 000 Židov. HRADSKÁ, K. Riešenie židovskej otázky na Slovensku, s. 248.

44 SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945, šk. č. 37, sign. 406-37-63/1-2. Žiadosť zo dňa 21. 8. 1943.

45 SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945, šk. č. 37, sign. 406-37-63/1-2. Osvedčenie č. 141-23/10-3/43, E 8723/1 z 26. 8. 1943.

úľavu. Išlo však o ľubovôľu predstaviteľov totalitného štátu, ktorý inak Židov systematicky utláčal. Výnimka z nosenia židovského označenia sa však vzťahovala iba na otca. Ako Peter spomína, on sám ju musel povinne nosiť.⁴⁶

ŽIDOVSKÉ TRANSPORTY

Transporty Židov zo Slovenska do koncentračných a vyhladzovacích táborov sa Freistadtovcom zatiaľ plošne vyhýbali, hoci už počas prvej vlny deportácií zaznamenala prvé obete aj ich širšia rodina. Pred deportáciou sa nepodarilo utiecť Petrovej tete Malvine Weiserovej, rodenej Freistadt, ktorá v septembri 1942 zahynula v Auschwitzi.⁴⁷

V októbri roku 1942 boli transporty zo Slovenska pozastavené.⁴⁸ Slovenská politická reprezentácia však bola v značnej miere jednotná v zámere zbaviť sa Židov na Slovensku. O spôsobe a rýchlosti jednotlivých opatrení však zhoda nepanovala. Medzitým rástol počet vojenských porážok Nemecka a jeho spojencov na západnom i východnom fronte. Kríza politického režimu HSLS sa prehľbovala. Hnutie odporu silnelo a pripravovalo národné povstanie. Za tejto situácie sa vedenie Slovenského štátu nakoniec podriadilo Hitlerovej vôli a akceptovalo, aby nemecká armáda za účelom udržania poriadku začala od 29. augusta 1944 obsadzovať Slovensko. Tento krok vlády urýchlil začiatok Slovenského národného povstania, na ktoré nemecké okupačné zložky odpovedali tvrdou represiou. Zároveň došlo aj k obnoveniu deportácií Židov do koncentračných

a vyhladzovacích táborov na Slovensku.

Deň pred nemeckým vpádom ukryla mamička Irena Rachel na vopred pripravených miestach rodičov svojho manžela a strýka Bedricha. O miestach, kde sa títo členovia rodiny schovávali, nemáme žiadne informácie. Úkryt, ktorý mala pripravený pre najmladšieho syna Petra, sa však vďaka jeho indiciám podarilo identifikovať.

„Zabalili mi kufor a poslali ma do úkrytu. Všetci traja, otecko, mamička a brat, šli so mnou tmavou chodbou k dverám. Bolo slnečné, teplé jesenné popoludnie. Mám mentálny blok... Nepamätám si, ako sme sa lúčili,“ konštatuje Peter Freistadt v memoároch. Bol pondelok 28. augusta 1944.⁴⁹ Pred domom, kde vtedy boli núdzovo ubytovaní, stálo auto, ktorým Roza Pauerová odviezla mladého Petra k úplne cudzej rodine, kde mal nájsť bezpečný úkryt.⁵⁰

Kde presne ho pre neho matka našla, zostávalo takmer 80 rokov tajomstvom. V memoároch uvádza, že to „bol malý dom na kopci nad Bratislavou... štvrť pracujúcich ľudí, skôr chudobná.“ A rodina, ktorá ho ukrývala, boli ľudia „dobrí, prostí, vierou Jehovovi svedkovia“.⁵¹ Vďaka tejto indicii sme schopní razantne znížiť počet potenciálnych domácností a dohľadať ďalšie podrobnosti.

ÚKRYT V RODINE ILEGÁLNYCH BIBLICKÝCH BÁDATEĽOV

Konfesia Jehovových svedkov vznikla ako časopisecké náboženské hnutie v USA v druhej polovici 19. storočia. V duchu tradičného reformačného

hesla *Sola Scriptura* (Len Písmo) sa pôvodne malá komunita veriacich snažila nadviazať na činnosť starých reformátorov a upozorniť širokú verejnosť na predpovedané zhoršovanie životných podmienok na zemi. Následne svoju interpretáciu kresťanstva začali šíriť do celého sveta.

Prvý známy evanjelista bádateľov Biblie, ako si vtedy hovorili, pôsobil na území dnešného Slovenska v roku 1912, keď sa za týmto účelom vrátil z USA späť do rodného Horného Uhorska. Krátko po vzniku Československa sa toto vyznanie uchytilo aj medzi Slovákmi na západe Slovenska. V roku 1923 ohlásili československí predstavitelia konfesie ministerstvu vnútra svoju existenciu, avšak ešte niekoľko rokov na území republiky pôsobili ako voľné (neregistrované) združenie. V rámci medzivojnového Československa svoj prvý spolok zriadili v roku 1927/1928 v Brne. Celorepublikovú právnu pôsobnosť získal až spolok založený bádateľmi Biblie v Prahe v roku 1931, ktorého slovenská vetva fungovala od roku 1932 v Košiciach.⁵²

Po rozpade Československa boli Jehovovi svedkovia nútení vykonávať svoju náboženskú činnosť ilegálne. Na Slovensku patrili do skupiny malých konfesií, ktoré neboli úradne registrované ako cirkvi a štát ich činnosť v roku 1940 zakázal. Štát nemal príliš potrebu bližšie analyzovať a diverzifikovať jednotlivé drobné konfesie, viacmenej označované ako sekty. Zároveň chcel ústretovo reagovať na silnejúci hlas netolerantných príslušníkov tradičných cirkví, ktorí sa dožadovali

46 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 18.

47 *The Central Database of Shoah Victims' Names*. Yad Vashem [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://yvng.yadvashem.org/> pri zadaní údajov Weiser | Malvine | 1895; FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 15.

48 Podľa štatistik z rokov 1943 a 1944 zostávalo v tom čase na Slovensku už len 18 000 Židov s rôznymi ochrannými výnimkami a asi 4 000 nútené nasadených. Bližšie neidentifikovaný počet žil pod falošnou identitou. HRADSKÁ, K. Riešenie židovskej otázky na Slovensku, s. 241, 250–251; SCHVARC, M. *Der „Judenkönig“ der Edlgasse Gustav Hauskrecht und die Verfolgung der Juden in Bratislava 1944/1945*, s. 101.

49 Freistadt, P. *Vzdálené břehy*, s. 18.

50 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

51 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 20.

52 BAUER, Zdeněk, ed. „Vojáku Vladimíre...“ Karel Čapek, Jindřich Groag a odpírači vojenské služby z důvodu svědomí. Vzájemná komunikace mezi K. Čapkem, J. Groagem a V. Rajdou s úvodním komentářem vydavatele. Praha: NZB, 2009, s. 39 – 40.

radikálnych zákrokov proti „náboženským kacírom“.⁵³

Na rozdiel od Adventistov siedmeho dňa a Bratskej jednoty baptistov, ktorých nepovolená činnosť bola úradmi Slovenského štátu ticho tolerovaná, Jehovovi svedkovia sa nemohli zaštitíť pôsobnosťou svojich spoluveriacich v Nemecku, pretože tam boli pre svoje protihitlerovské postoje už od roku 1933 zakázaní.⁵⁴ Rovnako tak nemali v úmysle pripojiť sa k niektorej inej, štátom schválenej denominácii, ako to urobila napríklad Jednota českokobratiská (pripojenie k maďarskej reformovanej cirkvi a k baptistom) alebo Kresťanské zbory (pripojenie k baptistom). Jehovovi svedkovia chceli dôsledne odmietiť službu v armáde a v Hlinkovej garde, neboli ochotní používať pozdrav Na stráž!, spievať hymnu ani praktizovať nič, čo by považovali za porušenie biblických zásad. S väčšinou veriacich z iných konfesií by sa na takej viere len sotva zhodli.⁵⁵ Počas celého vojnového obdobia tak na Slovensku pôsobili bez akejkoľvek právnej ochrany a s nepríjemnými dôsledkami, pokiaľ boli pristihnutí pri kolportáži svojich tlačovín alebo keď po úradnej výzve odmietli podporovať vojnové úsilie. V takýchto prípadoch museli počítat s väznením, bitím, prípadne aj s transportmi do táborov.⁵⁶

Pohľad na bratislavskú stanicu a nezastavaný kopec Stráže na začiatku 20. storočia. Lokalita Na jamách ležala mimo fotografie ešte viac naľavo (Zdroj: súkr. zbierka Ing. L. Kálmána na PamMap.sk)

IDENTIFIKÁCIA ÚKRYTU NA JAMÁCH

V rokoch 1939 – 1945 žilo na území Bratislavy iba niekoľko rodín Jehovových svedkov.⁵⁷ Tým menej v lokalite, ktorú naznačuje Peter Freistadt – „malý dom na kopci nad Bratislavou“. Jediným miestom, ktoré mohlo pripadať do úvahy, bolo územie pod vrchom Kamzík, vtedy nezastavané viničnými svahy s niekoľkými jednotlivými domčekmi, v triangulačnom priestore medzi Revínom, Kolibou a lokalitou Stráže. Išlo o dnes už zaniknutú lokalitu po niekoľko storočí známu pod názvom „Kinsgraben“, „Kingsgraben“ prípadne „kopec Kinsgraben“.⁵⁸ Najneskôr od

40. rokov 20. storočia spomínanú aj pod slovenskými názvami „V jamách“, „Jamy“ respektíve „Na jamách“, ako bola po vojne oficiálne premenovaná.⁵⁹

Analýza dostupných archívnych dokumentov a rozhovorov so žijúcimi pamätníkmi potvrdila, že v uvedenej lokalite žili počas vojnových rokov iba dve rodiny, ktorých dospelí členovia vyznávali vieru Jehovových svedkov: Manželia Pavol a Mária Sirotkovci a manželia Alois a Rozália Páleníčkovci. Bolo preto nutné preveriť, či niektorá z týchto rodín zodpovedá charakteristikám, ktoré spomína Peter Freistadt:

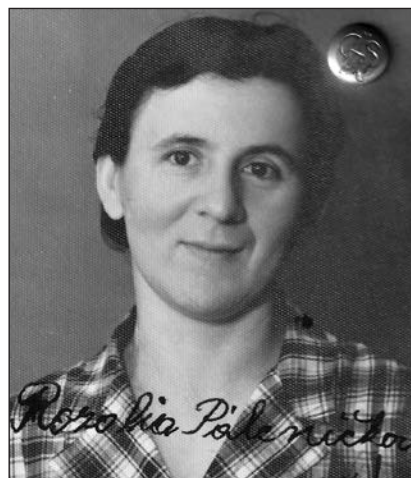
„Miesto, kde som sa schovával pred Nemcami, bol malý dom na kopci nad

- 53 PETRANSKÝ, Ivan A. Zákonem neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: *Historický zborník*, roč. XVII., 2007, č. 2, s. 37 – 40.
- 54 Podrobnejšie viď napr. GARBE, Detlef: *Between Resistance and Martyrdom*. Jehovah's Witnesses in the Third Reich. Madison: University of Wisconsin Press, 2008.
- 55 PETRANSKÝ, I. A. Zákonem neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945, s. 40 – 46, 48.
- 56 PETRANSKÝ, Ivan A. Jehovovi svedkovia v Slovenskej republike (1939 – 1945). In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. Eds.: STŘEDOVÁ, Veronika, ŠTĚPÁN, Jiří a kol. Hradec Králové: Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2011, s. 185 – 194.
- 57 *História zboru js – Bratislava*. [Príhovor Vladimíra Matejku na zasvätení sály Kráľovstva, Červeňova ulica, Bratislava] Strojopis, 1995. (V majetku autorov štúdie.)
- 58 V uplynulých storočiach bol svah tradične využívaný na vinohradníctvo a záhradníctvo všeobecne, na drobnú ťažbu dreva, prípadne na ťažbu hliny na vymazávanie pecí. *Bratislava*. Orientačný plán. B. m. 1933 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.StareMapy.sk/o/1020/Kinsgraben/; HORVÁTH, Vladimír: *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 194 – 195.
- 59 Oficiálne premenovanie nastalo v januári roku 1946 (Nové názvy ulíc v Bratislave. In: *Národná obroda*, 5. 1. 1946, s. 5). Následne uvádzaná ako „ulica Na jamách“. Zanikla koncom 60. rokov 20. storočia v rámci masívnych urbanistických zmien v tejto lokalite. V mape z roku 1968 je ulica Na jamách ešte zakreslená, na mape z roku 1973 už nie. *Bratislava*. Orientačný plán. B. m. 1950 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.StareMapy.sk/o/982/na-jamach/; *Bratislava*. Orientačný plán. Mierka 1:10 000. 3. vydanie. Kartografické nakladateľstvo, Bratislava 1968, list 25; *Bratislava*. Orientačný plán. Druhé, doplnené vydání. Bratislava: Slov. Kartografia, 1973, C8 – C9.

Bratislavou. Bola to štvrt' pracujúcich ľudí, skôr chudobná. Dom, v ktorom som prežil v každom slova zmysle veľmi zvláštnych šesť mesiacov svojho života, sa skladal z predsieni, spálne a kuchyne, ktorá bola zároveň obývacou izbou. Potom tam bolo drevené schodisko, ktoré viedlo na povalu, a malý dvorček s chlievom pre ošpané. Otec rodiny bol kuchár, a ako mnohí kuchári – alkoholik. ... Jeho manželka bola jednoduchá, dobrá žena. Mali osemnásťročnú dcéru [...] Dom bol tmavý a tichý.“⁶⁰

Pri preverovaní jednotlivých okolností sa naša pozornosť najprv sústreďovala na rodinu Sirotkovcov. Žili na adrese Kingsgraben č. 141 a mali jedinou spoločnú dcéru menom Hilda.⁶¹ Podľa pamätníkov boli Pavol a Mária Sirotkovci pohostinní ľudia so srdcom na dlani a ochota vypomôcť niekomu v núdzi bola pre nich charakteristická. Do Freistadtových spomienok však nezapadala napríklad charakteristika hlavy rodiny. Pavol Sirotko nemal k alkoholu inak výrazne blízky vzťah a mal aj iné povolanie: Ako vodič prevádzkoval taxislužbu.⁶²

Dôležité chýbajúce dieliky do celej skladačky odhalilo až pokračujúce pátranie. V prvom rade sme zistili, že druhá manželská dvojica – Alois a Rozália Páleníčkovci – nebývala v nijakej veľkej vzdialenosti od Sirotkovcov, ale priamo na rovnakom pozemku. Sirotkovci totiž v roku 1941 časť svojej záhrady Páleníčkovi predali s tým, že si tu ich spoluveriaci postavia domček a stanú sa ich bezprostrednými susedmi.⁶³ Ďalej sa potvrdilo, že

Manželia Alois a Rozália Páleníčkovci, ktorí vo svojom dome ukrývali trinásťročného Petra (Zdroj: Viera Potůčková, súkromný archív)

Páleníčkovci boli podobne veľkorysí ľudia ako Sirotkovci a mali dokonca aj rovnako starú dcéru, ako bola dcéra Sirotkovcov. Základná rodinná štruktúra, ako ju opisuje Peter Freistadt, je teda uplatniteľná na Sirotkovcov aj Páleníčkovcov a správne stanovenie rodiny, u ktorej sa chlapec ukrýval, je možné až s pomocou ďalších detailov.

Analýza oboch nehnuteľností rodín Sirotkovcov a Páleníčkovcov ukázala, že Freistadtom popisované reálie sedia na dispozície vtedajšieho domu manželov Páleníčkovcov a nie Sirotkovcov.⁶⁴ Na Aloisa Páleníčka zároveň sedeli aj ďalšie charakteristiky: bonviván pôvodom z Moravy, ktorý mal rád dobré jedlo a pitie. (Čo nutne neznamená, že musel byť alkoholik, ako ho Freistadt po rokoch subjektívne vykresľuje.)

Jedinou nepresnosťou, ktorá zostala nedoriešená, bolo Freistadtovo

tvrdenie, že otec rodiny, ktorá ho ukrývala, bol kuchár. Alois Páleníček bol totiž pred aj po vojne autokarosárom a nenašli sme nič, čo by naznačovalo, že by to počas rokov 1939 – 1945 malo byť inak. Domnievame sa preto, že ide o omyl pamätníka, ovplyvnený celkovým naturelom Aloisa Páleníčka a jeho priateľským vzťahom k jedlu a vareniu.

S pomocou všetkých vyššie uvedených terénnych i archívnych poznatkov sme ešte raz preskúmali spomienky preživšieho Petra, načo sme hypotézu o úkryte u Sirotkovcov jednoznačne vylúčili.⁶⁵ Väčšina indícií ukazovala na úkryt u Páleníčkovcov a starostlivé čítanie spomienok túto lokáciu potvrdzovalo: Freistadt totiž v jednej nenápadnej vete uvádza, že „jedného dňa [...] priviedla ich dcéra [= dcéra mojich záchrancov] kamarátku zo susedstva. [...] Mala osemnásť, bola celkom milá

60 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 20.

61 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB), šk. č. 519, sign. 209-519-13. Zápisnica z 7. 10. 1943 s P. Sirotkom.

62 Rozhovory s V. Matejkom (2020), V. Sebínovou (2020) a V. Potůčkovou (2023).

63 Kupno-predajná smlouva ze 17. 6. 1941 mezi manželi Sirotkovými a Páleníčkovými. (V majetku autorov štúdie.); ABS Praha, f. Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-193-6. Výkaz funkcionářů a členů spolku Mezinárodní sdružení bádatelů biblií ze 17. 1. 1948.

64 Rozhovor s pani Vierou Potůčkovou (2023), ktorá v uvedenej lokalite žije celý život. Nezávislé súpisy jednotlivých miestností domov Páleníčkovcov a Sirotkovcov uvádzajú Úradné záznamy ŠtB z 1. 12. 1948, vykonané v rámci zabavovania literatúry Jehovových svedkov komunistickým režimom. ABS Praha, f. Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-193-6.

65 V roku 2021 sme boli cez sprostredkovateľa požiadaní, aby sme základné informácie o prebiehajúcom výskume k tomuto prípadu poskytli nemeckému bádateľovi, ktorý ich následne (vrátane vtedajšej pracovnej a teraz už prekonanej hypotézy o rodine Sirotkovcov) publikoval vo svojej práci WILKER, Christoph: *Die unbekannten Juden Helfer. Wie Zeugen Jehovas im Nationalsozialismus jüdischen Mitmenschen beistanden*. München: Volk Verlag, 2022, s. 112 – 116.

a pekná a volala sa Hilda.⁶⁶ Hilda teda bola dcéra od susedov, nie dcéra jeho záchrancov. Dcéra Páleníčkovcov sa volala Adela a jej kamarátka zo susedstva bola Hilda Sirotková. Mladý Peter Freistadt sa teda evidentne ukrýval u Páleníčkovcov. Obe kamarátky sa narodili medzi rokmi 1927 – 1928.⁶⁷ Boli teda presne v tom veku, aký pamätník uvádza vo svojich spomienkach.⁶⁸

Po rozsiahlych urbanistických zmenách, ktoré bývalú okrajovú lokalitu Kinsgraben/Jamy pred päťdesiatimi rokmi premenili na husto osídlenú modernú zástavbu, by sme dnes ono miesto našli na pozemku medzi ulicami Júnová a Ambrová (v ich západnej časti). Do týchto miest priviezla Roza Pauerová na konci augusta 1944 sotva trinásťročného Petra, aby ho podľa inštrukcií matky Ireny Freistadtovej ukryla u manželov Páleníčkových. Druhý deň začala okupácia Slovenska nemeckými ozbrojenými silami. Bolo to zaistenie úkrytu doslova na poslednú chvíľu.⁶⁹

Okupačné orgány začali po vstupe na Slovensko vyhľadávať a prenasledovať všetkých Židov, ktorí vplyvom najrôznejších výnimiek zostávali doteraz

na slobode, prípadne sa ukrývali pod falošnou identitou. V samotnej Bratislave žilo asi 3 500 Židov. V noci z 28. na 29. 9. 1944 bola proti nim zorganizovaná rozsiahla razia. Okupačné jednotky totiž obnovili aj transporty do nacistických koncentračných a vyhladzovacích táborov s jednoznačným cieľom: V čo najkratšom čase zo Slovenska definitívne odstrániť všetko zvyšné židovské obyvateľstvo. Doteraz udelené výnimky prestali platiť. V Bratislave bolo naraz pozatýkaných takmer 1 800 ľudí. Začiatkom októbra už boli v Auschwitzi, kde väčšinu z nich usmrtili plynom.⁷⁰ Niekedy v týchto dňoch boli zatknutí a krátko nato zabití aj Vojtech a Irena Freistadtovci.

MOTIVÁCIA ŽIDOVSKÝCH ZÁCHRANCOV

Vzhľadom na to, že Rozália Páleníčková, ako svedkyňa Jehovova, aj v čase zákazu vyzerala ľudí, ktorým mohla evanjelizovať z Biblie, mohla takto prísť do rozhovoru aj s Irenou Freistadtovou. Syn Peter spomína, že jeho matka sa ako jediná z rodiny o spirituálne otázky zaujímal.⁷¹ Akokoľvek sa ale uvedená možnosť

ponúka, v skutočnosti o tom, ako matka Freistadtová prišla do kontaktu s Páleníčkovcami, vôbec nič nevieme. Bezpochyby ale musela mať k manželom Páleníčkovým obrovskú dôveru, keď im zverila svojho najmladšieho syna. A to napriek tomu, že ich dospievajúca dcéra, žijúca s rodičmi v jednej domácnosti, vieru a spôsob života svojich rodičov s nimi nezdieľala, rovnako ako jej priateľ, ktorý tam za ňou občas dochádzal.⁷²

Peter Freistadt si v dospelosti opakovane kladol otázku o motivácii Páleníčkovcov. Či napríklad za poskytnutý úkryt neočakávali nejakú zvláštnu odmenu.⁷³ Túto domnienku ale vôbec nič nepotvrdzuje. Navyše Páleníčkovci boli dobre zaistení.⁷⁴ A navyše: Žiadny finančný dar by za daných okolností nebol schopný vyvážiť riziká spojené s odhalením ilegálneho úkrytu pre židovského chlapca. Riziko možného udania bolo reálne. Pokiaľ sa človek podozrivý z tajného ukrývania Židov dostal do rúk Gustava Hauskrechta, vedúceho zberného židovského strediska na Edlovej č. 6, mohol zažiť mimoriadne fyzické mučenie.⁷⁵ Manželom Páleníčkovcom by navyše priťažovala

66 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 20 – 21.

67 Hilda Sirotková (1927 – 1991); Adéla, rodená Páleníčková (1928 – 2021).

68 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 20 – 21; USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

69 Informácie o chystanom vstupe nemeckých vojsk na slovenské územie boli postupne odhaľované aj oficiálne, hoci vždy s alibistickým tvrdením, že nejde o obsadenie Slovenska. Pozri napr.: MACH, Alexander. Len od nás závisí, či si udržíme slobodu. [Text rozhlasového prejavu ministra Macha z 27. 8. 1944] In: *Slovák Pondelník*, roč. VI, 28. 8. 1944, č. 34, s. 1–2; TISO, Jozef. Nemecké vojsko neprichádza Slovensko obsadiť. In: *Slovák*, roč. XXVI, 31. 8. 1944, č. 196, s. 1.

70 SCHVARC, M. *Der „Judenkönig“ der Edlgasse Gustav Hauskrecht und die Verfolgung der Juden in Bratislava 1944/1945* s. 101 – 103; HRADSKÁ, K. Riešenie židovskej otázky na Slovensku, s. 253; HLAVINKA, Ján, NIŽŇANSKÝ, Eduard, RAGAČ, Radoslav. Koncentračný tábor v Seredi vo svetle novoobjavených dokumentov (september 1944 – marec 1945). In: *Druhá vlna deportácií Židov zo Slovenska*. Medzinárodná vedecká konferencia 8. september 2009, Zvolen, Technická univerzita vo Zvolene. Múzeum Slovenského Národného Povstania, 2010, s. 62.

71 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

72 FREISTADT, Petr: *Vzdálené břehy*, s. 20; USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

73 Úvaha P. F., pre čo iné by niekto niečo také robil, keď nie pre peniaze, mohla byť ovplyvnená jeho vlastným vzťahom k financiám a majetku a súvisiacim mnohoročným problémom. Štátny archív (ďalej ŠA) v Bratislave, f. Okresný súd v Bratislave 1949 – 1978, Civilné spory zn. C, šk. č. 13, inv. j. 17/9, 12 C 1953 Freistadt Peter vs. CENTROPHON spol. s r.o. (podiel zo zisku); ŠA v Bratislave, f. Okresný súd v Bratislave 1949 – 1978, Civilné spory zn. C, šk. č. 120, inv. j. 104/2, 39 C 1958 Freistadt Peter vs. Freistadt Otto (dedičstvo po nebohom Freistadtovi Emilovi); ABS Praha, f. Svazky TS, arch. č. TS-618085 MV; ABS Praha, f. Správa vyšetřování StB – V, arch. č. V-7234 MV.

74 Rozhovor s pani Vierou Potůčkovou (2023).

75 SCHVARC, M. *Der „Judenkönig“ der Edlgasse Gustav Hauskrecht und die Verfolgung der Juden in Bratislava 1944/1945* s. 101 – 104, 107. Porovnaj tiež MIČEV, Stanislav. Osudy ušľachtilých duší. In: *Druhá vlna deportácií Židov zo Slovenska*. Medzinárodná vedecká konferencia 8. september 2009, Zvolen, Technická univerzita vo Zvolene. Múzeum Slovenského Národného Povstania, 2010, s. 94 – 112.

aj zmieňovaná príslušnosť k zakázanej náboženskej komunite, ktorú doboví konšpirátori radi (hoci úplne iracionálne) spájali s údajným celosvetovým židobolševickým sprisaháním.⁷⁶

Vďaka nezištnému altruizmu boli Páleníčkovci ochotní riskovať a následne aj pretrpieť každodenné napätie, nervozitu i prípadné sklamanie zo svojho chránenca, lebo jeho správanie voči hostiteľom nebolo práve ideálne. Peter Freistadt spomína:

„Tak som tam, trinásťročný chlapec, trávil deň po dni, hodinu za hodinou, takmer úplne sám, zatiaľ čo ostatní členovia domácnosti okrem pani domu boli v práci. Ja, ktorý som nebol ani chvíľu bez rodičov a ktorý v posledných piatich rokoch prakticky neopustil rodičovský dom okrem cesty do školy a späť, ocitol som sa zrazu emocionálne, intelektuálne a väčšinou aj fyzicky úplne sám. ... Zhruba tak šesť mesiacov predtým, ako som prišiel do tohto malého domčeka, dorástol som do obdobia, ktoré možno nazvať prebudenie mužstva. ... Hodiny, ktoré som sám presedel v úkryte, moju situáciu nijako nevylepšovali.“⁷⁷

Bola to po všetkých stránkach neprijemná situácia. Tínedžer, ktorý sa ocitol bez starostlivosti rodičov v zložitom období začínajúcej puberty. Z hľadiska vývojových etáp ľudskej psychológie patrí medzi najdramatickejšie. Psychológovia ju opisujú ako

obdobie „vulkanizmu“, lability, sprisahaneckej romantiky, citového nepokoj a i možných výbuchov deštruktívneho správania. A práve v období tejto „hormonálnej búrky“⁷⁸ bol Peter nútený skrývať sa v malom dome mimo mesta, aby neprišiel o svoj život. Vonku mu hrozila smrť.

Nudu striedala frustrácia či spleť objavovanie seba samého. Spätne priznáva, že v niektorých veciach sa voči svojim hostiteľom – a predovšetkým voči ich susedom – nezachoval pekne.⁷⁹ Napriek tomu mu prejavovali súcit a trpezlivosť. Dni, týždne a mesiace monotónneho ukrývania sa a obáv plynuli. Kde sa schovávajú ostatní členovia rodiny Freistadtovcov a či vôbec žijú, o tom nemal nikto z obyvateľov Na jamách nad Bratislavou ani potuchy.

ODHALENIE ÚKRYTU

Stalo sa to údajne v nedeľu 18. februára 1945, keď na dvere domu Páleníčkovcov ktosi zabúchal. Dovnútra rázne vstúpili dvaja muži v civilných odevoch. Išli rovno k mladému Freistadtovi, ktorého autoritatívne vyzvali na predloženie osobných dokumentov. Páleníčkovci okamžite strnuli. Peter aj napriek momentu prekvapenia a za úplného ticha v pokoji vytiahol falošné dokumenty, ktoré mu zaobstarala jeho matka. Krycia identita zdanlivo kresťanského chlapca s úplne iným menom však na

gestapákov nezabrala. Evidentne mali k dispozícii jednoznačné udanie.

Trinásťročný Peter si musel vziať kabát a za asistencie oboch mužov odísť na úradovňu gestapa, ktorá v Bratislave vznikla súbežne s obsadením Slovenska nemeckou armádou na konci leta 1944.⁸⁰ Nie je jasné, či bol zatknutý chlapec premiestnený do vyšetrovne gestapa na Palisádach (dnes č. 36)⁸¹ alebo do „židovskej zberne“ na Edlovej (dnes Podjavorinskej) ulici č. 6,⁸² prípadne do inej bratislavskej budovy zabranej gestapom.⁸³ Nech už bol ale Peter odvedený kamkoľvek, vo svojich spomienkach uvádza, že tam s ním nemeckí vyšetrovatelia zachádzali prekvapivo mierne. Nabádali ho, aby sa priznal k svojmu židovskému pôvodu. Keď zapieral, zamkli ho do cely s tým, že keď sa bude chcieť priznať, má zaklopať na dvere. Fyzicky mu neublížovali ani sa mu nevyhrážali. Stačila však približne hodina v zamknutej miestnosti, aby si prestrašený chlapec dokázal predstaviť, čo všetko mu môžu urobiť, aby z neho priznanie dostali a sám zaklopal na dvere s pritakaním, že je Žid. Jeho väzňatelia boli spokojní. Znovu ho zavreli do cely, aby ho potom ráno dopravili na miesto, kde zhromažďovali jednotlivých Židov, vytiahnutých z rôznych bratislavských úkrytov.⁸⁴

Dňa 1. 3. 1945 bol 13,5-ročný Peter Freistadt pod číslom 11 395 odtransportovaný do Serede.⁸⁵ Na okraji tohto

76 SNA Bratislava, f. Ministerstvo pravosudia (MPs), 1940, 6 – 7, šk. č. SK 49. Sektárstvo „skúmateľov biblie“ v Toporci, 20. 2. 1940.

77 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 20.

78 ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vývojová psychologie. Třetí, přepracované vydání. Praha: Portál, 2014, s. 169 – 189.

79 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 18 – 21, 25; USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

80 Súbežne so vznikom tejto slovenskej centrály gestapa v Bratislave boli zriadené aj jej pobočky v ďalších mestách Slovenska. *Slovenské národné povstanie*. Dokumenty. PREČAN, Vilém, ed. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 835.

81 MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso Slovenského štátu*. Kauza Imrich Sucký. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 75, 165. Na fasádu domu bola v roku 1964 umiestnená Pamätná tabuľa Obetiam 2. svetovej vojny. Pozri foto na webe *Spolku pro vojenská pietní místa* [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.vets.cz/vpm/mista/obec/376-bratislava/Palisady/

82 SCHVARC, M. *Der „Judenkönig“ der Edlgasse Gustav Hausrecht und die Verfolgung der Juden in Bratislava 1944/1945*, s. 94, 102.

83 MEDVECKÝ, M. *Spravodajské eso Slovenského štátu*. Kauza Imrich Sucký, s. 74 – 76, 81, 165. Mimo týchto miest existovala aj Sústredovňa Židov na ulici H. Göringa (dnešná Žižkova). Freistadt však uvádza, že bol odvedený „na gestapo“.

84 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 21. Páleníčkovcov ochránil zrejme pred väčším postihom okrem iného aj rýchly vývoj na vojnovom fronte. Štyri týždne po chlapcovom transporte do Serede bola už Bratislava oslobodená.

85 SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945, Koncentračný tábor v Seredi 19. 11. 1944 – 30. 3. 1945, Evidenčná kniha – II. zošit, a. š. 1. Foto reprodukcia zoznamu je publikovaná v rámci expozície Múzea holokaustu v Seredi.

Múzeum holokaustu v Seredi. Pôvodné baraky pracovného tábora pre slovenských Židov (Foto: Z. Bauer, 2023)

mesta, vzdialeného asi 60 kilometrov severovýchodne od Bratislavy, začala slovenská vláda už v septembri 1941 budovať pracovný tábor pre Židov.⁸⁶ Primárnym účelom pracovných táborov pre Židov v tom čase bola internácia Židov a ich vyťažovanie na hospodárske účely. Zadržiavani Židia boli nútení pracovať v niekoľkých manufaktúrnych dielnach. Nedostávali riadnu mzdu, iba stravu a minimálne vreckové. Bývali hromadne v táborových barakoch. Od marca do septembra 1942 plnil tábor v Seredi tiež funkciu koncentračného strediska pre deportácie Židov do nacistických táborov. Po zastavení transportov sa jeho prevádzka znovu obmedzila len na pracovný tábor.

S vypuknutím Slovenského národného povstania a zahájením nemeckej okupácie Slovenska prestal tábor v Seredi na prelome augusta a septembra 1944 na niekoľko dní úplne fungovať. Slovenskí žandári otvorili brány tábora a doposiaľ internovaných Židov nechali utiecť. Začiatkom septembra však dorazil kontingent jednotiek SS, ktorý prevádzku tábora obnovil. V nových podmienkach dostalo zariadenie jednoznačný charakter koncentračného tábora. Okrem Židov tu navyše boli zadržiavani aj vojaci slovenskej povstaleckej armády, partizáni a ľudia obvinení z podpory povstania. Životné podmienky v táboře sa prudko zhoršili. Predošlé šikanovanie nahradili tie

najhrubšie formy nezákonnosti: mučenie, týranie, znásilňovanie, vraždy.⁸⁷

Do týchto podmienok bol vrhnutý aj násťročný Peter. Bolo daždivé a studené počasie. Takmer dva ďalšie týždne sa zmätene prepletal medzi cudzími dospelými ľuďmi, v obavách že budú zrejme odvezení na likvidáciu do Auschwitzu. Ten deň prišiel v piatok 9. marca 1945, keď bol Peter spolu s ďalšími 547 osobami zaradený do transportu č. 333-XXVI/3.⁸⁸ „Tucty ľudí, muži aj ženy v dobytých vagónoch. Bez jedla, bez latríny, bez miesta na spanie. Štyri dni a noci nepredstaviteľné hrôzy. Potom sa vlak zastavil.“⁸⁹ Bol pondelok 12. marca 1945, krátko pred polnocou.⁹⁰

- 86 Tábor bol zriadený v nadväznosti na nariadenie č. 198/1941 Sl. z., ktorého § 22 Židom vo veku 16 – 60 rokov nariaďoval pracovnú povinnosť. Okrem pracovného tábora v Seredi vzniklo podobné zariadenie koncom roku 1941 aj v stredoslovenských Novákoch. V nasledujúcom roku potom začal na rovnakom princípe fungovať tábor pri obci Vyhne, ležiacej na druhej strane pohoria Vtáčnik. Okrem toho na Slovensku fungovalo aj niekoľko menších pracovných stredísk pre Židov a dokonca nielen pre nich. Podrobnosti viď HLAIVINKA, Ján, NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Pracovný a koncentračný tábor v Seredi 1941 – 1945*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, 2009.
- 87 BERÁNEK, Matej. Pracovný a koncentračný tábor v Seredi. In: *Historická revue*. Roč. 27, č. 3, s. 50 – 52; HLAIVINKA, J., NIŽŇANSKÝ, E., RAGAČ, R. Koncentračný tábor v Seredi vo svetle novoobjavených dokumentov (september 1944 – marec 1945), s. 54 – 80; SIVOŠ, Jerguš: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava: ÚPN, 2011, s. 30 – 37.
- 88 Arolsen Archives. International Center on Nazi Persecution, DocID: 4983138 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://collections.arolsen-archives.org/en/document/4983138>; *Terezínská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945. Díl první*. KÁRNÝ, Miroslav a kol., eds. Praha: Terezínská iniciativa & Melantrich, 1995, s. 73 – 74; *Terezín – Ghetto*. Ed. SPILKA, Bořivoj. Praha: Repatriační odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče Republiky československé, 1945, s. 104.
- 89 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 22.
- 90 HLAIVINKA, J., NIŽŇANSKÝ, E., RAGAČ, R. Koncentračný tábor v Seredi vo svetle novoobjavených dokumentov (september 1944 – marec 1945), s. 74; FEDOROVÍČ, Tomáš. Slovenští Židé v terezínském ghettu. In: *Druhá vlna deportací Židov zo Slovenska*. Medzinárodná vedecká konferencia 8. september 2009, Zvolen, Technická univerzita vo Zvolene. Múzeum Slovenského Národného Povstania, 2010, s. 84.

S ohľadom na uvedené obdobie už vlak ale nesmeroval do Auschwitzu. Všetkých zadržovaných doviezol do severočeského Terezína, bývalého pevnostného mesta z čias cisárovnej Márie Terézie, ktoré nacisti počas vojny premenili na židovské geto. V jeho uliciach potom Peter Freistadt prežil takmer dva ďalšie mesiace života. V utorok 8. mája 1945 sa tu dočkal oslobodenia.⁹¹ S dvojicou mladých mužov sa rozhodol na nič nečakať a bez akéhokoľvek súhlasu novej terezínskej správy sa okamžite vydali do Prahy. Z pražskej stanice cestoval ruským transportným vlakom do Bratislavy, kam dorazil skoro ráno v pondelok 14. mája 1945.⁹²

POVOJNOVÉ OKOLNOSTI

Kto z rodiny žije a kto počas holokaustu zahynul, o tom pri návrate do Bratislavy nemal ani tušenie. Až v miestnej informačnej kancelárii židovskej náboženskej obce sa dozvedel, že obaja rodičia zahynuli už v októbri/novembri 1944 v Auschwitzu.⁹³ Chvilu mu trvalo, kým si vážnosť tohto oznámenia naplno uvedomil. Naopak, keď sa o niečo väčším odstupom dozvedel, že neprežil ani jeho starší brat Ján, odmietal tomu spočiatku uveriť.⁹⁴

Starý otec Emil, stará mama Katarína i strýko Bedrich ale v úkrytoch

prežili.⁹⁵ Byt starého otca sa tak stal Petrovou základňou pre jeho nový povojnový život. Miesto Na jamách u rodiny Páleníčkovcov, kde Peter prečkal najhoršie obdobie druhej vlny deportácií zo Slovenska – čo zásadným spôsobom prispelo k záchrane jeho života –, toto miesto už nikdy viac nenavštívil. Keď sa ho v roku 1997 dokumentaristka Louise Kesselová spýtala, ako sa tí ľudia vlastne volali, tvrdil, že si už ich meno nepamätá. Bola zaskočená, a tak dodal: „Po vojne som ich už nikdy nestreitol. Možno som ich mal navštíviť, neviem, ale ja... vieš... čas bežal... čas ubiehal a ja...“⁹⁶ Bol to paradox. O to väčšie, že medzi Páleníčkovými povojnovými zákazkami nájdeme aj službu pre American Joint Distribution Committee (AJDC), ktorá vtedy zariaďovala transfer Židov cez Československo na Západ a ďalej do Palestíny.⁹⁷

Podobne ako aj u niektorých iných obetí holokaustu,⁹⁸ aj v prípade Petra Freistadta sa v nasledujúcich rokoch ukázalo, že vplyvom prežitých traum nedokáže žiť úplne normálnym životom. Ako sám priznáva, dostavila sa u neho posttraumatická mánia. Na jeseň roku 1945 sa síce zapísal na prestížne bratislavské gymnázium, medzi učiteľmi a spolužiakmi, ktorí boli po niekoľkých rokoch masívnej antisemitskej

propagandy šokovaní z prítomnosti živého Žida, sa však príliš dobre necítil. O to viac začal využívať to, že čaru jeho osobnosti ľahko podliehajú ženy. Stal sa pravidelným a vyhláseným návštevníkom najrôznejších nočných podnikov. Akoby ho čosi poháňalo k úteku pred realitou nahromadenej frustrácie a chýbajúcej rodičovskej nehy. Skorý skon strýka Bedricha, rýchlo nasledovaný úmrtím starej mamy a následne aj starého otca (1947 – 1948) vnímal najskôr – metaforicky povedané – ako letmý pohľad z okna idúceho vlaku:

„Vreckové som mal pomerne veľkorysé, krajčírské účty boli platené z rodinného konta, bol som skrátka mladík, ktorý trávil väčšinu voľných chvíľ tancom a na večierkoch. [...] Roky štyridsaťsedem a štyridsaťosem veľa nezmenili, len som začal chodiť každú noc do night-clubov a stal sa známou postavou všetkých tanečných parketov v meste.“⁹⁹

V rodine nebol nikto, kto by mal chuť a priestor dospievajúceho pubescenta zdisciplinovať. Formálne sa stal jeho poručníkom strýko Otto (počas vojny vojak v čl. brigáde britskej armády). Práve jemu odovzdala Roza Pauerová rodinný obchod na Gorkého č. 5.¹⁰⁰ S Ottom si však mladý Peter nikdy veľmi nerozumel. Keď strýko videl, ako jeho synovec žije od flámu

91 Pozri: Seznam zachráněných osob. In: *Terezín – Ghetto*. Ed. SPILKA, Bořivoj. Praha: Repatriační odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče Republiky československé, 1945, s. 104.

92 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 22.

93 *The Central Database of Shoah Victims' Names*. Yad Vashem [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://yvng.yadvashem.org/> pri zadaní údajů Freistadt | Bela Voitekh | 1897 a Freistadt | Irena Rachel | 1903.

94 Ján Freistadt zahynul v januári 1945 ako 19-ročný pri evakuácii (pochode smrti) jedného z koncentračných táborov a ako zoslabený bol na mieste zastrelený. Freistadt, P. *Vzdálené břehy*, s. 22 – 25; *Holocaust Survivors and Victims Database*. United States Holocaust Memorial Museum [online]. [cit. 2023-09-27] Dostupné na: www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4364161

95 Bedrichova manželka, Eta Freistadtová, zahynula v Auschwitzu. FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 26.

96 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

97 ABS Praha, f. Židovské organizace, sign. 425-405-2. AJDC Bratislava, účetní agenda – platby za cestovné a údržbu autoparku.

98 Pozri napr.: GREENE, Roberta. Holocaust Survivors: A Study in Resilience. In: *Journal of Gerontological Social Work*. 37(1) (2001), s. 3 – 18 [online]. [cit. 2023-09-27] Dostupné na: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J083v37n01_02; BARAK, Yoram, SZOR, Henry. Lifelong posttraumatic stress disorder: evidence from aging Holocaust survivors. In: *Dialogues Clin Neurosci*. 2000 Mar; 2(1), s. 57 – 62 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3181591/

99 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 30.

100 Dňa 6. 4. 1948 bola na obchod uvalená národná správa v prospech n. p. *Gramofónové závody*. Vid': Inercia. His Master's Voice. In: *Pravda*, roč. V, 1. 5. 1948, č. 101, s. 36; SNA Bratislava, f. Povereníctvo obchodu, Zpráva národního správce firmy „Centrophon R. Pauerová“. Povoňným národným správcem pôvodného podniku Emila Freistadta na Sedlárskej ulici č. 3 sa stal jeho predošlý arizátor *Korman a spol.* (Inercia. In: *Národná obroda*, roč. III, 6. 4. 1947, č. 81, s. 11.)

Manželia Páleníčkovci s priateľmi pred domom v ulici Na jamách. Povojnová fotografia (Zdroj: Viera Potúčková, súkromný archív)

k flámu, odmietol jeho ľahkovážny životný štýl podporovať. V tom čase bol Peter tiež pre zlú dochádzku vylúčený z gymnázia. Nejakú chvíľu ešte prežíval vďaka predaju a špekuláciám s tou časťou dedičstva, na ktorú dosiahol. Potom už si ale musel hľadať obživu.¹⁰¹ On ale spomína: „*O tom, ako sa zarábajú peniaze, som nemal ani potuchy.*“

¹⁰² To bol samozrejme problém.

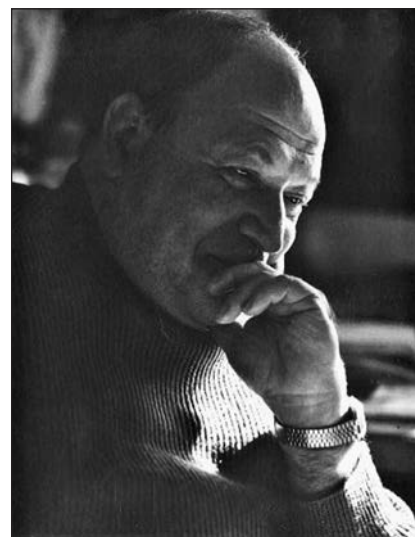
NESKORŠÍ ŽIVOT ZACHRÁNENÉHO

Policajné posudky na Petra z tej doby pochopiteľne neboli dobré: „*Žid veľkoburžoázneho pôvodu, životný štýl*

playboya, oblieka sa podľa americkej módy, amorálne styky so ženami, zlý pomer k manuálnej práci a budovaniu socializmu.“¹⁰³ Mal šťastie v nešťastí, keď ho ktosi zo známych predstavil vedúcemu výroby pri československom štátnom filme, ktorý pod tvárou playboya dokázal rozoznať tvorivú invenciu a záujem o umenie. Peter získal miesto asistenta produkcie a postupne sa stal vedúcim výrobného štábu. Základnú vojenskú službu absolvoval pri Pomocnom technickom prápore (PTP), teda pri neozbrojenej technickej jednotke, zloženej z osôb považovaných za štátne nespoľahlivých. Po návrate do civilu sa k slovenskému filmu už nedostal a chvíľu sa pretĺkal. Jeho súkromnému životu opäť začali kralovať vysoké účty za nákladný spoločenský život a početné náruče žien. Neutíchajúci nedostatok finančných prostriedkov bol tiež príčinou, pre ktorú sa koncom päťdesiatych rokov zaplietol s komunistickou ŠtB, ktorá ho okrajovo vyťažovala v rámci problematiky „sionisti“.¹⁰⁴

Na jar 1957 sa presťahoval do Prahy, kde vo vtedajšej Československej televízii získal miesto asistenta réžie. Čoskoro však svoje profesijné miesto našiel predovšetkým v divadelnom prostredí. V osobných financiách a v rodinných vzťahoch sa mu dôsledkom mnohoročnej nezodpovednosti hromadili ťažkosti.¹⁰⁵

V roku 1964 dostal od československého štátu povolenie navštíviť štát Izrael. Malo ísť o turistickú návštevu v dĺžke niekoľkých týždňov. Zároveň

Dospelý Peter Freistadt v Izraeli (Zdroj: Súkromná zbierka)

však dúfal, že sa mu podarí nájsť nejaký jednorazový divadelný angažmán a z honorára zahľadiť aspoň časť svojich dlhov.¹⁰⁶ Ponuku na réžiu divadelného predstavenia sa mu v Izraeli podarilo získať a musel preto niekoľkokrát požiadať o predĺženie pobytu. Zlom nastal vo chvíli, keď dňa 4. 2. 1965 nastúpil v Tel Avive do lietadla letiaceho do Prahy. Na odlet chýbali iba tri minúty, keď sa v lietadle impulzívne rozhodol, že zostane natrvalo v Izraeli.¹⁰⁷ Nie z politických, ale z čisto emocionálnych dojmov. Na základe izraelského Zákona o práve návratu¹⁰⁸ mu neboli kladené žiadne prekážky.¹⁰⁹

Náhle rozhodnutie bolo vyvrcholením dve dekády trvajúceho vnútorného chaosu, obáv a ľahkovážnosti.¹¹⁰

101 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 27 – 34.

102 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 33.

103 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 38.

104 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 36 – 38, 44; ABS Praha, f. Svazky TS, arch. č. TS-618085 MV, krycí jméno „ŘÍHA“.

105 FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 48 – 64.

106 ABS Praha, f. Správa vyšetřování StB – V, arch. č. V-7234 MV. Výslech H. Slavičkové z 10. 5. 1965.

107 ABS Praha, f. Správa vyšetřování StB – V, arch. č. V-7234 MV. Zbierka novinových článkov z izraelskej tlače, ktoré opisujú situáciu na izraelskom letisku.

108 Hebr. *Hok ha-shvūt*, prijatý Knesetom dňa 5. 7. 1950, umožňuje ľuďom s jedným alebo viacerými židovskými starými rodičmi a ich manželom presídliť do Izraela a získať jeho občianstvo [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.JewishVirtualLibrary.org/israel-s-law-of-return

109 ABS Praha, f. Svazky TS, arch. č. TS-618085 MV, konvolut novinových výstrižkov preložených do češtiny; FREISTADT, P. *Vzdálené břehy*, s. 66 – 67.

110 ABS Praha, f. Správa vyšetřování StB – V, arch. č. V-7234 MV. Zbierka novinových rozhovorov s P. Freistadtom z izraelskej tlače vrátane prekladov, urobených československými orgánmi za účelom vyhodnotenia potenciálnych štátno-bezpečnostných rizík. Freistadt v jednotlivých interview opakovane vysvetľuje dôvody svojej náhlej emigrácie.

V Československu, ktoré vtedy slobodný odchod svojich občanov do zahraničia neumožňovalo, bol v neprítomnosti odsúdený za trestný čin opustenia republiky podľa § 109, ods. 2 trestného zákona na 18 mesiacov odňatia slobody.¹¹¹ Zatiaľ čo v Československu mával sklony vidieť za svojimi neúspechmi a problémami skrytý antisemitizmus, v Izraeli začal úplne nový život. Postupne sa stal rešpektovaným režisérom, založil

vlastnú produkčnú spoločnosť a istý čas pôsobil aj ako prezident Izraelskej filmovej a televíznej akadémie, pri ktorej vzniku stál.¹¹²

Ako sám priznáva, až v Izraeli, keď ho opustili obavy z antisemitizmu, začal byť schopný sa vracieť do minulosti a premýšľať o hrôzach vojnových rokov, o rodičoch, bratovi a o svojom detstve. Dovtedy pred tým všetkým utekal. V Izraeli dal väčšiu disciplínu

aj svojmu súkromnému životu. Avšak jeho osobné záležitosti zostávali nedoriešené v ďalekom Československu.¹¹³ V spomienkach pritom až do konca svojho života zostával vo svojej rodnej krajine. Jeho izraelskú pracovňu zdobila veľká romantická fotografia zasneženého Karlovho mosta v Prahe.¹¹⁴ Svoje vnímanie aj na sklonku života definoval ako viac československé než izraelské.¹¹⁵

Peter Freistadt (1931–2000) • was among the Jewish people who were temporarily exempted from the first wave of deportations of Jews from Slovakia in 1942. Because Peter's father was acknowledged as economically important to Slovakia, the whole family avoided removal to a labour centre and being transported to a Nazi camp. However, circumstances changed during the German occupation of Slovakia in autumn 1944 and when the second wave of deportations began. Shortly before that, Peter's mother had found a hiding place for her son with a family of Jehovah's Witnesses living on the outskirts of Bratislava. It is unknown where the parents hid. However, during one of the first reinstated deportations, they were taken to Auschwitz, where they then perished. Young Peter successfully hid for five and a half months. In February 1945, the Gestapo raided the house where he was hiding and arrested him. At the beginning of March, he was taken to the camp in Sereď (Szered), and from there, about a week later, to the Terezín (Theresienstadt) ghetto in the Protectorate of Bohemia and Moravia. There, he was liberated. However, the traumas he experienced during the war often prevented him from successfully integrating into post-war Czechoslovakia in the following years. He found peace only after 1965 when he emigrated to Israel, where he built a successful career in theatre and film.

Zdeněk Bauer (1974)

Vyššie dvadsať rokov pôsobí ako režisér na voľnej nohe. Podieľal sa na rôznych dokumentačných, výskumných a vzdelávacích projektoch, okrem iného pre Národnú knižnicu Českej republiky, Ústav pre súdobé dejiny Akadémie vied ČR, Ústav pre štúdium totalitných režimov, Libri Prohibiti a ďalšie inštitúcie. Je vedúcim autorom jedinej českej knihy o Kuratóriu pre výchovu mládeže v období Protektorátu Čechy a Morava (2018), vedúcim autorom publikácie o trestaneckých táboroch na Jáchymovsku (2019) a ďalších. Napísal niekoľko desiatok odborných štúdií a popularizačných článkov.

Kontakt: editor@ResearchWriter.cz

Michal Petrakovič (1978)

Dlhodobou sa venuje vyhľadávaniu pamätníkov z obdobia fašistickej a komunistickej diktatúry a ich potomkov. V tomto smere bol okrem iného súčasťou realizačného tímu knihy Jáchymovské tábory – pekló, ve kterém mrzlo (2019), ktorá je považovaná za jednu z kľúčových odborných publikácií na túto tému. V súčasnosti sa podieľa na príprave obsiahlej bibliografie náboženských tlačovín na Slovensku.

Kontakt: michal.petrakovic@gmail.com

111 ABS Praha, f. Správa vyšetřování StB – V, arch. č. V-7234 MV. Rozsudek 1T 014/66 z 8. 3. 1966.

112 The Israeli Academy of Film and Television [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.IsraelFilmAcademy.co.il/?section=316; Medailon מדיילון (1931–2000). In: *National Library of Israel* [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.nli.org.il/he/a-to-pic/987007300986005171.

113 VAŠÁK, Vašek. *První setkání s otcem bylo zvláštní*. Rozhovor se spisovatelkou Irenou Douskovou Únor 2016 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: www.Douskova.cz/rozhovor/prvni-setkani-s-otcem-bylo-zvlastni/; Freistadt, P. *Vzdálené břehy*, s. 7, 23.

114 USC Shoah Foundation. Interview 29834 z 12. 6. 1997 [online]. [cit. 2023-09-27]. Dostupné na: <https://vha.usc.edu/testimony/29834>

115 Archiv ČT, rozhovor v dokumente *Opět doma*, Česká televize, studio Brno, 1996.

ČINNOSŤ A VÝZNAM ODDELENIA ÚČASTNÍKOV A VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Historikmi čoraz presnejšie rekonštruovaná bilancia obetí komunistickeho režimu v Československu zostáva hrozivým odkazom totalitného systému rokov 1948 – 1989. Podľa východiskovej publikácie *Zločiny komunizmu na Slovensku 2* v tomto období odsúdeniu za politické delikty čelilo celkovo 71 168 osôb.¹ Okrem odsúdených a tisícov internovaných, usmrtených na hraniciach alebo odvlečených obetí mnohí ďalší občania čelili z politických dôvodov rôznym formám profesijnej a spoločenskej diskriminácie. Živnostníci a súkromne hospodáriaci roľníci boli pozbavení majetku, režim po svojom nástupe zlikvidoval akékoľvek slobodné možnosti verejného a náboženského života.

Všestrannému úsiliu komunistickej strany o naplnenie svojich totalitných zámerov sa však mnohí neváhali rôznymi spôsobmi vzoprieť. Celkový obraz fenoménu protikomunistického odboja pozostáva z osobných príbehov konkrétnych ľudí, ktorí sa z rôznych príčin a rozličnými spôsobmi vymedzili proti systému neslobody. Odboj proti komunistickému režimu prebiehal rovnako v domácich slovenských podmienkach, ako aj v zahraničí.

ZÁKON O PROTIKOMUNISTICKOM ODBOJI Z ROKU 2006

Z významu histórie odboja proti komunizmu vyplýva nadčasový

záväzok jej dôsledného preskúmania a ocenenia tých, ktorí sa zúčastnili zápasu s totalitným režimom. Táto úloha prirodzene vyplýva z poslania Ústavu pamäti národa, ktorý bol zriadený Zákonom č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) zo dňa 19. augusta 2002. Podmienky pôsobnosti ÚPN ako organizácie zriadenej zákonom a zastupujúcej štát na úseku priznávania postavenia účastníka protikomunistického odboja ustanovil Zákon č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji, ktorý Národná rada SR schválila

Dekréty veteránov protikomunistického odboja (Foto: Prešovský samosprávny kraj)

1 LAZAR, Ján (zost.). Zoznamy obetí. In: TAKÁČ, Ladislav, ed. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 (2)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 564.

16. marca 2006. Účinnosť nadobudol k 1. júnu 2006.

Zákon o protikomunistickom odboji s cieľom vyjadriť úctu všetkým občanom, ktorí napriek vynaloženým obetám bránili hodnoty slobody a demokracie, fenomén protikomunistického odboja v rovine pokračovania národného boja za oslobodenie definoval v druhom odseku druhého paragrafu ako „*aktívny odpor občanov proti komunistickému režimu prejavový či prejavovaný organizovane alebo individuálne v období od 6. októbra 1944 do 17. novembra 1989 verejnými občianskymi postojmi alebo činmi odporu, a to ako na území Československej republiky alebo Československej socialistickej republiky, ako aj v zahraničí.*“ Ako plynie z uvedenej citácie, tak zákon presne vymedzil rozhodné obdobie stanovené od dátumu prekročenia hraníc obnovovaného Československa príslušníkmi Prvého československého armádneho zboru až do pádu komunistického režimu.

Podľa nasledujúcich ustanovení zákona sa za účastníka protikomunistického odboja považuje občan, ktorý sa v rozhodnom období minimálne 12 mesiacov staval na odpor komunistickému režimu niektorým z nasledovných spôsobov: ako člen alebo aktívny účastník na činnosti ilegálnej organizácie, resp. skupiny aktívne bojujúcej proti komunistickému režimu (§ 5); ako osoba, ktorá bola autorom petícií či obdobných materiálov zameraných na obnovu slobody a demokracie alebo ako osoba, ktorá zabezpečovala ich tlač či rozširovanie (§ 7 písm. a); ako organizátor politických organizácií či verejných vystúpení proti komunistickému režimu (§ 7 písm. b); ako protagonista politickej, publicistickej či inej preukázateľne protikomunistickej činnosti zameranej na obnovu slobody a demokracie v Československu (§ 7 písm. c). Účastníkom proti-

komunistického odboja je taktiež ten, kto buď opustil republiku z dôvodov hroziacej perzekúcie v dôsledku vykonaného protikomunistického odboja (§ 8 písm. a), alebo vyvíjal v zahraničí politickú, publicistickú či inú preukázateľne protikomunistickú činnosť zameranú na obnovu slobody a demokracie v Československu (§ 8 písm. b). Pokiaľ účastník protikomunistického odboja utrpel v súvislosti s vykonanou odbojovou činnosťou vážnu ujmu na zdraví alebo zomrel, k podmienke o minimálnom trvaní protikomunistickej odbojovej činnosti v rozsahu 12 mesiacov sa neprihliada. Účastníkovi protikomunistického odboja, ktorý bol v dôsledku jeho vykonania v rozhodnom období obmedzený na osobnej slobode väzením, zaradením do vojenského tábora nútených prác, protiprávne násilne odvlečený alebo internovaný (§ 6), prináleží v zmysle § 10 predmetného zákona postavenie veterána protikomunistického odboja.

POHLED NA AKTIVITY REFERÁTU ÚČASTNÍKOV A VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Na základe prijatého zákona sa na ÚPN do konca roku 2006 so žiadosťami o priznanie postavenia účastníka protikomunistického odboja obrátilo 204 žiadateľov, čo viedlo k vytvoreniu referátu žiadostí účastníkov protikomunistického odboja (pôsobiaceho v rámci oddelenia sprístupňovania).² V prípadoch *in memoriam* je ÚPN oprávnený v záujme priznania postavenia účastníka protikomunistického odboja konať aj z vlastného rozhodnutia. Napriek zápasu s pretrvávajúcou personálnou poddimenzovanosťou a nekompletnosťou mnohých žiadostí v rokoch 2007 – 2009 ÚPN priznal postavenie účastníka protikomunistického odboja celkovo 299 osobám.³

Rok 2009 priniesol zásadné rozšírenie agendy riešenej pod gesciou ÚPN, nakoľko v zmysle zákona NR SR č. 58/2009 Z. z. zo 6. februára 2009 komunistickým režimom väznení účastníci protikomunistického odboja stratili nárok na postavenie vojnového veterána – namiesto neho získali novovytvorený štatút veterána protikomunistického odboja. Prijatý zákon zároveň oprávnenie vydávať preukaz veterána protikomunistického odboja s účinnosťou od 1. apríla 2009 presunul z dovtedajšej gescie Ministerstva obrany SR pod ÚPN. Do konca roka 2009 ÚPN vydal preukaz veterána protikomunistického odboja 213 osobám. V nasledujúcich rokoch činnosť referátu pokračovala a do 31. decembra 2020 ÚPN priznal postavenie účastníka protikomunistického odboja 890 osobám a postavenie veterána protikomunistického odboja 827 osobám.

Je dôležité poznamenať, že zo zákona o protikomunistickom odboji nikdy priamo nevyplývala žiadna forma finančného odškodnenia. Status účastníka aj veterána tak predstavoval len čestné ocenenie občana bojujúceho proti komunistickému režimu. Jediným benefitom pre veteránov tretieho odboja bola možnosť poskytnutia kúpeľnej starostlivosti.

NÁRAST AGENDY NA SKLONKU ROKA 2020

Zákon č. 274/2007 Z. z. o príplatku k dôchodku politickým väzňom z 18. mája 2007 zaviedol vyplácanie pravidelného príplatku pre osoby, ktoré boli najmenej po dobu 3 mesiacov väznené, zaradené do vojenských táborov nútených prác, táborov nútených prác alebo odvlečené do sovietskych táborov, pričom sa vyžadovala buď súdna alebo mimosúdna rehabilitácia (prípadne odškodnenie) v minulosti.

Zásadný prelom v činnosti referátu účastníkov a veteránov

2 PETRANSKÝ, Ivan A. *10 rokov Ústavu pamäti národa*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 158 – 159.

3 Výročná správa ÚPN z roku 2009, s. 15.

Pamätné medaily pre veteránov protikomunistického odboja (Foto: Prešovský samosprávny kraj)

protikomunistického odboja priniesli posledné mesiace roka 2020 a rok 2021. Novelizácia zákona č. 274/2007 Z. z. o príplatku k dôchodku politickým väzňom, ktorá nadobudla účinnosť 1. januára 2021, si dala za cieľ finančne oceniť aj osoby, ktorým bolo priznané postavenie veterána protikomunistického odboja. Na základe uvedenej novelizácie im vznikol nárok na pravidelný príplatok vo výške 10 eur za každý mesiac obmedzenia na slobode, ako aj nárok na jednorazový príplatok v symbolickej výške 1989 eur. V alikvotnej miere tento príplatok prináleží aj pozostalej blízkej osobe po zosnulom veteránovi protikomunistického odboja – manželovi/manželke a za špecifických podmienok aj potomkom. V prípade vdov a vdovcov môžeme hovoriť o nároku na 60 percent zo sumy, ktorú by poberal žijúci veterán protikomunistického odboja. Siroty majú

nárok na 40 percent zo sumy zodpovedajúcej 120 mesiacom obmedzenia na osobnej slobode v prípade splnenia podmienky, že ich rodič zomrel počas obmedzenia na osobnej slobode, pričom v čase úmrtia potomok nebol plnoletý.

Vyplatenie uvedených príplatkov realizuje Sociálna poisťovňa, a to v lehote 60 dní od doručenia hlásenia ÚPN o priznaní postavenia veterána protikomunistického odboja. Na základe schválenej novely boli do okruhu politických väzňov zaradení aj internovaní rehoľníci a rehoľníčky, nakoľko príslušníci a príslušníčky tejto skupiny politicky prenasledovaných občanov boli v dôsledku zápasu za uchovanie slobody vierovyznania pozbavení osobnej slobody internáciou v tzv. centralizačných kláštoroch.

Vyššie popísaná legislatívna zmena viedla na konci roka 2020 k radikálnemu nárastu žiadostí podaných na ÚPN.

Zatiaľ čo v novembri 2020 bolo zaevidovaných len 13 nových žiadostí, v nasledujúcom mesiaci ich počet výrazne narástol na 58. V januári 2021 už bolo na ÚPN evidovaných až 311 nových žiadostí. Zmnohonásobenie agendy sa javí ešte vypuklejším pri komplexnejšej bilancii – zatiaľ čo v dobe od roku 2006 do 2020, teda v priebehu 15 rokov, bolo zaregistrovaných spolu 1209 žiadostí, za roky 2021 a 2022 do evidencie pribudlo celkovo 759 žiadostí, pričom v roku 2021 môžeme hovoriť o 679 nových žiadostiach.

Enormná kvantitatívna zmena si v podmienkach vrcholiacej pandémie vyžiadala nielen mimoriadne intenzívne pracovné nasadenie dovtedajších pracovníkov ÚPN, ale aj aktívne zapojenie viacerých organizačných zložiek ústavu. Nakoľko už len samotná evidencia nových žiadostí so všetkými príslušnými dokumentmi predstavuje časovo a administratívne

náročný proces, v priebehu roka 2021 sa ukázalo nevyhnutným zásadne personálne posilnenie referátu účastníkov a veteránov protikomunistického odboja. Organizačné zmeny, zahŕňajúce prijatie nových zamestnancov, vyústili v decembri 2021 do vzniku samostatného oddelenia účastníkov a veteránov protikomunistického odboja, pôsobiaceho pod Kanceláriou ÚPN.

PROCES VYBAVOVANIA ŽIADOSTÍ

Štruktúra aj praktické fungovanie oddelenia vyplýva z podstaty úloh, v záujme naplňania ktorých bolo zriadené. Kolobeh vybavovania žiadostí prebieha v rámci niekoľkých vzájomne previazaných krokov.

Konanie o priznaní postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja sa začína podaním žiadosti o priznanie postavenia účastníka protikomunistického odboja. Po jej doručení a riadnom zaevidovaní na podateľni nasleduje postúpenie na oddelenie účastníkov a veteránov protikomunistického odboja. Po pridelení konkrétnemu pracovníkovi je nevyhnutnou kontrola povinných zákonných náležitostí žiadosti, ktorá predchádza jej následnému vyhodnoteniu vrátane dokumentov preukazujúcich vykonanú protikomunistickú odbojovú činnosť.

Keďže veľká väčšina žiadostí neobsahuje informácie alebo dokumenty, ktoré by v dostatočnej miere preukazovali nárok na priznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja, ÚPN vykonáva vlastný archívny výskum, prebiehajúci v spolupráci so spektrom inštitúcií spravujúcich archívne materiály na Slovensku a v Českej republike. Okrem siete mnohých štátnych archívov a súdov je pre objasnenie väčšiny prípadov nevyhnutným prieskum v Archíve Zboru väzenskej a justičnej stráže, Slovenskom národnom archíve, Vojenskom archíve – Centrálnej registratúre v Trnave, Národnom archíve ČR a v Archíve bezpečnostných zložiek ČR.

Po ukončení archívneho výskumu nasleduje samotné spracovanie správy o preskúmaní žiadosti zahŕňajúce historický výskum. Na základe zistených skutočností a ich odborného vyhodnotenia spracovateľ správy v konkrétnom prípade navrhne priznanie alebo nepriznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja. Popisovaný proces v mnohých prípadoch trvá aj niekoľko mesiacov, nakoľko vyhľadanie častokrát fragmentárne zachovaných archívnych dokumentov a ich následné štúdium (v nejednom prípade o rozsahu stoviek strán) vyžaduje od povereného pracovníka sústredené a dlhotrvajúce úsilie. Samozrejmosťou je sprievodné štúdium odbornej literatúry historickej a právnej oblasti, čo umožňuje jednotlivé prípady vyhodnocovať v príslušnom dejinnom kontexte.

Vypracovaná správa o preskúmaní žiadosti následne prechádza trojstupňovou kontrolou vedúceho oddelenia, riaditeľa odboru a nakoniec predsedu Správnej rady ÚPN. Po schválení správy právne kvalifikovaný pracovník oddelenia vypracuje finálne rozhodnutie. Následne je rozhodnutie zaslané žiadateľovi, pričom v prípade kladného vybavenia žiadosti je žiadateľovi spolu s rozhodnutím zaslaný aj preukaz účastníka protikomunistického odboja a preukaz veterána protikomunistického odboja. Súčasne ÚPN zasiela hlásenie o priznaní postavenia veterána protikomunistického odboja Sociálnej poisťovni a Vojenskému úradu sociálneho zabezpečenia, a to v lehote 30 dní od vydania rozhodnutia.

V prípade, že sa v procese posudzovania žiadosti objavia nejasnosti komplikujúce vydanie jednoznačného rozhodnutia, na rad prichádza posúdenie problému poradným orgánom odborníkov z historickej aj právnej oblasti. Uznesením z 15. marca 2019 Správna rada ÚPN zriadila Komisiu na preskúvanie žiadosti o priznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja. Pozostáva z piatich členov – troch zamestnancov ÚPN a dvoch nominantov organizácií združujúcich

bývalých politických väzňov a príslušníkov pomocných technických práporov. V rokoch 2019 – 2022 na štrnástich zasadnutiach predmetná komisia posúdila 46 sporných žiadostí. V 1. polovici roku 2023 predmetná komisia nezasadala, nakoľko sa v danom období nevyskytli prípady, ktoré by si vyžadovali prerokovanie v širšom okruhu odborníkov.

Nepriznanie postavenia účastníka protikomunistického odboja spravidla vyplýva buď z absencie protirežimovej odbojovej činnosti spĺňajúcej kritériá v zmysle ustanovení Zákona č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji, alebo zo zistenia prítomnosti prekážok v rozhodnom období stanoveného zákonom. Charakter týchto prekážok stanovuje § 9 uvedeného zákona: vedomé a aktívne podieľanie sa na budovaní, rozvoji a upevňovaní komunistickej moci; v súvislosti s činnosťou ilegálnej organizácie alebo skupiny spáchanie trestných činov, ktoré sú trestné aj v súčasnosti a ktoré nesúviseli s prejavom odporu proti komunistickej moci; členstvo v Štátnej bezpečnosti (ŠtB); vedomá spolupráca s ŠtB v kategóriách rezident, agent, držiteľ požičaného bytu, držiteľ konšpiračného bytu, informátor alebo ideový spolupracovník; členstvo v ľudových milíciách; členstvo v akčnom výbore Národného frontu, previerkových a normalizačných komisiách; štúdium na vysokých školách určených pre príslušníkov ŠtB, Verejnej bezpečnosti alebo politických pracovníkov. V zmysle Zákona č. 255/1946 Zb. o príslušníkoch československej armády a o niektorých iných účastníkoch národného boja za oslobodenie prekážku predstavuje aj podpora totalitného režimu Slovenského štátu v podobe členstva v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, Hlinkovej garde, Hlinkovej mládeži a ďalších fašistických organizáciách. To isté platí aj pre prípad účasti na arizácii majetku židovských spoluobčanov a na akciách namierených proti Slovenskému národnému povstaniu.

Je dôležité poznamenať, že v opodstatnenom prípade je možné priznať postavenie účastníka a veterána protikomunistického odboja aj za prítomnosti prekážky. V zmysle zákona však intenzita odboja proti komunizmu musí byť zjavne rozsiahlejšia a dlhodobejšia ako existencia prekážky. Zákon o protikomunistickom odboji priznáva každému občanovi, ktorému nebol zo strany ÚPN vydaný preukaz účastníka protikomunistického odboja, možnosť písomne požiadať Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky o preskúmanie rozhodnutia.

Pracovníci oddelenia v priebehu vybavovania agendy vynakladajú množstvo času a energie na komunikáciu so žiadateľmi vrátane vysvetľovania mnohých otázok zo strany žiadateľov, ktoré sa týkajú potreby preukázania nároku na schválenie žiadosti či mechanizmu vyplácania finančných príspevkov Sociálnou poisťovňou. Veľa úsilia sa venuje vysvetľovaniu zákonných podmienok v procese riešenia žiadostí, v zmysle ktorých je na jednej strane potrebné preukázať prítomnosť odbojovej činnosti a na strane druhej sa zodpovedne vysporiadať s prítomnosťou potenciálnych prekážok na priznanie uvedeného postavenia. Zamestnanci ÚPN tiež prezentovali problematiku agendy širšej verejnosti formou viacerých mediálnych výstupov a zároveň pripravili aj viaceré informačné podklady, ktoré boli zverejnené na stránke ÚPN. Pracovníci oddelenia sú v častej komunikácii aj so Sociálnou poisťovňou s cieľom zabezpečiť vyplatenie príslušných finančných príspevkov veteránom protikomunistického odboja, resp. ich pozostalým.

Od 1. januára 2021 do 30. júna 2023 ÚPN priznal postavenie účastníka protikomunistického odboja v 373 prípadoch a postavenie veterána protikomunistického odboja v 369 prípadoch.

TEMATICKÉ SPEKTRUM RIEŠENÝCH PRÍPADOV

Protirežimové aktivity účastníkov a veteránov protikomunistického

odboja svojím charakterom vytvárali spektrum rôznorodých spôsobov konfrontácie s režimom neslobody. Konštatovať môžeme predovšetkým prítomnosť nasledovných tematických okruhov, ktoré poukazujú na zásadný význam zápasu o narušenie komunistického režimu v histórii národa a dôležitosť jeho ocenenia zo strany nasledujúcich generácií:

- rezistencia proti pozbavovaniu živností a kolektívizácii;
- konfrontácia s konkrétnymi predstaviteľmi štátnej správy (národné výbory) a komunistickej strany, ktorí uskutočňovali komunistický mocenský monopol;
- účasť na činnosti viac alebo menej organizovaných protikomunistických odbojových skupín (*Biela légia, Slobodné Československo* a podobne);
- produkcia širokého spektra protirežimových letákov, prispievanie do samizdatov a ich rozširovanie;
- spolupráca so spravodajskými službami západných demokratických štátov alebo predstaviteľmi exilových protikomunistických zoskupení;
- ľudové vzbury na obranu náboženskej slobody, z ktorých väčšina prebehla v letných mesiacoch roku 1949 v dôsledku pokusu o schizmu v podobe štátnej tzv. Katolíckej akcie;
- nenásilný odpor proti režimu v podobe aktívneho členstva v rehoľiach alebo spoločenstvách veriacich považovaných zo strany štátu za protištátné;
- pomoc osobám ukrývajúcim sa z dôvodu prenasledovania a hrozby uväznenia za aktivity proti režimu a pomoc pri pokusoch o nepovolenú emigráciu do zahraničia týmto osobám.

SLÁVNOSTNÉ ODOVZDÁVANIE DEKRÉTOV

Dôležitou súčasťou činnosti ÚPN vo sfére oceňovania osôb participujúcich na boji proti komunistickej totalite je od roku 2009 tradícia slávnostného verejného odovzdávania dekrétov veterána protikomunistického odboja. V spolupráci s predstaviteľmi jednotlivých samosprávnych krajov ÚPN aj

týmto spôsobom oficiálne a verejne oceňuje odvahu a statočnosť tých, ktorí svojim odhodlaním prispeli k obnove slobody a demokracie na Slovensku.

V rokoch 2009 – 2019 sa v sídle vyšších územných celkov uskutočnilo celkovo 29 podujatí tohto charakteru. Dlhoročnú tradíciu v rokoch 2020 – 2022 prerušila pandemická situácia. Po jej odznení odovzdávanie dekrétov od roku 2023 pokračuje – predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš odovzdal dňa 11. mája 2023 16 dekrétov veteránom protikomunistického odboja v Žiline a dňa 5. júna 2023 21 dekrétov veteránom protikomunistického odboja v Prešove. Prevzali si ich buď priamo ocenení veteráni protikomunistického odboja, alebo ich blízki.

ZÁVEREČNÁ BILANCIA ČINNOSTI ODDELENIA ÚČASTNÍKOV A VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Napriek komplikovanosti agendy a nutnosti spracovať v čo najkratšom čase stovky žiadostí oddelenie účastníkov a veteránov protikomunistického odboja pokračuje v plnení jedného z kľúčových poslání ÚPN. Vzrastá nielen počet ocenených účastníkov a veteránov, ale zároveň sa rozširuje horizont poznania protikomunistickej rezistencie na Slovensku. V tomto smere môžeme optimisticky naznačiť možnosti pokračovania v rozvíjaní dedičstva generácií bojujúcich proti totalitnému systému rokov 1948 – 1989.

Vedeckým spracovaním a následným publikovaním historických tém boja proti komunizmu sa s hodnotami slobody a demokracie a so zápasom o ich udržanie a obnovu oboznamuje širšia laická i odborná verejnosť. Problematika protikomunistickej rezistencie tak čoraz plnšie nadobúda v slovenskej, ako aj v zahraničnej historiografii miesto, ktoré mu právom patrí.

*Martin Gabčo, Lukáš Obšitník,
Tomáš Wieger*

LETNÁ ŠKOLA ESTÓNSKEHO INŠTITÚTU HISTORICKEJ PAMÄTI

V estónskom hlavnom meste Tallinn, sa v dňoch 23. až 28. júla konala letná škola Estónskeho inštitútu historickej pamäti. Bol to už piaty ročník organizovaný v spolupráci s Veľvyslanectvom Spolkovej republiky Nemecko. Na organizácii sa spolupodieľala aj Nadácia Konrada Adenauera, venujúca sa ťažiskovým témam ako konsolidácia a upevňovanie demokratických inštitúcií a výzvam k osvete a výskumu totalitnej minulosti. Toto viacdňové podujatie malo podobu koordinovanej exkurzie, prevažne s cieľom oboznámiť sa s obdobím druhej svetovej vojny a jej dôsledkami na príklade Estónska a jeho dejín. Na pôde inštitútu bolo možné stretnúť sa, načúvať a diskutovať o histórii s účastníkmi z 13 krajín. Účastníci navštívili múzeá, pamätné miesta, sledovali premietania dokumentárnej a celovečernej filmovej tvorby a diskutovali s odborníkmi na témy dejín pobaltských krajín a medzinárodných vzťahov. Širokospektrálny záber programu vytvoril priestor

aj pre rozbor a následné polemiky aj v súvislosti s rusko-ukrajinským konfliktom. Úvodnú sekvenciu prednáškovej časti, analýzu ruskej agresie na Ukrajinu, viedli odborníci v oblastiach politológie a medzinárodného práva. Zaujímavými boli tézy o regionálnych a následných všestranných dopadoch vyústenia konfliktu a vytvorenia okna príležitostí pre reformy globálnych, multilaterálnych organizácií. Rovnako sa rozoberala problematika ľudských práv, vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti aj na pozadí minulých konfliktov. Podnetné lekcie dopĺňali premietania filmovej tvorby rozoberajúcej prebiehajúcu paralelnú, informačnú vojnu, sovietske represie po 2. svetovej vojne s obsiahlymi výpoveďami pamätníkov, ale aj snímky na motívy skutočných udalostí. Táto sekvencia poslúžila aj ako inšpirácia pre doplnenie premietacej časti Festivalu slobody, čo sa nakoniec stretlo s úspechom a nadšením oboch kooperujúcich strán. Druhú sekvenciu

prednáškovej časti dopĺňali príspevky s pedagogickou optikou na dejiny 20. storočia a aplikáciou didaktických metód v súčasných učebných osnovách, konkrétne na príkladoch Grécka, Litvy a Nemecka.

V druhej, exkurznej časti programu sme mali možnosť navštíviť ústredné pracovisko Estónskeho vojenského múzea generála Laidonera, kde nám boli bližšie ilustrované dejiny Estónska po roku 1945. Nasledoval presun do vnútrozemia, kde jednou zo zastávok boli aj odkryté, zrekonštruované a verejnosti sprístupnené bunkre v lesoch pri obci Lebavere, hniezda z partizánskeho odporu v pobaltských štátoch z rokov 1944 – 1956. Cestu naprieč riedko osídlenou, zalesnenou krajinou sme zakončili návštevou mesta Narva, sídliačeho na hranici s Ruskou federáciou. Mesto s väčšinovým ruským obyvateľstvom upútalo aj zachovalou architektúrou z čias sovietskej hegemonie v oblasti. Kurióznym zážitkom bolo hľadiť na druhý breh rovnomennej

Účastníci Letnej školy Estónskeho inštitútu historickej pamäti (Foto: Siim Õisma)

rieky, ktorá je známa svojimi, hoc neúspešnými, no o to viac legendárnymi prebrodeniami. Obzvlášť silným sentimentálnym, ale aj estetickým zážitkom bola návšteva pamätníka obetiam komunizmu v hlavnom meste. Kolosálna, koridorová stavba s vytesanými menami viac ako 22 000 obetí komunistického režimu v rokoch 1940 – 1991 svojim symbolickým zasadnením, tvoriacim panoramatický výhľad na more svetú pripomína protiprávnosť, amorálnosť a represívny charakter tejto dejinnej epochy. Miesto slúži aj na každoročné spomienkové akcie, usporadúvané

Estónskym inštitútom historickej pamäti.

Dostatok priestoru mimo hlavného programu sme patrične využili na vzájomné interakcie a nadväzovanie kontaktov. Tieto chvíle sme využili aj na prezentácie našej práce, a to prevažne vo forme výmeny cudzojazyčných publikácií z dielne ÚPN. Rozhovory prebiehali v priateľskej atmosfére s vedomím, že sme položili základ pre možnú, rozšírenú spoluprácu v nadväzujúcich obdobiach.

Estónsky inštitút historickej pamäti organizáciou takéhoto združu-

júceho, vzdelávacieho podujatia dokázal výrazne prispieť k osвете a nikdy nekončiacemu procesu budovania kolektívneho, historického vedomia. Poukázal na to, aké náročné môže byť uchopenie ideologicky komplexných dejinných udalostí v súčasných školských systémoch. No primárne svojou činnosťou a úspešne zvládnutým podujatím pomohol účastníkom priblížiť sa k pochopeniu minulosti a zároveň sa zamyslieť nad hodnotami demokracie a súčasným spoločenským vývojom.

Samuel Dušenko

ŽELEZNÁ OPONA ZO SEDLA BICYKLA

V nedeľu 9. júla 2023 sa uskutočnilo podujatie „Železná opona zo sedla bicykla – Po stopách Železnej opony“ organizované Bratislavským samosprávnym krajom v spolupráci s Ústavom pamäti národa. Pod Cyklomostom slobody v Devínskej Novej Vsi za zišlo viac ako 60 cyklistov, aby

si spoločne prešli 11 kilometrov dlhú trasu po stopách Železnej opony, ktorá končila pri novom Cyklomoste Vysoč. O odborný výklad na cykloprehliadke sa postaral Peter Mikle, riaditeľ Archívu Ústavu pamäti národa.

Počas cesty sa účastníci zastavili na piatich stanoviskách, ktoré úzko

súviseli so Železnou oponou, Pohraničnou strážou a technickými opatreniami na hranici pred rokom 1990. Na stanovisku Pohraničná rota Devínske Jazero si mohli prezrieť a dotknúť sa posledného zachovaného úseku tzv. signálnej steny.

Účastníci podujatia počas odborného výkladu riaditeľa Archívu ÚPN Petra Mikleho (Foto: Monika Kováčová)

PAMÄTNÝ DEŇ RÓMSKEHO HOLOKAUSTU

V Dunajskej Strede pri centrálnom pamätníku obetiam holokaustu Rómov v SR sa uskutočnil 2. augusta 2023 pietny akt, ktorý pri príležitosti Pamätného dňa rómskeho holokaustu zorganizoval Inštitút pre romologický výskum, metodiku a praktickú aplikáciu a mesto Dunajská Streda.

Pietny akt bol venovaný aj pamiatke 60 rómskych mužov a chlapcov, ktorí boli na Veľkú noc 1945 zavraždení vojakmi maďarských nacistických Šípových krížov neďaleko obce Topoľníky, ležiacej na zabratom území po Viedenskej arbitráži. Rečníci vyzdvihli aj hrdinstvo rómskeho kňaza Ľudovíta Janovitsa, ktorý pred takýmto vyvraždením zachránil Rómov v Dunajskej Strede.

Na pietnom akte sa zúčastnili zástupcovia veľvyslanectiev Poľska, Maďarska, Rakúska, Nemecka a Slovinska, ako aj Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, Trnavského samosprávneho kraja a Ústavu pamäti národa.

Pamätník rómskeho holokaustu v Dunajskej strede (Foto: ÚPN)

Spolu s ďalšími účastníkmi pietneho aktu si v zmysle rómskeho vyjadrenia „Ma bisteren!“ (Pamätaj!) uctili obeť holokaustu Rómov položením vencov.

PIETNA SPOMIENKA NA OBETE INVÁZIE Z 21. AUGUSTA 1968

Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš a podpredsedníčka Marína Zavacká si pri pamätnej tabuli na budove Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí v Bratislave položením venca uctili pamiatku obetí invázie z 21. augusta 1968. Pietnej spomienky sa zúčastnili predstavitelia Národnej rady SR, vlády SR a diplomatického zboru.

Pietnej spomienky pri pamätníku obetiam komunizmu na Námestí Sv. Anny v Trenčíne sa za Ústav pamäti národa zúčastnil vedúci oddelenia audiovizuálnej tvorby Ján Endrődi, ktorý spolu s primátorom Trenčína Richardom Rybníkom predniesol príhovor. Následne sa na Štúrovom námestí v Trenčíne uskutočnilo oficiálne otvorenie výstavy Ústavu pamäti národa „August 1968. Nádeje a vytriezvenia“.

Ukladanie vencov k pamätnej tabuli na Univerzite Komenského (Foto: Martin Petrík)

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „CIRKVI A NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ ZA ŽELEZNOU OPONOU“

Vo Varšave sa v dňoch 6. a 7. septembra 2023 konala medzinárodná vedecká konferencia „Cirkvi a náboženské spoločenstvá za Železnou oponou“. Svojimi príhovormi ju otvorili zástupca predsedu poľského Ústavu národnej

pamäte Karol Polejowski, predsedníčka maďarského Výboru národnej pamäti Réka Kiss a predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš.

Po svojom príhovore odovzdal Jerguš Sivoš pamätné medaily Ústavu

pamäti národa Réke Kiss a predsedovi Ústavu národnej pamäte Karolovi Navrockému, za ktorého ju prebral Karol Polejowski. Druhý ročník konferencie sa uskutoční na jeseň 2024 v Bratislave.

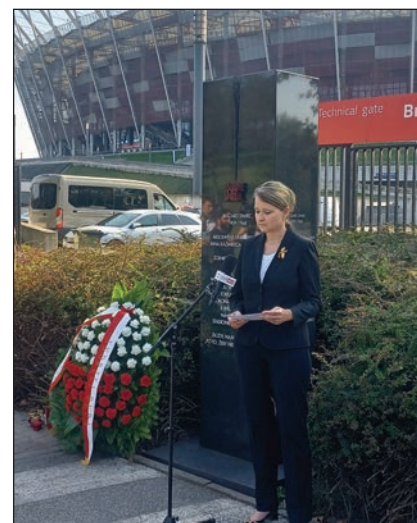
Účastníci medzinárodnej konferencie vo Varšave (Foto: Peter Jašek)

PIETNA SPOMIENKA NA RYSZARDA SIWIECA

Vo Varšave sa uskutočnila pietna spomienka na Ryszarda Siwieca, ktorý sa 8. septembra 1968 verejne upálil na varšavskom štadióne desaťročia na protest proti okupácii Československa v auguste 1968.

Pietnej spomienky sa zúčastnili aj veľvyslankyňa Slovenskej republiky v Poľsku Andrea Elscheková-Matisová, chargée d'affaires Českej republiky v Poľsku Miroslav Kolatek, riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave Milan Novotný, predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš a riaditeľ Centra výskumu obdobia neslobody ÚPN Peter Jašek.

Na pôde Slovenského inštitútu vo Varšave sa následne uskutočnilo premietanie filmu o Ryszardovi Siwiecovi „Usłyszcie mój krzyk“ (Počujte môj krik) z roku 1991. Predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš pri tejto príležitosti odovzdal Milanovi Novotnému Pamätnú medailu Ústavu pamäti národa. Milan Novotný sa na konci komunistického režimu angažoval v študentskom hnutí, zúčastnil sa pochodu bratislavských študentov 16. novembra 1989 a podieľal sa na pripomínaní neprávostí spáchaných v období neslobody.

Veľvyslankyňa Slovenskej republiky v Poľsku Andrea Elscheková-Matisová počas príhovoru (Foto: Peter Jašek)

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE VENOVANEJ PAMIAATKE KURIÉROV BOŽIEHO SLOVA

V sobotu 23. septembra 2023 sa konalo odhalenie a posvätenie pamätnej tabule venovanej pamiatke kuriérov Božieho slova v rokoch 1979 až 1989 na stene svätyne Panny Márie z Jaworzyny, Kráľovnej Tatier na mieste Wiktorówki (1150 m n.m.)

v Poľsku. Zriaďovateľom tabule je Zväz skautingu Poľskej republiky.

Na pravej strane tabule je symbolika kníh Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, venovanie „Kuriérom Božieho slova 1979 – 1989“ a citát z evanjelia „A svetlo vo tmách svieti,

a tmy ho neprijali.“ (Jn 1, 5) Ľavá strana zobrazuje kuriéra idúceho po tatranskom chodníku a symboly skupín podieľajúcich sa na činnosti prenášania kníh cez hranice. Za ÚPN predniesol príhovor Stanislav Labjak.

Tabuľu posvätil dominikán Leonard, ktorý tam pôsobil 35 rokov a kňaz Štefan Mordel zo Slovenska. (Foto: Pawel Murzyn)

NÁVŠTEVA NIGELA M. BAKERA V ARCHÍVE ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

V pondelok 21. augusta 2023, v deň 55. výročia invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, navštívil Ústav pamäti národa veľvyslanec Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska na Slovensku Nigel M. Baker.

Predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš a riaditeľ Archívu ÚPN Peter Mikle ho oboznámili s úlohami a činnosťou ústavu, s archívnymi dokumentmi,

ktoré ústav spravuje, ako aj so spôsobmi sledovania československých občanov Štátnou bezpečnosťou počas ich pobytu v Británii a britských občanov počas ich pobytu v Československu.

Veľvyslanec Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska Nigel M. Baker s riaditeľom Archívu ÚPN Petrom Miklem

(Foto: ÚPN)

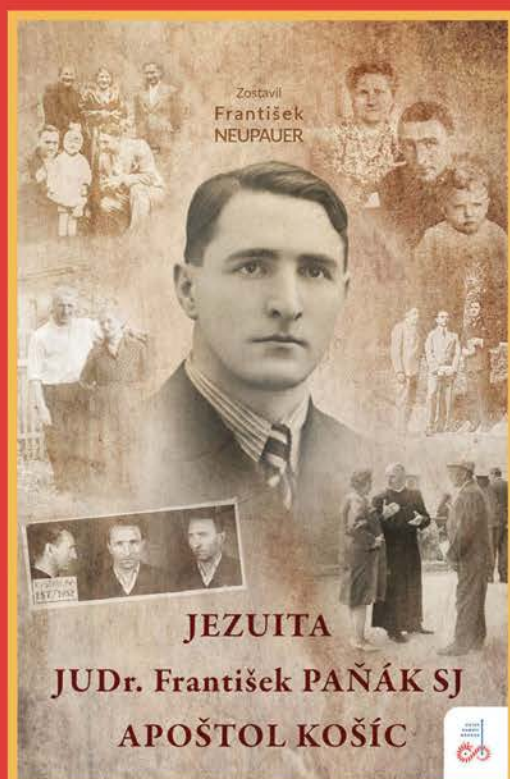
ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA FACEBOOKU

Ústav pamäti národa (ÚPN) je od roku 2009 súčasťou najväčšej sociálnej siete na svete Facebook. Na jeho stránke sa môžete napríklad zoznámiť s najnovším dianím v oblasti pamäťových inštitúcií, informovať o pripravovaných podujatiach ÚPN, spolupráci so zahraničnými partnerskými inštitúciami a zoznámiť sa so zaujímavými a málo známymi historickými príbehmi z obdobia neslobody. Záujemcovia tu taktiež nájdu informácie o blížiacich sa historických výročiach a významných osobnostiach, ktoré zanechali výraznú stopu v slovenských dejinách 20. storočia. Označením našej stránky „Páči sa mi to“ budete o všetkom podstatnom informovaní na pravidelnej báze.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2023
ISBN 978-80-8257-005-5

JEZUITA JUDR. FRANTIŠEK PAŇÁK SJ APOŠTOL KOŠÍC FRANTIŠEK NEUPAUER

Zborník Jezuita JUDr. František Paňák SJ - apoštol Košíc predstavuje životné osudy predsedu slovenského spolku Detvan v Prahe, jezuitu, politického väzňa a v záznamoch ŠtB evidovanej „nepriateľskej osoby“ JUDr. Františka Paňáka.

V úvodnej časti publikácie (zborníka) jeho životný profil popisujú historici a pamätníci. Nasleduje séria autentických dokumentov v podobe článkov Františka Paňáka a jeho listovej korešpondencie. Nechýba bohatý dokumentačný a obrazový materiál.

František Paňák je považovaný za jednu z najvýraznejších osobností metropoly východného Slovenska v časoch tzv. normalizácie. Nazývajú ho anjelom či apoštolom Košíc. Počas svojho života ovplyvnil svojimi postojmi viacero osobností, napr. spisovateľa Rudolfa Dobiáša, lekára Silvestra Krčméryho a i.